
КОНЦЕПЦИЈА

ЗА ИНКЛУЗИВНО ОБРАЗОВАНИЕ

Издавач:

Биро за развој на образованието

За издавачот:

Зекирија Хасипи,

в.д.директор на Бирото за развој на образованието

Уредници на изданието:

м-р Снежана Трпевска

м-р Жанета Чонтева

м-р Митко Чешларов

Превод на албански јазик

Агим Махмути

Превод на српски јазик

Нена Ристиќ

Превод на турски јазик

Ахметнафи Ибрахим

Концепцијата е изготвена со поддршка од фондот на ОН Партнерство за права на лицата со попреченост (UNPRPD) преку Канцеларијата на УНИЦЕФ во Скопје.

Детската Фондација Песталоци го поддржа креирањето на Концепцијата преку учество и придонес во дискусиите на работната група и обезбеди поддршка за превод и печатење на документот.

Стручната и административна поддршка за подготовка на Концепцијата беше во соработка со Здружението Отворете ги прозорците преку проектите Инклузија на деца со попреченост во предучилишно и основно образование и Инклузија на деца со посебни образовни потреби.

КОНЦЕПЦИЈА

ЗА ИНКЛУЗИВНО ОБРАЗОВАНИЕ

Скопје, 2020

Концепцијата за инклузивно образование е изготвена од работна група формирана од в.д. директорот на Бирото за развој на образованието, Зеќирија Хасипи. Филомена Переира од Португалија и Љиљана Симиќ од Србија со своето богато искуство во областа на инклузијата обезбедија солидна основа за изработка на концепцијата од страна на работната група во состав:

Координатор на работната група:

м-р Снежана Трпевска, Биро за развој на образованието;

Членови:

Наташа Јанковска, Министерство за образование и наука;

Билјана Трајковска, Министерство за образование и наука;

Елена Ивановска, Министерство за образование и наука;

м-р Жанета Чонтева, Биро за развој на образованието;

м-р Лидија Дојчиновска, Кабинет на Премиерот на РСМ;

Спасе Додевски, Кабинет на Премиерот на РСМ;

проф. д-р Јасмина Делчева Диздаревиќ, Институт за педагогија, Филозофски факултет, Скопје;

проф. д-р Оливера Рашиќ Цаневска, Институт за специјална едукација и рехабилитација, Филозофски факултет, Скопје;

проф. д-р Орхидеја Шурбановска, Институт за психологија, Филозофски факултет, Скопје;

Андријана Тасевска, ООУ „Круме Кепески“ - Скопје;

Марија Делетиќ, ПОУ „Златан Сремац“ - Скопје и

Горан Петрушев, Сојуз на специјални едукатори и рехабилитатори на Р.С. Македонија.

Инклузивното образование е процес со кој се излегува во пресрет и се одговара на различните потреби на децата, младите и возрасните преку обезбедување пристап, зголемување на нивното учество во учењето, во училиштето и во заедницата. Тоа вклучува разумно прилагодување на образовните содржини, соодветни наставни приоди и стратегии, како и организација на воспитно - образовниот процес воопшто, за да се овозможи квалитетно образование за сите. Инклузивното образование подразбира дека сите деца се вклучени и се прифатени, со особено внимание на децата што може да бидат маргинализирани, дискриминирани или исклучени од образовниот систем. Тие, без оглед на нивните слабости во некои области, а соодветно на нивните потенцијали, се вклучуваат во редовните одделенија и им се обезбедуваат соодветни услови за учење, напредување и учество во животот на училиштето.

Имајќи предвид дека инклузивното образование има свои специфичности во системската поставеност, во содржините и организацијата на воспитно - образовната дејност, Законот за основно образование предвидува изготвување посебен документ - Концепција за инклузивно образование, која треба да даде конкретни насоки како ќе се спроведе во пракса инклузивното образование во нашиот општествен систем.

Концепцијата предлага мерки и стратегии со кои треба да се отстранат бариерите што го попречуваат спроведувањето на

инклузивното образование и неговата одржливост. Во таа смисла значајно е секое училиште да може да ја препознае вредноста на различностите на своите ученици, да изнајде начини како да се почитуваат истите, да ја прилагоди наставата на индивидуалните карактеристики на секој ученик, да ги зголеми и мобилизира постоечките ресурси со кои располага, со цел секој ученик да учи и да учествува во севкупното училишно живеење.

Во случаи кога се идентификуваат поголеми потешкотии за учество во воспитно - образовниот процес, секое училиште треба да ги идентификува бариерите за учење со кои се соочува ученикот и да понуди соодветни стратегии за нивно надминување. На овој начин се овозможува, секој ученик да има пристап до наставата и учењето, како и учество и постигнувања во согласност со неговите потенцијали.

I. ПОТРЕБА И ОПФАТ НА КОНЦЕПЦИЈАТА

Правото на сите деца на образование е утврдено во голем број меѓународни договори и документи и е потврдено со голем број на законски обврзувачки и необврзувачки инструменти. Оттаму, државите имаат обврска да го почитуваат, штитат и исполнуваат правото на сите ученици на образование.

Инклузивното образование се темели на пристапот заснован на човековите права кој е дефиниран со Конвенцијата за правата на лицата со попреченост на Обединетите нации и со Конвенцијата за правата на детето на Обединетите нации, кои се прифатени од Република Северна Македонија.

Рамката за акција на образованието 2030 усвоена од глобалната заедница за образование¹, за да се подобри напредокот кон целите за одржлив развој во Цел 4: **Да се обезбеди инклузивно и правично квалитетно образование и да се промовираат можностите за доживотно учење за сите**, ја нагласува потребата за решавање на сите форми на исклучување и маргинализација. Поконкретно, се повикува на решавање на нееднаквостите поврзани со пристапот, учеството и процесите на учење и резултатите, внимавајќи на родовата еднаквост.

Во заклучните согледувања на Комитетот на Организацијата на обединетите нации (ООН) за правата на лицата со попреченост во однос на иницијалниот извештај на Република Северна Македонија

¹ United Nations. 2015. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Достапно на: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>.

во септември 2018 година², меѓу другото, е дадена препорака да се ревидира Законот за основно образование, со цел јасно да промовира инклузивно образование и забрана на дискриминација по основ на попреченост. Согласно препораките, во Законот за основно образование, донесен во август 2019 година³, се нагласува дека основното образование е институционално, кадровски и содржински организирано на начин кој поддржува инклузија на сите деца во редовното основно образование. Законот предвидува забрана за дискриминација врз која било основа во сите области на делување на основното училиште, додека вработените во основните училишта се задолжуваат да ја промовираат еднаквоста и правичноста помеѓу сите ученици и активно да се спротивставуваат на сите облици на дискриминација и насилство.

Со оглед на тоа што инклузивното образование ги зема предвид индивидуалните потреби за развој на учениците, давајќи еднакви можности за остварување на основните човекови права за развој и квалитетно образование, Концепцијата за инклузивно образование ги дава насоките за вклучување, развој и образование на следните групи ученици со посебни образовни потреби (ПОП):

▶	ученици со попреченост - кои имаат долготрајни физички, ментални, интелектуални или сетилни оштетувања и кои во интеракција со различните општествени бариери може да го попречат нивното целосно и ефективно учество во општеството, на еднаква основа со другите,
▶	ученици со нарушување во однесувањето или емоционални проблеми или со специфични тешкотии во учењето,
▶	ученици кои потекнуваат од неповолни социо-економски, културни и/или јазични депривирани средини,
▶	ученици со комплексни потреби – кои имаат повеќестепени тешкотии, повеќестепени нарушувања, комплексни здравствени потреби и потреба од голема и интензивна помош и поддршка ⁴ ,

² Concluding observations on the initial report of the former Yugoslav Republic of Macedonia. Достапно на: https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/concluding_observation_2018_committee_on_the_rights_of_persons_with_disabilities.pdf

³ Закон за основно образование: Службен весник на РСМ, бр. 161 од 5.8.2019 година

⁴ Novak, M. i Zhizhak, A. (2016). Pojam i ključna obilježja kompleksnih intervencija za populacije u riziku. Достапно на: https://www.researchgate.net/publication/328896245_Pojam_i_ključna_obilježja_kompleksnih_intervencija_za_populacije_u_riziku

▶	деца/ученици со странско државјанство, деца без државјанство, деца бегалци, баратели на азил, деца со статус на признаен бегалец, деца под супсидијарна заштита, деца под привремена заштита кои престојуваат во нашата држава,
▶	деца/ученици кои не биле вклучени во настава, а се со надмината возраст и
▶	деца/ученици и од други ранливи категории кои од различни причини бараат посебна поддршка и грижа во текот на воспитно-образовниот процес.

II. ВИЗИЈА И ВОДЕЧКИ ПРИНЦИПИ

ВИЗИЈА

Визијата за инклузивно образование е да му обезбеди на секое дете, независно од возраста, полот/родот, сексуалната ориентација, расата, етничкото потекло, религијата или верувањето, способностите, социо-економското потекло, можности за квалитетно образование заедно со своите врсници, во рамките на редовниот воспитно - образовен систем, од најраната возраст и во текот на животот.

ВОДЕЧКИ ПРИНЦИПИ ВО ИНКЛУЗИВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

- ▶ Универзална способност за образование, значи дека сите деца и ученици можат да учат, да се развиваат, да постигнуваат и придонесуваат во заедницата и пошироко во општеството.
- ▶ Правичност, или гаранција дека сите деца и ученици имаат пристап до неопходната поддршка, за да го остварат својот потенцијал за учење и развој.
- ▶ Инклузија е право на сите деца и ученици на пристап и учество, ефективно и целосно во заеднички воспитно - образовен контекст.
- ▶ Организирање на воспитно-образовниот процес по мерка на ученикот, при што за видот на поддршка се одлучува поединечно за секој ученик согласно неговиот потенцијал, потреби и интереси.
- ▶ Флексибилност - флексибилно организирање на наставниот план, наставната програма, училишниот простор и време, за да се овозможи воспитно-образовниот процес преку примена на соодветни наставни методи и активности да одговори на специфичностите и стилските на учење на секој ученик/ученичка.
- ▶ Самоопределување - почитување на личната независност, земајќи ги предвид потребите, интересите и способностите на учениците, културниот и јазичниот идентитет, создавајќи можности за остварување на правото на учество и донесување одлуки.
- ▶ Одговорност и автономност на училиштето да дефинира процес во кој се идентификуваат бариери во учењето со кои се соочува ученикот и планирање на најразлични стратегии и мерки за нивно надминување.
- ▶ Вклученост на родителите/старателите - имаат право на учество и информирање за сите аспекти од воспитно-образовниот процес на нивното дете.

ПРИСТАПИ ЗА ГРАДЕЊЕ ИНКЛУЗИВНА УЧИЛИШНА КЛИМА И ПОДДРШКА ПРИ УЧЕЊЕ

Горенаведените принципи, во контекстот на Република Северна Македонија, може да се исполнат преку развој и имплементација на сеопфатниот училишен пристап (Whole – school approach) што значи градење на капацитети во самото училиште за развој на инклузивна клима и обезбедување систематска поддршка на севкупниот воспитно-образовен кадар.

Сеопфатниот училишен пристап е вклучен во стратешките училишни документи и преку него се дефинирани чекорите за градење инклузивна училишна клима. Целта е да се постигне почитување на различностите, промовирање еднаквост, правичност, недискриминација и креирање услови и можности за учење и напредување на секој ученик.

Ефикасноста на пристапот главно зависи од:

- ▶ училишните инклузивни тимови - нивната посветеност кон инклузивното образование, споделената визија и подготвеноста да работат заеднички;
- ▶ училишната клима - демократизација во училиштето, отвореност кон промени, воведување иновации во воспитно-образовниот процес;
- ▶ поддршка од раководниот и управниот орган на училиштето.

За градење инклузивно училиште, потребно е воспитно – образовниот процес да се заснова на моделот на интервенции за поддршка на повеќе нивоа (Multi-tiered intervention model). Овој модел вклучува трансформации/интервенции во наставниот план и наставните програми, наставните стратегии, активности и материјали, како и континуирано следење на процесот на спроведување на интервенциите, на најмалку три нивоа на поддршка на учењето:

Ниво I – Општа поддршка

За овој вид поддршка одлучува училиштето во соработка со ученикот и неговите родители/старатели и притоа нема потреба од официјална одлука.

Општа поддршка се обезбедува на ниво на училиште при што покрај наставникот се вклучуваат и стручните соработници кои водат евиденција за напредокот на ученикот.

Учењето треба да се насочи кон индивидуализација и диференцијација на наставниот процес со примена на соодветни наставни методи и средства. Најчесто, за учениците со потешкотии во учењето е добро поддршката да биде насочена кон помош во наоѓање на сопствениот стил на учење и вежбање низ разни техники на учење, при што истовремено се работи и на јакнење на концентрацијата и на меморијата, но во голема мера и на активирање на повисоките мисловни процеси, како и на јакнење на емоционалната компонента.

Децата со посебни образовни потреби често имаат тешкотии во учењето што не секогаш се предизвикани од некој вид на попреченост. Со оглед на причините за јавување на тешкотии во учењето кај овие ученици, активностите во училиштето би требало да бидат насочени кон нивно ублажување и надминување преку обезбедување стимулативна средина за учење и развој на потенцијалите со кои располагаат учениците.

Ова значи дека и индивидуалната поддршка треба да биде насочена кон стекнување на вештини со кои ќе се намали почетната нееднаквост и ќе се овозможат услови за поттикнување и развивање на потенцијалите со кои располагаат овие ученици.

Стручните соработници можат да му помогнат на ученикот во развивање на позитивна слика за себе и јакнење на самовербата, развивање на говор и комуникациски вештини, создавање и развивање на навики за грижа за себе и за сопствената безбедност, поттикнување и развивање на соработката со другите и нивно почитување, организација на учењето и начините на учење. Другите форми на поддршка можат да се планираат во зависност од тоа дали тешкотиите се предизвикани и од некој вид попреченост или пак се последица на влијанието на факторите што потекнуваат од нивната средина на живеење.

Ниво II – Интензивирани поддршка

Се обезбедува на ученици во случај кога општата поддршка не ги дава очекуваните резултати. Препорака за давање интензивирани поддршка се носи по направена проценка од страна на училишниот инклузивен тим и Стручните тела за функционална проценка. Интензивираната поддршка е со повеќекратни и/или истовремени интервенции и се обезбедува за ученикот врз основа на индивидуален образовен план.

Затоа, тимот од стручни соработници, по извршената опсервација и идентификација на постојните капацитети/функционалности кај детето, како и на подрачјата во кои се јавуваат потешкотии, треба да направи план за интервенции во кој сите активности ќе бидат добро осмислени, ќе течат координирано и во функција на подобрување на состојбите, а со цел ученикот да се подготви за учење и подобро функционирање во животот, при што од особена важност е раната интервенција.

Ниво III – Посебна поддршка

Се обезбедува кога интензивираната поддршка не ги задоволува потребите на ученикот или во друг случај, откако е донесена препорака за давање посебна поддршка по направена проценка од страна на Стручните тела за функционална проценка. Посебната поддршка е слична како и интензивираната поддршка, но е со уште поголем интензитет и повеќекратни и/или истовремени интервенции и се обезбедува врз основа на модифицирана наставна програма.

Сите три нивоа на поддршка се обезбедуваат во редовните училишта, во соработка со родителите/старателите, а во најдобар интерес на ученикот. Доколку посебната поддршка која се дава во училиштата не ги задоволува потребите на ученикот, постои можност поддршката да се обезбедува и во основните училишта со ресурсен центар или центрите за поддршка на учењето. Формите на поддршка се дефинирани во модифицирана наставна програма.

IV.

РАНО ОТКРИВАЊЕ И ИНТЕРВЕНЦИИ

Во раното откривање на деца со посебни образовни потреби, покрај нивните родители и здравствените установи, клучна улога имаат и стручните тела за функционална проценка. Овие стручни тела функционалната проценка ја вршат во согласност со Меѓународната класификација на функционирање, попреченост и здравје - МКФ, усвоена од Светската здравствена организација во 2001 година⁵. МКФ се заснова врз интеграција на медицинскиот и социјалниот модел на попреченост и функционирање. Со цел да се постигне интеграцијата на различните перспективи на функционирањето се користи „биопсихосоцијален“ пристап, а попреченоста се гледа како динамична интеракција меѓу лицето и срединските фактори.

Дополнителна поддршка се обезбедува, без дискриминација по кој било основ, за секое дете или младинец на кое заради развојни нарушувања, попреченост, нарушувања во социјалното однесување, тешкотии во учењето, хронични заболувања и други причини му е потребна дополнителна поддршка од областа на образованието, здравството или социјалната заштита. Врз основа на функционалната проценка се утврдуваат можностите и потребите на детето или младинецот за вклучување во предучилишни установи, во редовниот воспитно - образовен систем како и остварување на правата од социјална, здравствена заштита и вработување, во согласност со законските прописи.

⁵ Меѓународна класификација на функционирање, попреченост и здравје – МКФ. Достапна на: https://www.unicef.org/northmacedonia/sites/unicef.org.northmacedonia/files/2019-01/MK_SP_CWD_ICF_MK.pdf

Стручните тела за функционална проценка имаат должност да:

- ▶ вршат функционални проценки на деца кои имаат потреба од дополнителна поддршка во различни средини (на училиште, во семејството, во заедницата);
- ▶ носат официјална одлука за типот на поддршка, контекстот за учење, неопходното разумно прилагодување и обезбедување на неопходната опрема;
- ▶ даваат препораки на родителите како најдобро да ги поддржуваат децата;
- ▶ во соработка со училишниот инклузивен тим го следат континуирано учењето и опкружувањето за учење и координацијата на поддршката и комуникацијата меѓу родителите, наставниците и стручните лица.

Врз основа на функционалната проценка на детето или младинецот и на неговото семејство, може да им се обезбедат следните мерки за поддршка од областа на воспитанието и образованието:

- ▶ приоритет при прием во предучилишни установи;
- ▶ реализирање на предучилишни програми за работа со деца со попреченост;
- ▶ образование со интензивирана поддршка;
- ▶ образование со посебна поддршка;
- ▶ услуги од образовна асистенција;
- ▶ услуги од лична асистенција;
- ▶ индивидуална воспитно - образовна работа со стручен соработник;
- ▶ советодавна работа со детето или младинецот;
- ▶ советодавна работа со семејството;

- ▶ користење на прилагодени наставни средства и помагала и помошни технологии (употреба на алтернативни начини и средства за комуникација - слики, цртежи, фотографии, предмети, прилагоден распоред на часови, посебен начин на означување места во училницата, посебен начин на означување места за материјал за работа, посебен начин на означување места за оставање на завршените работи, компјутери, прилагодување на тастатура, екрани на допир, прилагодени глумчиња, посебен софтвер, тајмери, часовници, рекордери, итн);
- ▶ обезбедување на обука за учениците за користење на Браевото писмо, самостојно движење, употреба на средства со помошни технологии, знаковен јазик или други алтернативни средства за комуникација;
- ▶ надминување на јазичните бариери, како и поддршка за децата каде мајчин јазик е различен од јазикот на кој ученикот ја следи наставата;
- ▶ организација на образовна поддршка во случај на подолго отсуство од училиште поради тешка и хронична болест, заради обезбедување на континуитет во образованието, во форма на засилена дополнителна настава, онлајн настава, индивидуална работа во болнички или домашни услови и ангажман на стручни лица со специјализирано знаење;
- ▶ задолжителна обука на наставниците и стручните соработници кои се директно вклучени во воспитно - образовната работа, во согласност со инклузивните принципи, за користење на средства на асистивната технологија, алтернативни средства за комуникација;
- ▶ обезбедување на превоз од местото на живеење до образовната установа;
- ▶ други мерки во согласност со позитивните законски прописи.

Потребно е унапредување на соработката меѓу Министерството за труд и социјална политика, Министерството за образование и

наука и Министерството за здравство со цел создавање механизам за рано препознавање, превенција и навремена идентификација на секоја потреба од дополнителна поддршка за децата **од нула до шест годишна возраст**, како и обезбедување навремени информации и поддршка на родителите/старателите на децата.

Функционалната проценка и проценка на потребите на детето за дополнителна поддршка се прави на барање на родителите/старателите на детето и по службена должност - по иницијатива на институциите од областа на образованието, здравството или од социјална заштита, и даватели на социјални услуги, со согласност на родителите/старателите.

Ако родителот, односно старателот не се согласува со поведување постапка за проценка, а таквата одлука е штетна за детето, на иницијатива на поединец или институција, тогаш Центарот за социјална работа по службена должност ја поведува постапката со цел најдобриот интерес за детето.

Покрај моделот на интервенции за поддршка во рамки на училиштата, треба да се гради и надворешен систем на поддршка кој ќе биде на две нивоа:

- ▶ национално/регионално - мрежа за стручна поддршка и ресурсни центри за спроведување на инклузивното образование во училиштата (градење капацитети на училиштата и училишните инклузивни тимови) и
- ▶ локално – мобилизирање на постоечките ресурси во локалната средина, значајни за поддршка на инклузивното образование (локалната самоуправа, центри за поддршка, сервисни служби, граѓански организации), во насока на целосно искористување на нивните потенцијали и можности за поддршка и имплементација на инклузивното образование.

V. УЛОГА И ОДГОВОРНОСТИ НА ЧИНИТЕЛИТЕ ВО ОБРАЗОВАНИЕТО

Сите чинители во образованието треба координирано и активно да учествуваат во сите фази од реализација на процесите за реформи на образованието (од дизајнирање, преку развивање и имплементација), со цел да се обезбедат инклузивни наставни програми, учебници, оценување и други потребни ресурси за постигнување на социјална инклузија. Инклузијата не е само избор за креаторите на политиките. Инклузијата подразбира и промена во умствениот склоп (начинот на размислување) кај мнозинството во заедницата, вклучително и кај вработените во институциите кои треба да ја имплементираат, односно градење на ставови и верувања дека способностите не се дадени еднаш засекогаш и тие можат да се развиваат преку труд и работа на себе. Во таа смисла, обезбедувањето на инклузивното образование не е единствена одговорност на образовните институции⁶.

- ▶ **Наставниците** се клучни за обезбедување квалитетно воспитание и образование за сите деца. Добро обучените, поддржани и мотивирани наставници влијаат врз пристапот, учеството и успехот на сите деца, а особено на децата со посебни образовни потреби на кои им треба дополнителен поттик и поддршка за да дојдат и да останат на училиште.⁷

⁶ Global Education Monitoring Report 2020. Inclusion and Education: ALL MEANS ALL. Достапен на: <https://www.unesco.org/gemreport>

⁷ УНИЦЕФ: Наставници, инклузивна настава и педагогија во чиј центар се децата. Достапно на: https://www.unicef.org/northmacedonia/media/4146/file/MK_ChildCentredTeaching_Report_MK.pdf

Инклузивниот наставник во својата воспитно-образовна работа ги почитува следните принципи:

- ▶ Инклузивното образование е одговорност на сите наставници.
- ▶ На сите наставници континуирано им се потребни нови вештини и знаења кои треба да ги стекнат за да може да развиваат колаборативна училишна култура и да реализираат настава во инклузивни паралелки согласно меѓународните стандарди за инклузивно образование.
- ▶ Инклузивното образование налага наставниците постојано да размислуваат за тоа како учат учениците и учествуваат во паралелката, училиштето и заедницата и за тоа како да ги земат предвид различните потреби и стилови на учење (визуелни, аудитивни, читачко-пишувачки и кинестетички) на учениците.

Вредностите и ставовите на наставниците се од суштинско значење за инклузивното образование. Наставниците кои веруваат дека се одговорни да ги учат сите деца, се поефективни во целина.

- ▶ **Предучилишни установи** - се средини каде се врши првата идентификација на дел од децата со посебни образовни потреби и се нуди помош на родителите за поттикнување на развојот на детето и обезбедување дополнителна поддршка. Тие ја олеснуваат вертикалната транзиција кон образованието на децата со посебни потреби и се релевантен извор на информации потребни за наставниците од основните училишта.
- ▶ **Училишта** - (основни и средни училишта) - ги препознаваат и вложуваат напори да одговорат на потребите на сите деца и преку принципите на разумно прилагодување креираат стимулативна училишна средина за учество и учење на секој ученик. Активно соработуваат и негуваат партнерски односи со родителите/старателите и сите релевантни чинители кои се вклучени во поддршката на учениците со посебни образовни потреби. Една од значајните улоги на училиштата е препознавање на способностите на учениците со посебни образовни потреби и нивен развој во самостојни индивидуи, конкурентни на пазарот на трудот. Училиштата водат евиденција

и се грижат за сите деца кои не се запишани во училиште и за учениците кои неоправдано не го посетуваат училиштето.

- ▶ **Образовните асистенти** - учествуваат во наставата на различни начини, секогаш под супервизија на наставникот, за да се подобри процесот на учење. Тие можат да ја фасилитираат групната работа со учениците, повремено да работат индивидуално со одредени ученици на зајакнување на нивните вештини, да помогнат во менаџирање во училиницата (менаџмент на дисциплина, мотивација, емоции и потреби на учениците). Целта на поддршката која ја даваат образовните асистенти е преку соработка со наставниците и со примена на методите на кооперативно учење и поучување да им помогнат на учениците да учествува во воспитно-образовниот процес, максимално да ги реализираат своите потенцијали и да стекнуваат самостојност и социјална вклученост во училишната средина.
- ▶ **Личните асистенти** - се ангажираат како поддршка на учениците со попреченост, во изведување на секојдневните активности. Целта на поддршката која ја дава личниот асистент е да му овозможи на ученикот со попреченост соодветна индивидуална практична помош при задоволување на основните потреби во секојдневниот живот: движење, одржување на личната хигиена, хранење, облекување и комуникација со другите. Ваквиот вид поддршка овозможува ученикот да стекне поголемо ниво на самостојност и функционалност, како основа за полесно вклучување во воспитно-образовниот процес и активностите во заедницата.
- ▶ **Образовни медијатори** - се ангажираат за децата кои потекнуваат од социјално депривирани средини и за оние кои се надвор од воспитно - образовниот систем. Улогата на медијаторите е информирање за можностите и пристапот до училиштата, спроведување редовни средби за сензибилизација на населението и вработените во основното училиште со спецификите и потребите на ранливите групи во делот на образованието, редовна соработка со стручните соработници и наставниците за подобрување на постигањата на учениците, преземање активности за спречување на прерано напуштање на воспитно - образовниот процес на учениците. Потребата за ангажирање на образовен медијатор се врши на барање на училиштето во кое е запишан или треба да се запише ученикот, кое се доставува до Министерството за образование и наука.

Образовните медијатори се ангажираат по пат на јавен повик, кој го спроведува Министерството за образование и наука.

- ▶ **Тutori-волонтери** – согласно со програмата за обезбедување титорство на ученици од основното образование, која ја утврдува министерот, заради обезбедување дополнителна поддршка за учениците по предметите кои се дел од наставниот план во учебната година во која е запишан ученикот, можат преку титорство за изучување на јазикот на наставата да придонесат за надминување на јазичната бариера кај децата чиј мајчин јазик е различен од јазикот на наставата.
- ▶ **Основни училишта со ресурсен центар** - со развојот на инклузијата, посебните училишта се трансформираат во училишта со ресурсен центар и стануваат национални, односно регионални центри кои ќе ги нудат своите стручни, материјални и просторни ресурси за учениците со попреченост, нивните семејства и воспитно-образовниот кадар во училишта. Тие ќе вршат индивидуален третман и рехабилитација, ќе ја обезбедуваат образовната и личната асистенција, ќе учествуваат и во реализација на дел од модифицираната програма за учениците со комплексни потреби, согласно со препораката на стручното тело за функционална проценка.
- ▶ **Центри за поддршка на учењето** - со развојот на инклузијата, посебните паралелки при училиштата се трансформираат во центри за поддршка на учењето и ќе ги нудат своите стручни, материјални и просторни ресурси за учениците со попреченост, нивните семејства и воспитно - образовниот кадар во училиштата. Тие ќе вршат индивидуален третман и рехабилитација и ќе учествуваат и во реализација на дел од модифицираната програма за учениците со комплексни потреби, согласно со препораката на стручното тело за функционална проценка.
- ▶ **Универзитети** - особено значајни за процесот на инклузија се високообразовните институции кои образуваат и продуцираат наставнички кадар. За да се унапредат компетенциите на идните наставници и стручните соработници, универзитетите, односно факултетите кои образуваат наставнички кадар ќе направат нови студиски програми усогласени со меѓународните стандарди за инклузивно образование. Универзитетите ќе учествуваат и во делот на поддршка на наставниците на работните места, преку практичната настава со студентите во инклузивните училници.

- ▶ **Министерство за образование и наука (МОН)** – креира инклузивни политики, обезбедува соодветни ресурси на училиштата (човечки, материјални и финансиски) за спроведување на инклузивното образование, ги следи инклузивните практики во секое училиште, расположливите човечки ресурси и расположливите ресурси во заедницата/општината, со цел дополнителна поддршка на учениците кои имаат потреба од тоа.

МОН треба да развива стратегија за премин на децата со попреченост од посебните во редовните училишта и да го поддржува процесот на трансформација на посебните училишта во училишта со ресурсни центри, каде спаѓа и програмата за развој на капацитетите на кадарот кој работи во тие училишта.

- ▶ **Биро за развој на образование (БРО)** - се залага за унапредување и усовршување на наставата и учењето на учениците со посебни образовни потреби, реализира развојни истражувања од областа на инклузивното образование, врши советодавна – стручна работа за поддршка на училиштата во делот на обезбедување квалитетна настава и обезбедување алатки за евидентирање, следење и документирање на напредокот на учениците со посебни образовни потреби. БРО работи на креирање, акредитирање и спроведување на програми за обуки од областа на инклузивното образование, со цел стручно усовршување на воспитно-образовниот кадар и вреднување на постигањата на учениците, публикување прирачници, списанија и други дидактички материјали за поддршка на наставата за подобрување на инклузивното образование.

- ▶ **Центар за стручно образование и обука (ЦССО)** – улогата на центарот е во насока на анализа и проучување на системите за стручно образование, проектирање на нови системски и концепциски решенија за одделни нивоа и видови на стручно образование, истражување на пазарот на трудот и предлагање на занимања кои се актуелни, развој на образовни стандарди кои го вклучуваат концептот на инклузија, поддршка на училиштата и социјалните партнери за прилагодување и реализација на практичната обука на учениците со попреченост, подигање на квалитетот на образование во стручните училишта со акцент на инклузивното образование и подготовка на наставниците од стручните училишта за спроведување инклузивно образование.

- ▶ **Државен испитен центар (ДИЦ)** – ги дефинира и овозможува прилагодувањата во процесот на надворешни мерења на постигањата на учениците и државните тестирања, со цел задоволување на потребите на учениците со посебни образовни потреби, не само од аспект на технички прилагодувања и поддршка, туку и од аспект на содржински прилагодувања. ДИЦ во своите модули за обука и лиценцирање на идните директори на училишта, задолжително ќе има модул/и за инклузивно образование и ќе ги земе во предвид постигнатите резултати од оваа област, како особено значајни.
- ▶ **Државен просветен инспекторат (ДПИ)** – во склоп на интегралната евалуација, како и вонредните надзори ги следи и оценува инклузивните практики во секое училиште врз основа на јасно дефинирани индикатори кои се вклучени во индикаторите за квалитет на работата на училиштата. ДПИ следи на кој начин училиштето го организира и реализира наставниот план и програма, односно дали ефикасно ги спроведува мерките за поддршка на учењето.
- ▶ **Министерство за труд и социјална политика - (МТСП)** - ја следи и унапредува работата на предучилишните установи, дневните центри и другите социјални установи кои нудат поддршка на училиштата, преку своите услуги. Преку подрачните центри за социјална работа, МТСП учествува во процесот на детекција на децата со посебни образовни потреби, кои се надвор од образование. Ова министерство обезбедува и лиценцирање на сервисни служби кои нудат социјални услуги за лицата со попреченост.
- ▶ **Стручни тела за функционална проценка** – имаат улога да вршат функционална проценка во согласност со Меѓународната класификација на функционирање, попреченост и здравје – МКФ, на децата или младинците кои имаат потреба од дополнителна поддршка, да донесат официјална одлука за типот на поддршка, контекстот на учење, да даваат препораки на родителот како да го поддржува детето и континуирано да го следат учењето и опкружувањето за учење и координација на поддршката и комуникацијата меѓу родителите, наставниците и стручните лица.
- ▶ **Локална самоуправа** – го следи и поддржува процесот на инклузивно образование на локално ниво, ја поддржува

меѓуресорската соработка, обезбедува услуги на локално ниво за да се унапреди инклузијата на децата со посебни образовни потреби. Локалната самоуправа го афирмира концептот на инклузија на повисоко ниво, го вклучува во своите акциони планови и превзема активности за сензибилизација на пошироката локална средина во однос на ова прашање. Исто така, е одговорна за подобрување на физичката пристапност на училиштата, но и на сите јавни објекти отворени за широката популација и води грижа за вклучување на сите деца од својата општина во образовниот процес. Локалната самоуправа има клучна улога во одредувањето на реоните и во ефективното спроведување на реонизацијата, како предуслови за интеграција на децата од сегрегираните заедници.

- ▶ **Граѓански организации** - го актуелизираат прашањето на инклузија и ги застапуваат и лобираат за интересите на децата со посебни образовни потреби и нивните семејства. Овие организации нудат поддршка на училиштата и на родителите/старателите на децата со посебни образовни потреби на локално ниво, национално ниво и ги поддржуваат во остварувањето на нивните права и можности.
- ▶ **Сервисни служби** - се специјализирани и лиценцирани во областа на спроведување непосредни услуги кон децата со посебни образовни потреби и нивните семејства. Сервисните служби нудат услуги за советодавна поддршка на родители и ги насочуваат во процесот на преземање неопходни чекори за поддршка на децата со посебни образовни потреби. Овие служби се во надлежност на МТСП.
- ▶ **Дневни центри** - со својата стручност и компетенции нудат поддршка на училиштата, а имаат и можност и потреба за креирање нови услуги на локално ниво за децата со посебни образовни потреби и нивните семејства и истите се во надлежност на МТСП.

VI.

ЗАПИШУВАЊЕ ВО ПРЕДУЧИЛИШНО, ОСНОВНО И СРЕДНО ОБРАЗОВАНИЕ

Запишувањето на децата во предучилишните установи е клучно за нивна успешна социјална инклузија во текот на животот. За да се овозможи навремено запишување и да се зголеми опфатот на деца родени со ризик и пречки во развојот, деца од различни ранливи категории, во предучилишните установи, неопходно е да се преземаат следните мерки: приоритет при запишувањето, обезбедување финансиски субвенции за запишување, обезбедување на компетентни лица за поддршка (педагог, психолог, специјален едукатор и рехабилитатор, логопед, социјален работник и др).

Предучилишните установи ќе ги поддржуваат децата со посебни потреби преку приспособување на начинот на работа кон секое дете, а со тоа и обезбедување на нивно активно учество во соодветни активности, базирани на игра.

Училишната комисија за запишување на детето во прво одделение клучните информации за него ги добива од родителите/старателите, со што тие учествуваат во процесот на проценка на своето дете и носат важни одлуки во животот на детето, вклучително и за формалното и неформалното образование.

Првичната проценка која се одвива во училиштето се базира на различни извори и методи (разговор, набљудување на детето во разни ситуации и средини, базична проценка на функционалности – моторика, внимание и концентрација, прифаќање напори, комуникација, перцепции, емоционална состојба), со што се добиваат податоци за иницијалната состојба во поглед на силните страни/ потенцијалите како и потребите за поддршка на детето.

При запишувањето на детето со попреченост во прво одделение родителот/старателот потребно е да достави и мислење/функционален профил од стручно тело за функционална проценка. Доколку училишната комисија за запишување на деца во прво одделение процени дека детето има одредени функционални потешкотии, а родителот/старателот не доставил мислење/функционален профил од стручно тело за функционална проценка, во најдобар интерес на детето е да го упати родителот/старателот кај стручното тело за проценка, со цел да се добијат релевантни информации и насоки за потребните мерки за поддршка.

Во понатамошниот период на образование на детето, доколку училишниот инклузивен тим (УИТ) утврди дека ученикот има потреба од дополнителна поддршка во воспитно - образовниот процес, тој може да му препорача на родителот/старателот да го однесе детето на функционална проценка кај стручното тело за таа намена. При упатувањето, УИТ изготвува свое мислење за потешкотиите со кои се соочува ученикот.

Доколку родителот одбие да ја започне постапката, а е во најдобар интерес за детето, училиштето по службена должност ја започнува постапката.

За поефикасно и посеопфатно собирање на релевантни информации во насока на поквалитетна првична проценка и запознавање со детето, особено придонесува соработката на основното училиште со предучилишните установи преку задолжително преземање на документацијата (развојното досие) за детето од нив. На тој начин се овозможува мониторинг и евалуација на развојот и напредокот на секое дете и се создава можност за навремено планирање на мерките за поддршка кои треба да ги добие секое дете.

Овој вид на соработка особено е важен при преминот на учениците со посебни образовни потреби од одделенска во предметна настава, како и од основно во средно образование, при што училишните инклузивни тимови од основното и средното училиште задолжително треба да овозможат сите релевантни информации за ученикот на безбеден и доверлив начин да бидат пренесени. На тој начин инклузивниот тим за ученикот кој ќе биде формиран во средното училиште ќе може да го продолжи воспитно - образовниот процес на начин кој е во најдобар интерес на ученикот.

Училиштето исто така може да стапи во контакт и да соработува и со други институции и организациите во чии активности/програми е вклучено детето.

VII. ПОДГОТОВКА НА УЧЕНИЦИТЕ ЗА МОЖНОСТИТЕ ШТО GI НУДИ ПАЗАРОТ НА ТРУДОТ

Транзицијата е процес која треба да обезбеди активно учество на ученикот и почитување на неговиот/нејзиниот избор при носењето одлуки. Сите чинители вклучени во воспитно - образовниот процес треба да соработуваат и да развиваат индивидуален транзициски план (ИТП) за понатамошниот развој на ученикот по завршување на одреден степен на образование, во рамки на годишната програма за работа на училиштето.

Разработката на индивидуалниот транзициски план и креирањето портфолио за професионална ориентација, советување и професионално оспособување треба да започне со самото вклучување на ученикот во воспитно - образовниот процес. Примената на описното оценување и дополнителните анализи во континуираното следење на развојот на ученикот и неговите постигнувања ќе дадат насока за кариерно советување, професионално оспособување и конкурирање на пазарот на трудот. Процесот вклучува собирање информации, посета на работните места, размислување и носење одлуки за животот по завршување на училиштето. Училиштето треба да ја обезбеди целата неопходна поддршка на ученикот за да може да донесе издржана и информирана одлука за можностите за кои ќе се одлучи по завршување на училиштето, врз основа на личните очекувања за својот живот во општеството, со соодветна професионална, социјална и семејна инклузија.

Разработката на ИТП треба да се раководи од тоа дека планирањето за секое лице се врши поединечно, со следење на принципите

за универзално образование на младите луѓе, рамноправност, инклузија, флексибилност и самоопределување.

Крајната цел на инклузивното образование е да се обезбеди целосна инклузија на лицата со посебни образовни потреби во „работниот свет на возрасните“. За да се оствари таквата цел, е неопходно:

- ▶ Сите образовни активности да се насочени кон градење на клучните компетенции на ученикот за доживотно учење;
- ▶ Кариерното советување за сите ученици треба да започне од основното образование. Учениците со ПОП треба да бидат вклучени во програми за професионална ориентација со кои ќе развијат вештини за самозастапување на пазарот на трудот;
- ▶ Воспоставување тесни партнерства меѓу училиштата и компаниите со цел олеснување на процесот на премин од образование кон вработување и креирање услови, преку разумно прилагодување, за вклучување лица со посебни образовни потреби во работен процес, на еднаква основа со сите.

VIII. ОБЕЗБЕДУВАЊЕ УСЛОВИ ЗА ИНКЛУЗИВНО ОБРАЗОВАНИЕ

УЛОГАТА НА ИНКЛУЗИВНИ ТИМОВИ ВО УЧИЛИШТАТА

За развој на поквалитетно образование за сите деца, а согласно законските одредби, во училиштата се формираат и работат два вида на инклузивни тимови:

- ▶ **Училишен инклузивен тим**, кој го формира директорот на училиштето е составен од седум члена и тоа: педагог, односно психолог, односно социјален работник, двајца наставници од редот на вработените во училиштето, двајца родители/старатели, специјален едукатор и рехабилитатор и директорот на училиштето. Доколку училиштето нема стручен соработник од одреден профил се определува лице од училиштата со ресурсен центар или од центрите за поддршка на учењето. Училишниот инклузивен тим се грижи за инклузивните политики и практики на ниво на целото училиште, ги осмислува и спроведува планираните активности и води грижа истите да бидат усогласени и применети во воспитно-образовната работа.
- ▶ **Инклузивен тим за ученик**, го формира директорот на училиштето и е составен од: наставниците на ученикот, родителот/старателот, педагогот, односно психологот, односно социјалниот работник во училиштето и специјалниот едукатор и рехабилитатор. Доколку училиштето нема стручен соработник од одреден профил се определува лице од училиштата со ресурсен центар или од центрите за поддршка

на учењето. Во овој тим, по потреба, можат да се вклучуваат и други лица кои даваат поддршка на ученикот (лекар, друг вид на стручен соработник или рехабилитатор со кој ученикот работи надвор од училиштето и слично), како и образовен или личен асистент, доколку истиот е препорачан од стручното тело за функционална проценка и работи со ученикот. Инклузивниот тим за ученик во фокусот на својата работа го има конкретниот ученик за кого е формиран овој тим, односно тој ги спроведува мерките за поддршка во учењето согласно со препораките од стручните тела за функционална проценка. Во таа смисла, доколку е препорачано, училишниот тим за ученик изготвува ИОП за ученикот со попреченост согласно со неговите индивидуални потенцијали и потреби и работи со ученикот според него.

УЧИЛИШНИ ПРОГРАМИ И ПЛАНОВИ

Училиштата, врз основа на претходно спроведена самоevaluација, изготвуваат развојна програма за работа на училиштето за период од четири години, врз основа на која секоја учебна година се изготвува годишна програма за работа на училиштето. Во овие документи неопходно е да се содржани информации за состојбата со инклузивното образование во училиштето, како и насоки, мерки и активности за тоа како инклузивните процеси постојано да се унапредуваат. Мерките, кои потоа се разработуваат во акциони планови, главно ги опфаќаат следните сегменти:

- ▶ градење на капацитетите на училиштето и на наставниците за успешна инклузија и воспитание и образование на децата со посебни образовни потреби (обезбедување физички, организациски, професионални и процедурални предуслови за инклузивно образование и навремено планирање и намена на средства за истото);
- ▶ работа со учениците, наставничкиот кадар, стручните соработници и родителите за градење и негување на инклузивна клима во училиштата;
- ▶ подигнување на професионалните компетенции на наставниците за примена на интерактивни приоди во наставата, педагошка проценка на учениците, како и индивидуализирана настава;

- ▶ градење соработка со родителите, релевантните здруженија и институции во локалната заедница (општинска администрација, здравствена и социјална заштита) за успешно реализирање на инклузивното образование, како и за подигање на јавната свест за неговото значење.

ФИЗИЧКО ОКРУЖУВАЊЕ И УПОТРЕБА НА ТЕХНОЛОГИЈА

Пристапот до образование значи и прилагодување на физичкото опкружување, односно отстранување на бариерите кои можат да го оневозможат или отежнат функционирањето на ученикот во училишната средина. За таа цел училиштата како и училиштата со ресурсен центар и локалната самоуправа се грижат за:

- ▶ Отстранување на архитектонските пречки, со што се обезбедува пристапност до училишната зграда и сите простории за учениците, родителите и наставниците со било која форма на физичка или сензорна попреченост;
- ▶ Прилагодување на мебелот и опремата во училницата согласно посебните потреби на учениците;
- ▶ Адаптирање на дел од тоалетите на посебните потреби на учениците;
- ▶ Обезбедување на планови, означување на правец на движење и релјефни ленти за полесна ориентација во просторот;
- ▶ Набавка на асистивна технологија (наставни и други помагала) за отстранување на бариери во инклузивно образование на учениците со посебни образовни потреби.
- ▶ Во процесот на поддршка на инклузивното образование важна алатка е и информатичко - комуникациската технологија која овозможува:⁸
- ▶ Учениците ефикасно да користат ИКТ во процесот на учење, со што се поддржува учеството преку индивидуализирани форми на наставна работа, за сите ученици со посебни образовни потреби.
- ▶ Наставниците ефикасно да користат ИКТ за поддршка на учењето во инклузивно опкружување, за што им е потребно континуирано стручно усовршување за примена на технологијата, во и надвор од училиштето.

⁸ European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Достапно на: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/Information%20and%20Communication%20Technology%20for%20Inclusion.pdf>

За реализација на дел од активностите кои треба да се преземат, а за кои е неопходна дополнителна финансиска и друг вид поддршка на училиштето, истата може да се обезбеди во рамките на различни дејности: образование, социјална заштита, здравство. Дополнителната финансиска и друг вид поддршка ќе бидат главно обезбедувани и координирани од страна на Локалната самоуправа и Министерството за образование и наука.

КОМПЕТЕНЦИИ НА НАСТАВНИКОТ И ЗНАЧЕЊЕТО НА ВРСНИЧКАТА ПОДДРШКА

Наставниците имаат суштинска улога во животот на учениците. Постоенето на позитивен став кон сите ученици и подготвеноста за соработка со други стручни лица се сметаат за основни принципи во наставата. Сите наставници треба да бидат посветени на процесот на учење кај сите ученици за да ги стекнат вештините на 21 век: дигитална писменост, комуникациски вештини, вештини за маркетинг и продажба, брзо и самоуверено прифаќање на промени, емоционална интелигенција, вештини за тимска работа. Во текот на иницијалното и континуираното образование, наставниците треба да развиваат соодветни вештини за да одговорат на различните потреби на учениците. Оттука, наставниците мора да преземат одговорност за своето доживотно учење.

Европската агенција за посебни потреби и инклузивно образование⁹ идентификувала неколку ефективни пристапи во наставата за учениците кои учат во хетерогени одделенија во однос на компетенциите на воспитно - образовниот кадар (ставови и верувања, знаења, вештини и способности).

СТАВОВИ И ВЕРУВАЊА

- ▶ Ефективните наставници се наставници на сите ученици;
- ▶ Наставниците преземаат одговорност да го олеснуваат учењето кај сите ученици во паралелката;
- ▶ Способностите на учениците не се постојани; сите ученици имаат можност да учат и да се развиваат;
- ▶ Учењето е процес и целта е сите ученици да развиваат вештини за „учење како да се учи“.

⁹ European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Достапно на: <https://www.european-agency.org/resources/publications/teacher-education-inclusion-profile-inclusive-teachers>

- ▶ Процесот на учење, во основа, е ист за сите ученици – има многу мал број на „посебни техники“;
- ▶ Во некои случаи, кога се забележуваат тешкотиите во учењето се наметнува потреба за прилагодувања на наставниот план, наставните програми и пристапите во наставата.

СУШТИНСКО ЗНАЕЊЕ И РАЗБИРАЊЕ

- ▶ Теоретски познавања за начините на кои учениците учат и моделите на настава кои го поддржуваат процесот на учење;
- ▶ Пристапи за позитивно однесување и управување со училницата;
- ▶ Управување со училницата (физичкото и социјалното опкружување) во функција за поддршка на учењето;
- ▶ Начини на идентификување, а потоа и надминување на разни пречки за учењето и нивните импликации врз пристапите во наставата;
- ▶ Развој на основни вештини – клучни компетенции – поврзани со пристапите во наставата и оценувањето;
- ▶ Проценка на методите на учење со акцент на идентификување на силните страни кај ученикот;
- ▶ Диференцијација на содржината во наставниот план, процесот на учење и материјалите за учење за да може учениците да се вклучат и да ги задоволат нивните различни потреби;
- ▶ Индивидуализирани пристапи за учење за сите ученици со што учениците се поддржуваат за да развиваат автономност во учењето;
- ▶ Развој, имплементација и ефективен преглед на индивидуалните образовни планови (ИОП и модифицирани програми), кога тоа е соодветно.

ВЕШТИНИ И СПОСОБНОСТИ

- ▶ Примена на лидерски вештини во училницата каде се вклучени систематски пристапи за позитивно управување со училницата;
- ▶ Работа со поединечни ученици, како и со хетерогени групи;

- ▶ Користење на воспитно-образовниот процес како алатка за инклузија, со што се поддржува пристапот до учење;
- ▶ Опфаќање на содржини кои се однесуваат на различностите во процесите за изработка на наставните програми;
- ▶ Различни методи, содржини и исходи во учењето;
- ▶ Работа со учениците и нивните семејства за да се воспостави индивидуално учење и дефинирање на цели на учењето;
- ▶ Олеснување на учењето по пат на кооперативно учење каде учениците соработуваат и си помагаат едни со други на разни начини – вклучително и врсничко поучување.
- ▶ Примена на различни наставни методи и пристапи во наставата на систематски начин;
- ▶ Користење на ИКТ и асистивна технологија во поддршка на флексибилните пристапи кон учењето;
- ▶ Пристапи во наставата кои се базираат на докази за да се реализираат целите на учењето, флексибилна настава и давање јасни повратни информации на учениците;
- ▶ Користење на формативно и сумативно оценување во поддршка на учењето, кое не врши етикетирање и не води кон негативни последици за учениците;
- ▶ Решавање на проблеми заедно со учениците;
- ▶ Примена на разни вербални и невербални комуникациски вештини за да се олесни процесот на учење.

Од суштинско значење е постојано да се развиваат компетенциите на наставниците и стручните соработници преку обуки акредитирани и препорачани од страна на Бирото за развој на образованието.

Исто така, МОН и Бирото за развој на образование треба да обезбедат поддршка за инклузивните практики во наставата преку:

- ▶ Ставање на располагање разни прирачници и водичи за инклузивно образование за сите училишта;
- ▶ Развивање на мрежа на училишта со воспоставени добри практики и платформи за објавување на квалитетни наставни практики и материјали;
- ▶ Давање можност на сите училишта да бараат директна помош или поддршка од мрежата на училишта и наставници со воспоставени добри практики за инклузивно образование.

ВРСНИЧКА СОРАБОТКА

- ▶ Врсничко поучување или кооперативното учење претставува добра основа за подобрување на постигнувањата кај сите ученици.
- ▶ Кооперативното учење овозможува поттикнување и унапредување на инклузивната клима во училиштето и во училишната.
- ▶ Овозможува секое дете да почувствува дека е прифатено, ценето и вредно.
- ▶ Заедничкото решавање на конфликтите создава клима во која има споделена одговорност и каде од учениците се бара заеднички да ги решаваат.

Училиштето и училишниот инклузивен тим треба постојано да даваат поддршка за наставните практики и инклузивната клима во училиштето преку подготовка на:

- ▶ Адекватни механизми за кооперативно учење на ниво на училиште (прашања поврзани со работата со ранливи групи, како и употреба на адекватни методи на учење).
- ▶ Систем за наградување на наставниците преку кое ќе се препознаваат и јакнат добрите практики во училиштето.

IX.

ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈА, ИНДИВИДУАЛЕН ОБРАЗОВЕН ПЛАН (ИОП) И МОДИФИЦИРАНА НАСТАВНА ПРОГРАМА

За активно и продуктивно учество во училишните и воннаставните активности некои ученици имаат потреба од поддршка. За таа цел наставникот прави целни интервенции, односно применува диференциран пристап во планирањето и реализацијата на наставата за да им овозможи на учениците да учествуваат и можност да ги постигнат резултатите од учењето.

Диференцијација е прилагодување на наставата и учењето кон потребите и можностите на учениците. Таа е процес со кој се планираат активностите во врска со резултатите од учењето од наставната програма, методите на учење и активностите на учење за да се задоволат потребите на секој ученик поединечно. Со неа обезбедуваме задачата да е соодветна на индивидуалните потреби на учениците, вклучувајќи ги и учениците со посебни образовни потреби.

При диференцијацијата може да се користат различни стратегии, како на пример:

- ▶ Секој ученик работи на своја задача со свое темпо;
- ▶ Се предава на средно ниво (исти материјали, прашања, упатства) за сите ученици, но посposобните добиваат посложена задача, а тие што имаат тешкотии добиваат дополнителна помош;

- ▶ Поделба на паралелката во групи според способности (секоја група добива различна по сложеност задача, но целите на учење се исти);
- ▶ Задачите се подредени по сложеност, така што до најсложениите задачи стасуваат само најспособните;
- ▶ Се дава иста отворена задача и секој работи со максималниот квалитет што може да го постигне;
- ▶ Учениците сами избираат задачи што ќе ги решаваат;
- ▶ Сите имаат исти задачи, но во групата учениците си помагаат едни на други;
- ▶ Сите добиваат исти работни листови и ги решаваат со сопствено темпо;
- ▶ Сите ученици обработуваат одделен аспект на темата, но секој на свој начин.

ИНДИВИДУАЛЕН ОБРАЗОВЕН ПЛАН

Некои ученици и покрај диференцијацијата на наставата не можат да се вклучат и да напредуваат во учењето, затоа на овие ученици им се потребни поинтензивни интервенции односно изготвување на индивидуален образовен план (ИОП) од страна на инклузивен тим за ученик (ИТУ). Инклузивниот тим за ученикот подготвува ИОП за ученикот со попреченост согласно со неговите индивидуални потенцијали и потреби, во рок од 30 дена од денот на започнување на настава на ученикот во училиштето и ги спроведува мерките за поддршка во учењето согласно со препораките од стручните тела за функционална проценка, или, пак, од денот на утврдување на потребата за образование по ИОП. Целта на примената на индивидуалниот образовен план е постигнување оптимална вклученост на детето/ученикот во редовните активности во наставата, како и негова прифатеност и независност во групата врсници. Индивидуалниот образовен план вклучува адаптации во резултатите од учењето на наставната програма, воведување специфични активности и наставни методи што ќе овозможат постигнување на резултатите од учењето.

При изработката на ИОП инклузивниот тим за ученикот соработува со останатите наставници и стручни соработници кои се вклучени во воспитно - образовниот процес на ученикот.

За секој ученик со посебни образовни потреби се изготвува долгорочен, среднорочен и краткорочен ИОП.

СТРУКТУРА НА ИНДИВИДУАЛНИОТ ОБРАЗОВЕН ПЛАН (ИОП)

- ▶ **Основни информации за ученикот** - во овој дел се содржани лични податоци за ученикот и други потребни информации како што се: историја за образованието; податоци за претходни интервенции; медицинска историја (доколку ја има), опис на сегашното ниво на функционирање на ученикот/развоен статус во целина, а потоа по области (развојно-когнитивна, емоционална, физички и социјален статус), како и индивидуалните карактеристики на детето (преференции, способности, потреби, интереси и сл).
- ▶ **Тековно ниво на постигнување во различни области** - овој дел опфаќа листа со сите наставни предмети за кои ученикот има потреба од поддршка, тековното ниво на постигнување на ученикот за секој предмет за кој тој има потреба од поддршка, силните страни и потребите кои се однесуваат на учењето на ученикот и соодветни податоци за оценувањето, како доказ за одлуката дека ученикот има потреба од поддршка.
- ▶ **Идентификација на приоритетните потреби** – откако ИТУ го документирал профилот и постигнувањето на ученикот (точка 1 и 2) тие информации може да се употребат за идентификување на областите во кои ученикот има потреба од поддршка и да се определат приоритетите. Овие приоритетни области треба да се групираат во различни функционални области при што задолжително се земаат предвид препорачаните развојни цели и интервенции од стручните тела за функционална проценка. При идентификацијата на приоритетните потреби треба да се земат предвид моменталните можности и функционалности на детето, како и стекнатите компетенции и потреби за секоја област за која е потребна поддршка. Врз основа на идентификацијата на приоритетните потреби на ученикот се планираат резултатите од учењето кои треба да бидат специфични, мерливи и достижни.

- ▶ **Идентификација на наставните стратегии и стратегиите за оценување** – во овој дел се опишуваат начини за работа со ученикот, опис на специфичните методи, техники и активности при реализација на наставата и оценувањето, резултати што се очекуваат да ги постигне ученикот, наставни средства/ресурси кои ќе бидат потребни за спроведување на ИОП како и улоги и одговорности на различните чинители.
- ▶ **Временска рамка за спроведување** – се однесува на временскиот период на започнување на спроведувањето на ИОП, периодот на самото спроведување и временскиот период на анализа на напредокот на ученикот.
- ▶ **Извештај за напредокот** – е составен дел на индивидуалниот образовен план за постојано оценување и собирање податоци што ќе се користат за да се утврди напредокот на ученикот. Во извештајот се запишуваат постигнатите резултати од учењето, начинот на кој ќе се известува за постигнувањето на ученикот, определување на временскиот период во кој ќе се изготви извештајот и фреквенцијата на известување.
- ▶ **Имиња и позиции на членовите на тимот за изработка и реализација на ИОП.**
- ▶ **Следење, евалуација и ревидирање на ИОП.**

МОДИФИЦИРАНА НАСТАВНА ПРОГРАМА

За учениците со комплексни потреби се изработува модифицирана наставна програма.

Модифицираната наставна програма се подготвува за секој воспитно-образовен период на основното образование и со неа се определуваат резултатите од учење базирани на компетенциите со кои учениците треба да стекнат и развијат самостојност, личен развој и социјални односи. Имено, со модифицираната наставна програма учениците со комплексни потреби треба да стекнат знаења и вештини за: самостојна грижа и обавување на културно - хигиенски навики, основна комуникација, развивање на психомоторните функции, елементарни знаења од одделните воспитно - образовни подрачја, стекнување основните животни или психосоцијални вештини за личен развој, интерперсонални односи, општествени односи, здраво живеење и однос со надворешната средина.

Учениците со комплексни потреби, дел од наставата која се реализира според модифицирана програма, може да ја посетуваат во основно училиште со ресурсен центар или во центар за поддршка на учењето, доколку тоа е во најдобар интерес за овие ученици, а согласно со препораката на стручното тело за проценка.

СТРУКТУРА НА МОДИФИЦИРАНА НАСТАВНА ПРОГРАМА

- ▶ **Основни информации за ученикот** – во овој дел се содржани лични податоци за ученикот и други потребни информации како што се: податоци за претходни интервенции; медицинска историја, опис на сегашното ниво на функционирање на детето/развоен статус во целина, а потоа по области (развојно-когнитивна, емоционална, физички и социјален статус), историја за образованието; како и индивидуалните карактеристики на детето (преференции, способности, потреби, интереси и сл.).
- ▶ **Тековно ниво на постигнување во различни области** - овој дел опфаќа опис на резултатите од учење базирани на компетенциите со кои ученикот треба да стекне и развие самостојност, личен развој и развој на социјални односи, односно животни вештини, соодветни податоци за следењето на напредокот и постигнатите резултати во учењето, како доказ за одлуката дека ученикот има потреба од ваков вид поддршка, како и нивото на постигнување на резултатите од учењето до периодот на изготвување на модифицирана програма.
- ▶ **Идентификација на приоритетните потреби** - при што задолжително се земаат предвид препорачаните развојни цели и интервенции од стручните тела за функционална проценка. При идентификацијата на приоритетните потреби треба да се земат предвид моменталните можности и функционалности на детето, како и стекнатите компетенции и потреби за секоја област за која е потребна поддршка. Врз основа на идентификацијата на приоритетните потреби на ученикот се планираат резултатите од учењето кои треба да бидат специфични, мерливи и достижни.
- ▶ **Идентификација на наставните стратегии, стратегиите за поддршка на развојот на животните вештини и стратегиите за оценување** - во овој дел се опишуваат

прилагодувањата на материјалите, активностите и постапките за поучување согласно специфичните потреби на ученикот, начините на работа со ученикот и во делот на наставата и во делот на развојот на животните вештини, опис на начинот на следење на постигнувањата и оценувањето на постигнатите резултати од учењето, ресурсите кои ќе бидат потребни за спроведување на модифицираната програма и улогите и одговорностите на различните чинители.

- ▶ **Временска рамки за спроведување** – се однесува на временскиот период на започнување на спроведувањето на модифицираната програма, периодот на самото спроведување и временскиот период на анализа на напредокот на ученикот.
- ▶ **Извештај за напредокот** – е составен дел на модифицираната програма план за постојано оценување и собирање податоци што ќе се користат за да се утврди напредокот на ученикот. Во извештајот се запишуваат постигнатите резултати од учењето, начинот на кој ќе се известуваат за постигнувањето на ученикот, определување на временскиот период во кој ќе се изготви извештајот и фреквенцијата на известување.
- ▶ **Имиња и позиции на членовите на тимот за изработка и реализација на модифицираната програма.**
- ▶ **Следење, евалуација и ревидирање на модифицираната програма.**

СЛЕДЕЊЕ, ЕВАЛУАЦИЈА И РЕВИДИРАЊЕ НА ИОП И МОДИФИЦИРАНА ПРОГРАМА

Училишниот инклузивен тим и инклузивниот тим за ученик се одговорни за спроведувањето на ИОП и модифицирана програма. Родителите/старателите и наставниците кои се дел од воспитно-образовниот процес на ученикот, како и останатите кои даваат поддршка, треба да располагаат со копија од ИОП-от или модифицирана програма и да се запознаени со своите конкретни одговорности.

Училишниот инклузивен тим воспоставува механизми за следење на секое дете кое се образува според ИОП или модифицирана програма, а директорот редовно ја следи и е одговорен за работата на училишниот инклузивен тим.

Евалуација на ИОП-от или модифицираната програма се врши најмалку два пати во текот на една учебна година, а во зависност од потребите и почесто, од страна на инклузивниот тим за ученик при што е неопходно да се направи анализа на знаењата, вештините, очекувани резултати кои ги усвоил ученикот според планираното со ИОП или модифицирана програма како и ефективноста на наставните стратегии кои се предвидени со ИОП-от и модифицирана програма.

Доколку, поголемиот број планирани резултати се постигнати, треба да се изготви нов ИОП или модифицирана програма. Ако поголемиот број на планирани резултати од учењето не се постигнати, ИОП или модифицирана програма треба да се ревидира при што за истите резултати треба да се предвиди подолг временски период и да се применат нови наставни стратегии. Доколку ученикот не е во можност да ги постигне поголемиот број на планираните/ очекувани резултати од учењето и од ревидираниот ИОП или модифицирана програма, повторно се упатува кај стручните тела за функционална проценка.

ДОПОЛНИТЕЛНА НАСТАВА

Дополнителна настава се организира за ученици кои имаат потреба од дополнителна поддршка за определени наставни предмети за да ги постигнат очекуваните резултати, односно на барање на ученик, негов родител, односно старател или по проценка на наставникот. Наставникот ја планира дополнителната настава согласно со потребите на учениците. За потребата од посета на ученикот на дополнителна настава одделенскиот, односно предметниот наставник води евиденција и го известува родителот, односно старателот на детето во рок од три дена од констатирањето на потребата. Во рамките на дополнителната настава се организира и изучувањето на наставниот јазик со цел надминување на јазичните бариери за децата чиј мајчин јазик е различен од јазикот на кој се одвива наставата.

Х. ВКЛУЧУВАЊЕ НА УЧЕНИЦИ СО НАДМИНАТА ВОЗРАСТ ВО ОСНОВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Иако основното образование е задолжително за сите деца нашата држава, секогаш поради различни причини (социо-економски статус, припадници на маргинализирани групи итн.) има деца кои не се запишани во училиште или, во текот на образованието го напуштиле училиштето.

ЗАПИШУВАЊЕ НА УЧЕНИЦИТЕ, ОРГАНИЗАЦИЈА И РЕАЛИЗАЦИЈА НА НАСТАВАТА

Со членот 14 од Законот за основно образование се опфатени повеќе аспекти од овој проблем изнесени во посебни ставови и тоа: (1) Децата кои не биле вклучени во настава, а се со надмината возрасна граница за вклучување во соодветното одделение на основно образование, имаат право на основно образование под еднакви услови, како и останатите деца; (2) За децата од ставот (1) на овој член, се изготвуваат прилагодени наставни програми со кои ќе се овозможи вклучување во соодветно одделение на основно образование; (3) Проверката на знаењата на децата од ставот (1) на овој член, ја врши училиштето пред нивното вклучување во воспитно-образовниот процес, со инструменти утврдени од Бирото. По извршената проверка на нивното знаење, се издава потврда со која детето се запишува во соодветното одделение на основно образование; (4) Прилагодените наставни програми од ставот (2) на овој член, ги изготвува Бирото, а ги утврдува министерот и

(5) Формата и содржината на потврдата од став (3) на овој член, ја утврдува министерот на предлог на Бирото.

Согласно наведениот член, секое училиште е должно, доколку се јават ученици со надмината возраст, да ги вклучи во редовната настава.

Имајќи предвид повеќе фактори, пред се, дека учениците со надмината возраст не се чувствуваат вклучени во средината, доколку не се во паралелка со други ученици на нивна или приближна возраст, или пак, дека во зависност од возраста на учениците различно се усвојуваат знаењата и вештините во училиштето, потребно е, во интерес на учениците, да се најде најсоодветното решение за вклучување на овие ученици во училиштето.

Потребно е стручната служба во училиштето и одговорен наставник (од одделенска настава) да направат разговор со учениците од надмината возраст и да се обидат да добијат колку што е можно повеќе податоци за социјалниот контекст на новиот повозрасен ученик/ученичка што се запишува во училиште, како и да изградат однос на доверба, почит и разбирање и да му помогнат на ученикот/ученичката да создаде реални очекувања во врска со наставата и учењето.

Доколку ученикот, до неговото запишување во училиштето, воопшто не посетувал настава (не бил запишан во училиште), го започнува своето образование согласно наставните програми од прво одделение. Меѓутоа, во зависност од возраста на ученикот, тој/таа наставата ќе ја следи заедно со ученици на своја или приближно своја возраст и ќе биде вклучен во паралелка, и тоа:

▶	во првиот период на основното училиште (се вклучуваат ученици до 10 години, при што училиштето ќе се води по принципот најголемата разлика меѓу ученикот што се вклучува и другите ученици да не е поголема од 2 години) и
▶	во вториот период на основното училиште (се вклучуваат ученици до 15 години, повторно водејќи сметка разликата во години помеѓу ученикот што се вклучува и редовните ученици да не надминува 2, одосно 3 години доколку е вклучен во шесто одделение).

Доколку пак, ученикот, бил запишан во училиште, па го напуштил, се зема предвид последното сведителство за завршено одделение

и тој/таа се запишува во следното одделение, но повторно водејќи се од наведените насоки за вклучување во паралелки со ученици на приближна возраст (не повеќе од две години разлика).

Во случај каде што ученикот што треба да се вклучи во настава, а до тогаш бил вклучен во некое неформално образование или поради определени причини нема соодветни документи како доказ за завршено определено одделение, а самиот/неговите родители/старатели дадат изјава дека има посетувано настава и завршено определено одделение, се врши проверка на знаењата на ученикот по инструменти/тестови на знаења по определени наставни предмети (мајчин јазик, односно јазик на којшто се изведува наставата, математика и природни науки) што училиштето ќе ги побара за конкретниот ученик/ученичка од Бирото за развој на образованието.

По утврдувањето на знаењата ученикот се распределува во соодветно одделение, почитувајќи ги насоките за вклучување во паралелка на ученици со приближна возраст, во првиот или вториот период на основното училиште.

Доколку во исто училиште има повеќе ученици кои се со надмината возрасна граница, се препорачува истите да не се групираат во иста паралелка, туку да бидат рамномерно распоредени во повеќе паралелки.

НАСТАВА, УЧЕЊЕ И НАПРЕДУВАЊЕ НА УЧЕНИЦИТЕ

По вклучувањето на ученикот во соодветното одделение, наставникот изработува план за работа со ученикот со надмината возраст, врз основа на прилагодените наставни програми изработени од Бирото за развој на образованието.

Наставникот ги следи постигањата на ученикот согласно планот и кога смета дека ученикот ги постигнал очекуваните резултати од определено одделение, го известува Наставничкиот совет и на ученикот му се издава потврда за завршено определено одделение. Наставникот потоа изработува/ го дополнува планот согласно прилагодените наставни програми за следното одделение и го следи напредувањето и постигањата на ученикот.

Во една учебна година, ученикот со надмината возраст, доколку покажува успех и резултати може да добие потврда за завршени две

одделенија по прилагодените наставни програми. Тој/таа продолжува да ја следи наставата во истата паралелка во која е распределен.

По мислење на наставниот кој го води ученикот и стручните соработници во училиштето, ученикот доколку не постигне минимум резултати може да остане во истото одделение (доколку не е повозрасен од останатите ученици 2 односно 3 години) за што одлука донесува Наставничкиот совет.

Ученик со надмината возраст не може да биде распределен во третиот период на основното училиште, освен во случај кога има доказ сведителство за завршено шесто одделение, а од одредени причини го напуштил училиштето по завршувањето на шестото одделение.

Сите ученици со надмината возраст до третиот период (до седмо одделение) мора да постигнат успех по прилагодените програми, а наставата во последниот период (од седмо до деветто одделение) да ја следат редовно, по наставните програми за основно деветгодишно училиште.

Сите ученици кои ќе наполнат 16 години, а не го завршиле основното училиште, го продолжуваат основното образование по програмата за образование за возрасни.

ДРУГИ ФОРМИ НА ПОДДРШКА НА УЧЕНИЦИТЕ СО НАДМИНАТА ВОЗРАСТ

Според Законот за основното образование (член 37), на барање на училиштето може да се покрене процедура за доделување на образовни медијатори кои би вршеле подигање на свесноста кај локалното население за важноста на образованието, а кај вработените во училиштето за спецификите и потребите на оваа категорија на ученици.

Училиштето, исто така, во средината во којашто делува, може да покрене информирање и подигање на свеста на родителите кои имаат деца кои се надвор од училиште, преку трибини и работилници уште и со индивидуални посети (реализирани од страна на образовни медијатори и училишни тимови за инклузија).

Во однос на поддршка на овие ученици во процесот на учење, училиштето, односно наставниците треба да ги вклучуваат учениците во дополнителна и/или додатна настава (за полесно усвојување на очекуваните резултати од прилагодените наставни

програми, односно за побрзо совладување на одредени содржини и забрзување на процесот за преминување во следно одделение).

Исто така, со Законот за основното образование (член 36) е предвидено и ангажирање на надворешни лица во својство на татори кои би им помагале на учениците полесно да ги усвојуваат содржините, да пишуваат домашни итн.

Таторите, можеби се најмногу потребни во средини каде учениците се соочуваат со јазични бариери (особено каде македонскиот јазик, односно јазикот на којшто ја следи наставата не им е мајчин јазик на ученици Роми и поради тоа имаат проблеми со следење на наставата).

ВКЛУЧУВАЊЕ НА ДЕЦА БЕГАЛЦИ, ДЕЦА БЕЗ ДРЖАВЈАНСТВО ВО ОСНОВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Деца со странско државјанство или деца без државјанство, деца бегалци, баратели на азил, деца со статус на бегалец, деца под супсидијарна заштита и деца под привремена заштита кои престојуваат во нашата држава, исто така, согласно Законот за основно образование (член 13) имаат право на основно образование под еднакви услови како и децата држвјани на Република Северна Македонија.

За овие деца се организира изучување на македонскиот јазик и неговото кирилско писмо и поддршка за надоместување на знаењето по одредени наставни предмети во траење од најмалку една година врз основа на програми изготвени од Бирото за развој на образованието.

По стекнување на основните знаења од јазикот потребни за следење на наставата, учениците се вклучуваат во редовна настава во соодветно одделение, согласно покажаните знаења на тестови подготвени од страна на Бирото за развој на образованието (по наставните предмети математика и природни науки, односно биологија, хемија и физика).

По вклучувањето во редовната настава, училиштетето продолжува со давање на дополнителна поддршка на овие ученици во изучувањето на јазикот и во нивното вклучување во животот и работата на паралелката и училиштето.

XI.

ОЦЕНУВАЊЕ НА ЗНАЕЊЕ И ВЕШТИНИ

Оценувањето на учениците е составен дел од наставата и процесот на учењето и претставува континуирано следење, проверување и вреднување на постигањата на учениците во наставата.

Оценувањето е процес на вреднување на знаењето, вештините и компетенциите според претходно дефинирани стандарди и резултати на учењето, кое вклучува писмени, усни и практични тестови, испити, проекти, и портфолио.

Во првиот воспитно – образовен период, постигањата на учениците кои следат настава според ИОП се оценуваат описно. Во вториот и третиот воспитно – образовен период, постигањата на учениците кои следат настава според ИОП може да се оценуваат описно и бројчано. Учениците кои следат настава според модифицирана програма, се оценуваат описно во сите воспитно – образовни периоди на основното образование согласно со индивидуалното постигање на поставените резултати од учењето.

Начинот на оценување на учениците со попреченост го пропишува министерот, на предлог на Бирото за развој на образованието.

За учениците кои следат настава по индивидуален образовен план и модифицирана програма оценувањето се врши согласно ангажираноста на ученикот и степенот на реализираните прилагодени резултати од учењето.

За оценување на учениците со посебни образовни потреби наставникот го планира оценувањето и врши избор на специфични

методи за оценување и избор/изработка на специфични постапки и инструменти; го спроведува процесот на оценување; формира оценка; врши анализа и информирање за сознанијата кои ги добил при процесот од оценувањето и ги користи сознанијата за идните планирања на наставата.

Начинот на следење и оценување на секој ученик посебно се приспособуваат врз основа на неговите когнитивни способности, можности, ограничувања и начинот на изразување.

Во реализација на наставата, за оценување на постигањата на ученикот се користат следните начини: оценување на предзнаењата на ученикот (дијагностичко оценување), формативно оценување и сумативно оценување.

Начинот на оценување се прилагодува согласно специфичните потреби на учениците со примена на: писмени тестови на Брајово писмо, зголемен формат, во електронска верзија, аудио формат и слично, употреба на асистивна технологија, подолго време за тестот, помош за читање на прашањата од тестот, надгледувани паузи и флексибилен наставен план, присуство на образовен асистент.

Процесот на оценување вклучува и самооценување на ученикот во зависност од неговите можности.

За ефикасно спроведување на сите начини на оценувања на учениците со ПОП, училиштето го планира оценувањето на следните нивоа:

- планирање на оценувањето во развојната и годишната програма за работа на училиштето;
- планирање на оценувањето во плановите за работа на стручните активи;
- планирање на оценувањето во годишната програма за работа и планирањето на УИТ;
- планирање на оценувањето во плановите за работа на стручните соработници во училиштето;
- планирање на оценувањето во годишните планирања, тематските планирања и планирања на наставен час на наставникот.

Формирањето на оценка се одвива според стандардите за оценување од наставните програми.

Оценката се формира по заокружување на програмска целина (тема/подрачје) и конкретниот временски период во наставната година (тримесечје, полугодие и крај на учебната година).

За учениците кои следат настава според ИОП или модифицирана програма, оценката може да се формира и по реализација на целите и постигање на очекуваните резултати од учењето според ИОП-от или модифицирана програма .

При формирањето на оценката (описна/бројчана) наставникот ги користи сите пополнети инструменти и собрани докази од формативното оценување како што се трудови на учениците, водење портфолио за ученикот, примероци од изработки, забележани шеми на однесување, листи за проверка, анегдотски белешки и др. со цел да се постигне објективност во оценувањето на конкретниот ученик.

Во основното училиште проверувањето на постигањата на учениците се врши на секој наставен час, а сумативна оценка наставникот формира најмалку два пати во едно полугодие.

Формираната оценка по одреден предмет наставникот ја запишува во педагошката документација.

Во педагошката документација се наведува видот на програмата според која ученикот ја следел наставата (ИОП, модифицирана програма и прилагодена наставна програма).

Во педагошката евиденција е предвиден простор за описно оценување.

За дадените оценки на учениците наставникот го известува советот на паралелката на тромесечија, полугодие и на крајот на наставната година.

Одделенскиот наставник, односно раководител на паралелката континуирано, во текот на учебната година го известува ученикот за неговото напредување и постигања по секој наставен предмет, одделно.

Одделенскиот наставник, односно раководител на паралелката го известува родителот/старателот за успехот на ученикот најмалку два пати во секое полугодие, на родителски состанок најдоцна три дена по завршување на одделенските совети за утврдување на успехот и поведението на учениците за прво тромесечие, прво

полугодие, трето тримесечие и крај на наставната година преку доставување на евидентни листови.

Покрај информирањето за постигањата на крајот на пропишаните периоди на оценување (тримесечија, полугодие, крај на година) родителите/старателите добиваат редовни информации во усна или писмена форма (на индивидуални средби), писмени белешки, евидентни листови, листи за проверка, коментари на пишаните и другите трудови на учениците.

Индивидуални податоци за постигањата на учениците се достапни само на родителите/старателите, наставникот и по потреба на стручните соработници.

На локалните, државните надлежни институции и на пошироката јавност, податоците се достапни само како збирни податоци за оценувањето.

XII.

УЛОГАТА НА ОСНОВНИТЕ УЧИЛИШТА СО РЕСУРСЕН ЦЕНТАР И ЦЕНТРИТЕ ЗА ПОДДРШКА НА УЧЕЊЕТО ВО ИНКЛУЗИВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Согласно Законот за основно образование од 2019 година, посебните училишта се трансформираат во училишта со ресурсен центар, а посебните паралелки во центри за поддршка на учењето, со цел обезбедување на квалитетно образование за сите ученици со посебни образовни потреби.

Ресурсите кои ги поседуваат овие училишта и паралелки, заедно со знаењата и искуството на стручните лица, ќе бидат достапни да ја понудат потребната поддршка на учениците, родителите/старателите, наставниците и стручните соработници.

При создавање на систем на инклузивно образование, основните училишта со ресурсен центар и центрите за поддршка на учењето имаат клучна улога во спроведување на промените. Тие и понатаму ќе даваат придонес во процесот на воспитание и образование на учениците со комплексни потреби, но ќе имаат и дополнителна улога во поддршка на редовните училишта и сите чинители вклучени во истите. Нивното стручно знаење и претходно искуство ќе придонесе училиштата да го подобрат капацитетот за унапредување на учеството и успехот од учењето кај сите ученици со ПОП. Училиштата со ресурсен центар и Центрите за поддршка на учењето ќе ја поддржуваат инклузијата на децата и учениците преку олеснување на пристапот до образование и обука, ќе обезбедуваат специјализирани услуги во заедницата, поддршка на вработување и независно живеење.

Соработката помеѓу училишта и училиштата со ресурсен центар и центрите за поддршка на учењето треба да се поттикнува и

развија при реализирањето на инклузивните политики и практики. Таквата соработка, од една страна, отвора можности за кадарот во училиштата со ресурсен центар и центрите за поддршка на учењето да ја продолжат својата улога да даваат поддршка за учениците со ПОП во воспитно - образовниот систем. Од друга страна, нудат можности на кадарот во редовните училишта да ја добијат максималната поддршка за прифаќање и работа со учениците со посебни образовни потреби, на најдобар можен начин.

Училиштата со ресурсен центар и центрите за поддршка на учењето треба да даваат поддршка во различни нивоа на образование, од предучилишно преку основно, средно, до образование на возрасни. Начинот на соработка помеѓу основните училишта со ресурсен центар, центрите за поддршка на учењето и другите основни училишта се уредуваат во посебен акт донесен од страна на министерот за образование, на предлог на Бирото за развој на образованието.

ДЕЈНОСТ НА УЧИЛИШТАТА СО РЕСУРСЕН ЦЕНТАР И ЦЕНТРИТЕ ЗА ПОДДРШКА НА УЧЕЊЕТО

Училиштата со ресурсен центар и центрите за поддршка на учењето имаат двојна улога во своето работење:

- ▶ Од една страна, ќе продолжат со својата традиционална специјализирана улога да обезбедуваат дел од воспитно-образовна дејност за учениците со комплексни потреби, за кои вклучувањето во таа средина е во нивен најдобар интерес, согласно препораките од стручните тела за функционална проценка. Тие ученици ќе следат дел од модифицирана програма во училиштата со ресурсен центар или во центрите за поддршка на учењето, преку која ќе развијат вештини за живеење, водење грижа за себе, лична хигиена, развој на говор, вештини за комуникација и емоционален развој. Училиштата со ресурсен центар и центрите за поддршка на учењето располагаат со специјализирано знаење, услуги и опрема за да излезат во пресрет на учениците со високо ниво на потреба за поддршка, кое ќе им овозможи да се фокусираат на нивните индивидуални потреби.
- ▶ Од друга страна, имајќи ги предвид нивните материјални, просторни и човечки ресурси, ќе претставуваат и ресурсни

центри кои ќе ги поддржуваат училиштата, што претставува и најзначајна алка за успешна инклузија. Користејќи ја нивната техничка опременост, стручни знаење и искуство, ќе даваат и поддршка на наставниците, стручните соработници, инклузивниот тим, за да ги развиваат сопствените знаења и вештини во врска со давањето одговор на различните потреби на учениците. Тие треба да даваат помош при адаптација на средината, учествуваат во изработка на индивидуален образовен план, изработка на специфични наставни средства и помагала.

Во Република Северна Македонија постојат посебни училишта, односно училишта со ресурсен центар кои се поделени врз основа на видот на попреченост кој го третираат. Но, во развојот на системот на инклузивно образование и мисијата и визијата која ја имаат, треба да ја насочат кон зајакнување и надградување на своите капацитети во насока на обезбедување услуги и ресурси за учениците со различни потреби.

КАПАЦИТЕТИ НА УЧИЛИШТЕ СО РЕСУРСЕН ЦЕНТАР И ЦЕНТРИТЕ ЗА ПОДДРШКА ВО УЧЕЊЕТО

Согласно новата улога на посебните основни училишта и посебните паралелки при основните училишта, кои од учебната 2020/21 година се трансформираат во основни училишта со ресурсни центри и центри за поддршка во учењето, со својата професионална и организациска поставеност ќе обезбедуваат широк спектар на услуги/дејности: образовна, советодавна, рехабилитациона, итн.

Училиштата со ресурсен центар и центрите за поддршка во учењето покрај образовната дејност на ученици со комплексни потреби вршат и сервисни услуги за:

- ▶ координација на образовни и лични асистенти;
- ▶ специфични дидактички наставни средства за училишта (учебници и литература на Брајово писмо, тактилни помагала и сл.);
- ▶ ориентација и мобилност во простор, употреба на знаковен јазик, користење асистивна технологија како алатка за комуникација и поддршка во учењето, користење Брајова азбука/ машина/ компјутер, и сл.;

- ▶ мобилна служба на ресурсни специјални едукатори и рехабилитатори;
- ▶ поддршка на учениците со попреченост кои се вклучени во училишта, (согласно специјализираноста на училиштето);
- ▶ давање стручна поддршка на наставниците од основните училишта за работа со ученици со определна попреченост;
- ▶ работа во домашни услови на ученикот и поддршка на семејствата (групи за поддршка, обуки, советување и сл.);
- ▶ рехабилитациски третмани: логопедски третмани, сензорна стимулација, арт терапија, Монтесори метод, графомоторни и моторички вештини и сл.;
- ▶ стручна обука/ квалификација/ доквалификација за возрасни лица со попреченост;
- ▶ професионална рехабилитација и ориентација, оспособување и вклучување на пазарот на трудот.

ПОДГОТОВКА НА ТРАНСФОРМАЦИСКИ ПЛАНОВИ

Формата и содржината на трансформација ќе биде специфична за секое училиште и ќе зависи од повеќе фактори: ресурси со кои располага, ученици со кои работи, регионот кој ќе го опслужува итн. Планот ќе треба да содржи и промени (реформи) на организациската структура, со цел училиштето да биде функционално и да биде во согласност со визијата и ресурсите за давање услуги во иднина. Понатаму, во рамките на училиштето ќе се формираат различни тимови кои ќе даваат конкретна услуга, пример мобилна служба, служба за рехабилитација, служба за едукација и сл. При изработка на планот, се препорачува да се направи анализа на човечкиот капитал со кој располага училиштето, односно проценка на нивната ефективност и ефикасност, а потоа да се направи и рационализација на сите ресурси.

Новата улога која ќе ја добијат како поддршка на училишта, ќе бара и нови компетенции и вештини. Многу е важно специјалните едукатори и рехабилитатори и останатите стручни лица да имаат дополнителни обуки и насочување како најдобро да ги извршуваат новите работни задачи кои ќе се бараат од нив.

XIII. ПРОФЕСИОНАЛЕН РАЗВОЈ НА НАСТАВНИЦИТЕ

Наставничкиот кадар и неговата стручна оспособеност е основа за успех во воспитно - образовниот процес. За реализирање на ефективно инклузивно образование потребно е наставниците да се фокусираат на четири клучни вредности кои претставуваат основа на развој на нивните компетенциите:

- **Почитување на различностите кај учениците;**
- **Поддршка за сите ученици;**
- **Тимска работа;**
- **Континуирано лично стручно усовршување.**

За да постои инклузивен и правичен воспитно - образовен систем, приодот на сите наставници кон различностите кои постојат помеѓу учениците треба да биде со позитивен став и со разбирање на инклузивните практики. Наставниците можат да стекнат знаења за подготовката за таквите инклузивни практики во текот на нивното иницијално универзитетско образование. За таа цел, факултетите кои продуцираат наставнички кадар е потребно со взаемна соработка да направат ревизијата на студиските програми, а во интерес на усогласувањата со новиот Закон за основно образование. За таа цел се препорачува да се изготват нови студиски програми, каде низ предметните програми ќе се препознаваат цели

и содржини за инклузивно образование. Значајно е да се напомене дека при изготвувањето на студиските програми треба да се има предвид нивната интердисциплинарност, што значи дека треба да се интегрираат повеќе области од педагошката наука.

Со вака поставена студиска програма идниот наставник во иницијалното образование ќе се стекне со компетенции за успешно применување на инклузивните практики, како на пример:

- ▶ Добро е информиран за сите ученици;
- ▶ Знае и ги разбира физичките, емоционалните, социјалните и културните разлики меѓу учениците;
- ▶ Познава начини на давање поддршка на ученици кои се од ранливи општествени групи;
- ▶ Познава различни начини за мотивација;
- ▶ Препознава и поттикнува ученици со почитување на нивната индивидуалност;
- ▶ Применува различни модели на учење и пристапи во учењето;
- ▶ Познава и применува соодветни наставни методи, стратегии и техники на поучување;
- ▶ Поседува вештини за поучување;
- ▶ Поседува демократичност, почитување, пријателство, соработка, толеранција, адаптивност и флексибилност при прифаќање на промени;
- ▶ Отвореност за нови идеи, приоди и информации.

Професионалниот развој на наставниците, пак, е особено важно заради новите предизвици со кои се соочуваат наставниците од редовните училишта и кои мора да одговорат на зголемените и различни потреби на учениците.

Согласно основните компетенции за наставниците, Бирото за развој на образованието во каталогот на акредитирани програми потребно е да посвети особено внимание на програмите за инклузивно образование. Приоритетни обуки за сите наставници треба

да бидат програми за јакнење на компетенциите на наставниците за инклузивно образование, како и други програми за зајкнување на знаењата и вештините потребни за работа со ученици со посебни образовни потреби и други категории ученици на кои им е потребна дополнителна поддршка.

Исто така, посточката акредитирана студиска програма за педагошко-психолошка и методска доквалификација (ППМ), потребно е да се ревидира, со вклучување на нови предметни програми од областа на инкузијата.

Јакнењето на овие компетенции и вредности преку студиските програми насочено кон образованието на наставниците, ќе им овозможи на истите да се стекнат со знаења, како и да развиваат вештини со кои ќе можат да одговорат на новите предизвици. Само вака, со системско решение на ниво на целата држава, наставниците ќе бидат подготвени да одговорат на потребите на учениците кои се соочуваат со потешкотии во учењето.

XIV. МОНИТОРИНГ, ЕВАЛУАЦИЈА И ИЗВЕШТАИ

За да се имплементира и за да се одржи системот на инклузивно образование на национално ниво, треба да се воведат сеопфатни стандарди за квалитет на инклузивното образование (усогласени со меѓународните стандарди за инклузивно образование) и механизми за следење на напредокот на сите нивоа¹⁰. За таа цел државата треба да развие план за мониторинг (следење) и евалуација (проценка) во кој што ќе бидат јасно дефинирани: индикаторите (влезни, процесни и излезни), изворите на верификација (докази), временската рамка (рокови), одговорните институции и финансиските импликации.

МОНИТОРИНГОТ И ЕВАЛУАЦИЈАТА, ГЕНЕРАЛНО ТРЕБА ДА БИДАТ НАСОЧЕНИ КОН МЕРЕЊЕ/ПРОЦЕНКА НА:

- ▶ Недискриминирачки правила, политики и практики за прием на ученици;
- ▶ Развиени политики и стратегии за поддршка на сите ученици да можат да ги идентификуваат и искажат своите потреби;
- ▶ Постоене на јасна политика против насилство;
- ▶ Обука на вработените во врска со аспектите на прифаќање на сите ученици и за создавање пријателска училишна клима;

¹⁰ Општ коментар број 4 (2016) за правото на инклузивно образование. Достапно на: https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/kplp_opsht_komentar_br_4_-_inkluzivno_obrazovanie.pdf

- ▶ Работа со почит и во соработка со учениците и семејствата;
- ▶ Стратегии за помагање на учениците и семејствата активно да учествуваат во училишната заедница и училиницата;
- ▶ Пристап до информации и пристап до советување за учениците.

ВНАТРЕШЕН И НАДВОРЕШЕН МОНИТОРИНГ

Имплементацијата на Инклузивното образование во воспитно - образовните институции се следи на две нивоа:

- ▶ Внатрешен мониторинг (на ниво на училиште) и
- ▶ Надворешен мониторинг (на национално ниво).

Внатрешниот мониторинг се спроведува во рамки на образовната институција со следење на насоките добиени од МОН:

▶	Училишниот инклузивен тим воспоставува механизми за следење на инклузивните практики на ниво на училиште и ги собира и анализира податоците од инклузивниот тим за ученик (од сите инклузивни тимови за ученик формирани во рамки на училиштето).
▶	Училишниот одбор редовно ја следи работата на училишниот инклузивен тим.

Училиштето има обврска да поднесува годишен извештај во кој ќе треба да внесе податоци и за имплементацијата на инклузивното образование (составен според упатствата добиени од МОН).

Надворешниот мониторинг го вршат ДПИ, БРО и ЦСОО во рамките на своите законски надлежности. ДПИ го спроведува мониторингот преку процесот на интегрална евалуација за работа на училиштето, а БРО и ЦСОО преку:

▶	Анализа на годишните извештаи на училиштата за имплементација на инклузивното образование, со цел да се идентификува:
▶	Бројот на ученици кои успешно учат според ИОП и по модифицирана наставна програма, степенот на „одлив“ и причините за таквиот исход.
▶	Севкупниот напредок кон реализирање на целите за инклузивно образование - опфатот на деца со ПОП и степенот на оспособеност на образовните установи (редовни и училишта со ресурсен центар, центри за поддршка на учењето) да се прилагодуваат на образовните потреби на децата.
▶	Број на ученици со надмината возраст кои се вклучени во училиште и преземените инклузивни мерки од страна на училиштето.
▶	Број на ученици кои учат според прилагодени наставни програми (за ученици кои не биле вклучени во образовниот систем).
▶	Преглед на изработени ИОП и модифицирана наставна програма и серија интервјуа со клучни чинители (родители/старатели, ученици, кадарот вработен во воспитно - образовните установи) за да се утврди дали училиштето ги следи пропишаните постапки и обезбедува соодветен тип на поддршка и услуги кои се предвидени со ИОП и модифицирана програма.
▶	Проценка на квалитетот на преземени афирмативни мерки за инклузија на сите ученици во редовно образование.

KONCEPTI PËR ARSIMIN INKLUZIV

Shkup, 2020

Koncepti për arsimin gjithëpërfshirës u përgatit nga një grup pune i formuar nga u.d. drejtori i Byrosë për Zhvillimin e Arsimit, Zeqirija Hasipi. Filomena Pereira nga Portugalia dhe Ljiljana Simić nga Serbia me përvojën e tyre të pasur në fushën e përfshirjes ofruan një bazë solide për zhvillimin e konceptit nga grupi i punës i përbërë nga:

Bashkërendues i grupit të punës:

Mr. Snezhana Trpevska, Byroja e zhvillimit të arsimit;

Anëtarë:

Natasha Jankovska, Ministria e Arsimit dhe Shkencës;

Biljana Trajkovska, Ministria e Arsimit dhe Shkencës;

Elena Ivanovska, Ministria e Arsimit dhe Shkencës;

Mr. Zhaneta Çonteva, Byroja e zhvillimit të arsimit;

Mr. Lidija Dojčinovska, Kabineti i kryeministrit të RMV;

Spase Dodevski, Kabineti i Kryeministrit të RMV;

Prof. dr. Jasmina Delceva Dizdarevic, Instituti i Pedagogjisë,
Fakulteti Filozofik, Shkup;

Prof. Olivera Rashiq Canevska, Instituti për Edukim Special
dhe Rehabilitim, Fakulteti Filozofik, Shkup;

Prof. dr. Orhideja Shurbanovska, Instituti i Psikologjisë,
Fakulteti Filozofik, Shkup;

Andrijana Tasevska, Shkolla Filllore „Krumë Kepeski” -Shkup;

Marija Deletiq „SHFP „Zlatan Sremac” - Shkup dhe

Goran Petrushev, Unioni i edukatorëve speciale
dhe rehabilituesit të RM së Veriut.

Arsimi inkluziv ose gjithëpërfshirës është një proces që plotëson dhe u përgjigjet nevojave të ndryshme të fëmijëve, të rinjve dhe të rriturve duke siguruar qasje, duke rritur pjesëmarrjen e tyre në mësimnxënie, në shkollë dhe në komunitet. Ai përfshin përshtatjen e arsyeshme të përmbajtjes arsimore, qasjet dhe strategjitë e duhura të mësimdhënies, si dhe organizimin e procesit edukativo- arsimor në përgjithësi, në mënyrë që të sigurojë arsim cilësor për të gjithë. Arsimi inkluziv do të thotë që të gjithë fëmijët të përfshihen dhe pranohen, me vëmendje të veçantë ndaj fëmijëve që mund të jenë të marginalizuar, diskriminuar ose përjashtuar nga sistemi arsimor. Ata, pavarësisht nga dobësitë e tyre në disa fusha, dhe sipas potencialit të tyre, përfshihen në klasat e rregullta dhe u sigurohen kushte të përshtatshme për të mësuar, avancuar dhe pjesëmarrje në jetën shkollore.

Duke pasur parasysh që arsimi inkluziv ka specifikat e veta në vendosjen e sistemit, në përmbajtjen dhe organizimin e veprimtarisë arsimore, Ligji për arsimin fillor parashikon përgatitjen e një dokumenti të veçantë - Koncepti për arsimin inkluziv, i cili duhet të japë udhëzime specifike se si arsimi inkluziv do të zbatohet në praktikë në sistemin tonë shoqëror.

Koncepti propozon masa dhe strategji për të hequr pengesat për zbatimin e arsimit inkluziv dhe qëndrueshmërinë e tij. Në këtë kuptim, është e rëndësishme që secila shkollë të jetë në gjendje të njohë vlerën e ndryshimeve të nxënësve të saj, të gjejë mënyra për t'i respektuar ato, për t'i përshtatur mësimdhënies të karakteristikave individuale të secilit

nxënës, për të rritur dhe mobilizuar burimet ekzistuese në dispozicion të saj, në mënyrë që secili nxënës të mësojë dhe të marrë pjesë në jetën e përgjithshme shkollore.

Në rastet kur identifikohen vështirësi më të mëdha për pjesëmarrje në procesin arsimor, secila shkollë duhet të identifikojë pengesat e mësimnxënies me të cilat përballet nxënësi dhe të ofrojë strategji të përshtatshme për t'i tejkaluar ato. Kjo i lejon secilit nxënës të ketë qasje në mësimdhënie dhe mësimnxënie, si dhe pjesëmarrje dhe arritje në përputhje me potencialin e tyre.

I. NEVOJA DHE PËRFSHIRJA E KONCEPTIT

E drejta e të gjithë fëmijëve për arsim është e regjistruar në një numër marrëveshjesh dhe dokumentesh ndërkombëtare dhe konfirmohet nga një numër instrumentesh ligjërish të detyrueshme dhe jo-detyruese. Prandaj, shtetet kanë detyrimin të respektojnë, mbrojnë dhe përmbushin të drejtën e të gjithë nxënësve për arsimim.

Arsimi inkluziv bazohet në qasjen e themeluar në të drejtat e njeriut të përcaktuar nga Konventa e Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara dhe Konventa e Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Fëmijëve, të cilat pranohen nga Republika e Maqedonisë së Veriut.

Korniza e veprimit të arsimit 2030 e miratuar nga komuniteti global i arsimit¹, për të përmirësuar avancimin drejt qëllimeve për zhvillim të qëndrueshëm në Objektivin 4: **Të sigurojë arsim inkluziv dhe me cilësi të barabartë dhe të promovojë mundësi për të mësuar gjatë gjithë jetës**, thekson nevojën për të zgjidhur të gjitha format e përjashtimit dhe marginalizimit. Më konkretisht, bëhet thirrje për zgjidhjen e pabarazive në lidhje me qasjen, pjesëmarrjen, proceset dhe rezultatet e mësimnxënies, me një fokus në barazinë gjinore.

Në vëzhgimet përfundimtare të Komitetit të Kombeve të Bashkuara (KB) për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara në lidhje me

¹ United Nations. 2015. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Në dispozicion: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>.

raportin fillestar të Republikës së Maqedonisë së Veriut në shtator 2018², ndër të tjera, u bë një rekomandim për të rishikuar Ligjin për arsimin fillor, në mënyrë që të promovojë qartë arsimin inkluziv dhe të ndalojë diskriminimin për shkak të aftësisë së kufizuar. Sipas rekomandimeve, në Ligjin për arsimin fillor, miratuar në gusht 2019³, theksohet se arsimi fillor është institucionalisht, kadrovik dhe përmbajtësor i organizuar në një mënyrë që mbështet inkluzionin (përfshirjen) e të gjithë fëmijëve në arsimin e rregullt fillor. Ligji ndalon diskriminimin për çfarëdo baze në të gjitha fushat e funksionimit të shkollës fillore, ndërsa personeli i shkollës fillore është i përkushtuar për të promovuar barazinë dhe drejtësinë midis të gjithë nxënësve dhe për të kundërshtuar në mënyrë aktive të gjitha format e diskriminimit dhe dhunës.

Duke pasur parasysh që arsimi inkluziv merr parasysh nevojat individuale për zhvillimin e nxënësve, duke siguruar mundësi të barabarta për realizimin e të drejtave themelore të njeriut për zhvillim dhe arsim cilësor, Koncepti për arsimin inkluziv ofron udhëzime për përfshirjen, zhvillimin dhe edukimin e grupeve vijuese të nxënësve me nevojat e veçanta arsimore (NVA):

▶	nxënësit me aftësi të kufizuar - të cilët kanë dëmtime afatgjata fizike, mendore, intelektuale ose shqisore dhe të cilët, në bashkëveprim me pengesa të ndryshme shoqërore, mund të pengojnë pjesëmarrjen e tyre të plotë dhe efektive në shoqëri, në një bazë të barabartë me të tjerët;
▶	nxënësit me çrregullime të sjelljes ose probleme emocionale ose me vështirësi specifike në të mësuar;
▶	nxënësit nga mjedise të pafavorshme socio-ekonomike, kulturore dhe / ose gjuhësore të privuara,
▶	nxënësit me nevoja komplekse - të cilët kanë vështirësi të shumëfishta, çrregullime të shumëfishta, nevoja komplekse shëndetësore dhe nevojë për ndihmë dhe mbështetje të madhe dhe intensive ⁴ ,

² Concluding observations on the initial report of the former Yugoslav Republic of Macedonia. Në dispozicion: https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/concluding_observation_2018_committee_on_the_rights_of_persons_with_disabilities.pdf

³ Ligji për arsimin fillor: Gazeta zyrtare e RMV, nr. 161 më 5.8.2019

⁴ Novak, M. i Zhizhak, A. (2016). Pojam i ključna obilježja kompleksnih intervencija za populaciju u riziku. Достапно на: https://www.researchgate.net/publication/328896245_Pojam_i_ključna_obilježja_kompleksnih_intervencija_za_populaciju_u_riziku

▶	nxënësit me shtetësi të huaj, fëmijë pa shtetësi, fëmijë refugjatë, azilkërkues, fëmijë me status të njohur refugjati, fëmijë nën mbrojtje plotësuese, fëmijë nën mbrojtje të përkohshme të cilët qëndrojnë në vendin tonë,
▶	nxënësit të cilët nuk janë përfshirë në mësimdhënie dhe janë mbi moshën dhe
▶	nxënësit nga kategoritë e tjera të prekshme të cilat për arsye të ndryshme kërkojnë mbështetje dhe kujdes të veçantë gjatë procesit arsimor.

II. VIZIONI DHE PARIMET UDHËRRËFYESE

VIZIONI

Vizioni për arsimin inkluziv nënkupton që secilit fëmijë, pavarësisht nga mosha, gjinia, orientimi seksual, raca, origjina etnike, feja ose besimi, aftësia, origjina socio-ekonomike, siguron mundësitë e arsimit cilësor me bashkëmohatarët e tyre, në kuadër të sistemit të rregullt edukativo - arsimor, që nga mosha e hershme dhe gjatë gjithë jetës.

PARIMET UDHËRRËFYESE NË ARSIMIN INKLUZIV

- ▶ Gatishmëria universale për arsim do të thotë që të gjithë fëmijët dhe nxënësit mund të mësojnë, zhvillohen, arrijnë dhe kontribuojnë në komunitet dhe shoqëri në përgjithësi.
- ▶ Drejtësi, ose një garanci që të gjithë fëmijët dhe nxënësit të kenë qasje në mbështetjen e nevojshme për të realizuar potencialin e tyre për mësim dhe zhvillim.
- ▶ Inkluzioni është e drejta e të gjithë fëmijëve dhe nxënësve për qasje dhe pjesëmarrje, në mënyrë efektive dhe të plotë, në kontekstin e përbashkët edukativo-arsimor.
- ▶ Organizimi i procesit edukativo-arsimor sipas përmasave të nxënësit, ku lloji i mbështetjes vendoset individualisht për secilin nxënës sipas potencialit, nevojave dhe interesave të tij..
- ▶ Fleksibiliteti - organizim fleksibël i planit mësimor, programit mësimor, hapësirës shkollore dhe kohës, për të mundësuar procesin edukativo-arsimor duke aplikuar metoda dhe aktivitete të përshtatshme mësimore për t'iu përgjigjur specifikave dhe stileve të mësimnxënies të secilit nxënës/nxënëse.
- ▶ Vetëvendosja - respektimi i pavarësisë personale, duke marrë parasysh nevojat, interesat dhe aftësitë e nxënësve, identitetin kulturor dhe gjuhësor, duke krijuar mundësi për ushtrimin e së drejtës për të marrë pjesë dhe për të marrë vendime.
- ▶ Përgjegjësia dhe autonomia e shkollës për të definuar një proces në të cilin identifikohen pengesat në të mësuarit me të cilin përballet nxënësi dhe planifikimin e strategjive dhe masave të ndryshme për t'i tejkaluar të njëjtat.
- ▶ Përfshirja e prindërve/tutorëve - kanë të drejtë në pjesëmarrje dhe të informohen për të gjitha aspektet e procesit edukativo-arsimor të fëmijës së tyre.

III. QASJET PËR KRIJIMIN E NJË KLIME INKLUZIVE SHKOLLORE DHE PËRKRAHJE GJATË MËSIMIT

Parimet e mësipërme, në kontekstin e Republikës së Maqedonisë së Veriut, mund të përmbushen përmes zhvillimit dhe zbatimit të qasjes inkluzive në shkollë (Whole – school approach), që nënkupton ndërtimin e kapaciteteve në shkollë për zhvillimin e klimës inkluzive dhe sigurimin e mbështetjes sistematike për kuadrin e përgjithëm edukativo-arsimor.

Qasja gjithëpërfshirëse e shkollës përfshihet në dokumentet strategjike të shkollës dhe përmes saj përcaktohen hapat për ndërtimin e një klime inkluzive të shkollës. Qëllimi është arritja e respektit për dallimet, promovimi i barazisë, drejtësisë, mosdiskriminimit dhe krijimi i kushteve dhe mundësive për të mësuar dhe përparuar secili nxënës.

Efikasiteti i qasjes kryesisht varet nga:

- ▶ ekipet inkluzive të shkollës - përkushtimi i tyre për arsimin inkluziv, vizioni i përbashkët dhe gatishmëria për të punuar së bashku;
- ▶ klima e shkollës - demokratizimi në shkollë, transparencë ndaj ndryshimeve, aplikimi i risivenë procesin edukativo-arsimor;
- ▶ mbështetje nga organi udhëheqës dhe administrativ i shkollës.

Për ndërtimin e një shkolle inkluzive, nevojitet që procesi edukativo-arsimor të bazohet në modelin e ndërhyrjes për përkrahjen e me shumë niveleve. (Multi-tiered intervention model). Ky model përfshin transformime/ndërhyrje në planin mësimor dhe në programet mësimore, strategjitë mësimore, aktivitetet dhe materialet, si dhe monitorimin e vazhdueshëm të procesit të zbatimit të ndërhyrjeve, të paktën në tre nivele të përkrahjes së të mësuarit:

Niveli I - Mbështetje e përgjithshme

Për këtë lloj të mbështetjes vendoset nga shkolla në bashkëpunim me nxënësin dhe prindërit / tutorët dhe nuk ka nevojë për një vendim zyrtar. Mbështetja e përgjithshme sigurohet në nivelin e shkollës, dhe përveç mësimdhënësit, përfshihen bashkëpunëtorët profesionistë që mbajnë shënime për përparimin e nxënësit.

Të mësuarit duhet të synojë individualizimin dhe diferencimin e procesit mësimor duke aplikuar metoda dhe mjete të përshtatshme mësimore. Shpeshherë, për nxënësit me vështirësi në të mësuar, është mirë që mbështetja të synojë t'i ndihmojë ata të gjejnë stilin e tyre të mësuarit dhe praktikën përmes teknikave të ndryshme ndaj të mësuarit, megjithatë, në të njëjtën kohë punojnë në forcimin e përqendrimit edhe të kujtesës, por në një masë të madhe edhe për të aktivizuar proceset më të larta të mendimit, si dhe për të forcuar komponentën emocionale.

Fëmijët me nevoja të veçanta arsimore shpesh kanë vështirësi në mësimnxëni që jo gjithmonë shkaktohen nga ndonjë formë e aftësisë së kufizuar. Duke pasur parasysh arsyet e vështirësive në mësimnxënie të këta nxënës, aktivitetet në shkollë duhet të synojnë në zbutjen dhe tejkalimin e tyre duke siguruar një mjedis stimulues për të mësuar dhe zhvillimin e potencialeve me të cilat disponojnë nxënësit.

Kjo do të thotë që edhe mbështetja individuale duhet të synojë përvetësimin e aftësive që do të zvogëlojnë pabarazinë fillestare dhe do të sigurohen kushte për inkurajimin dhe zhvillimin e potencialit me të cilat disponojnë nxënësit.

Bashkëpunëtorët profesionistë mund ta ndihmojnë nxënësin në zhvillimin e një imazhi pozitiv për veten dhe forcimin e vetëbesimit, zhvillimin e aftësive në të folurit dhe komunikimit, krijimin dhe zhvillimin e zakoneve për t'u kujdesur për veten dhe sigurinë e tyre, duke inkurajuar dhe zhvilluar bashkëpunimin me të tjerët dhe respektimin e

tyre, organizimi i mësimit dhe mënyrat e të mësuarit. Format e tjera të mbështetjes mund të planifikohen varësisht nga fakti nëse vështirësitë janë shkaktuar nga një lloj paaftësie ose janë për shkak të ndikimit të faktorëve që vijnë nga mjedisi i tyre i jetesës.

Niveli II - Mbështetje e intensifikuar

U ofrohet nxënësve në rast se mbështetja e përgjithshme nuk jep rezultatet e pritura. Një rekomandim për mbështetje të intensifikuar bëhet pas një vlerësimi të bërë nga ekipi inkluziv i shkollës dhe Organet profesionale për vlerësimin funksional. Mbështetja e intensifikuar është me ndërhyrje të shumëfishta dhe/ose të njëkohshme dhe i ofrohet nxënësit në bazë të planit arsimor individual.

Prandaj, ekipi i bashkëpunëtorëve profesionistë, pas vëzhgimit dhe identifikimit të kapaciteteve/ funksioneve ekzistuese të fëmija, si dhe në fushat ku paraqiten vështirësi, duhet të bëjë një plan ndërhyrje në të cilin të gjitha aktivitetet do të mendohen mirë, do të bashkërenditen mirë edhe në funksionimin e përmirësimit të situatave, me qëllim përgatitjen e nxënësit për të mësuar dhe funksionuar më mirë në jetë, me ndërhyrje të hershme që ka një rëndësi të veçantë.

Niveli III - Mbështetja e veçantë

Sigurohet kur mbështetja e intensifikuar nuk plotëson nevojat e nxënësit ose në një rast tjetër, pasi të jetë bërë një rekomandim për mbështetje të veçantë pas një vlerësimi të bërë nga Organet e profesionistëve për vlerësimin funksional. Mbështetja e veçantë është e ngjashme me mbështetjen e intensifikuar, por me intensitet edhe më të madh dhe ndërhyrje të shumëfishta dhe/ose të njëkohshme dhe sigurohet në bazë të programit mësimor të modifikuar.

Të tre nivelet e mbështetjes sigurohen në shkolla të rregullta, në bashkëpunim me prindërit / tutorët, dhe në interesin më të mirë të mundshëm për nxënësit. Nëse mbështetja speciale e siguruar në shkolla nuk i plotëson nevojat e nxënësit, ekziston mundësia që mbështetja të sigurohet në shkollat fillore me një qendër burimesh ose qendra mbështetëse ndaj mësimnxënies. Format e mbështetjes përcaktohen në programin mësimor të modifikuar.

IV.

ZBULIMI I HERSHËM DHE NDËRHRYJET

Në zbulimin e hershëm të fëmijëve me nevoja të veçanta arsimore, përveç prindërve të tyre dhe institucioneve të kujdesit shëndetësor, rol kryesor kanë edhe organet profesioniste për vlerësimin funksional. Këto organe profesioniste vlerësimin funksional e bëjnë në përputhje me Klasifikimin ndërkombëtar të funksionimit, aftësisë së kufizuar dhe shëndetit - KNF, miratuar nga Organizata Botërore e Shëndetësisë në 2001.⁵ KNF bazohet në integrimin e modelit mjekësor dhe social të aftësisë së kufizuar dhe funksionimit. Në mënyrë që të arrihet integrimi i perspektivave të ndryshme të funksionimit, përdoret një qasje „biopsikosociale“ dhe aftësia e kufizuar shihet si një ndërveprim dinamik midis personit dhe faktorëve të mjedisit.

Sigurohet mbështetje plotësuese, pa diskriminim për asnjë arsye, për çdo fëmijë apo të ri që për shkak të çrregullimeve të zhvillimit, paaftësisë, çrregullimeve të sjelljes shoqërore, vështirësive në mësimnxënie, sëmundjeve kronike dhe arsyeve të tjera ka nevojë për mbështetje plotësuese në fushën e arsimit, shëndetësisë ose mbrojtjes sociale. Në bazë të vlerësimit funksional, përcaktohen mundësitë dhe nevojat e fëmijës ose të riut për përfshirje në institucionet parashkollore, në sistemin e rregullt edukativo-arsimor si dhe realizimi i të drejtave nga mbrojtja sociale, shëndetësore dhe punësimi, në përputhje me rregulloret ligjore.

⁵ Klasifikimi ndërkombëtar i funksionimit, aftësisë së kufizuar dhe shëndetit – KNF. Në dispozicion në: https://www.unicef.org/northmacedonia/sites/unicef.org.northmacedonia/files/2019-01/MK_SP_CWD_ICF_MK.pdf

Organet profesionale për vlerësimin funksional kanë për detyrim të:

- të kryejnë vlerësime funksionale të fëmijëve që kanë nevojë për mbështetje plotësuese në mjedise të ndryshme (në shkollë, në familje, në komunitet);
- të marrë një vendim zyrtar për llojin e mbështetjes, kontekstin e të mësuarit, akomodimin e nevojshëm të arsyeshëm dhe sigurimin e pajisjeve të nevojshme;
- japin rekomandime prindërve për një mbështetje sa më të mirë të mundshme të fëmijëve të tyre;
- në bashkëpunim me ekipin inkluziv të shkollës e ndjekin vazhdimisht të nxëniet dhe rrethin e mësimit, bashkërendisin mbështetjen dhe komunikimin ndërmjet prindërve, mësuesve dhe personave profesionalë.

Në bazë të vlerësimit funksional të fëmijës ose të riut dhe familjes së tij/saj, mund të sigurohen masat që do t'i radhisim në vijim, beshtetëse në fushën e edukimit dhe arsimimit:

- ▶ përparësi gjatë pranimit në institucionet parashkollore;
- ▶ realizimi i programeve parashkollore për punën me fëmijë me aftësi të kufizuara;
- ▶ arsim me mbështetje të intensifikuar;
- ▶ arsim me mbështetje të veçantë;
- ▶ shërbime të ndihmës arsimore;
- ▶ shërbime të ndihmës personale;
- ▶ puna individuale arsimore me një bashkëpunëtor profesional;
- ▶ punë këshilluese me fëmijën ose të riun;
- ▶ punë këshilluese me familjen;

- ▶ përdorimi i mjeteve të përshtatura dhe atyre ndihmëse poashtu edhe mjetet teknologjike; (përdorimi i mënyrave dhe mjeteve alternative të komunikimit - fotografi, vizatime, fotografi, objekte, përshtatja e orarit të orëve, mënyrë e veçantë e caktimit të vendeve në klasë, mënyrë e veçantë e caktimit të vendeve për materialin e punës, mënyrë e veçantë e caktimit të vendeve për punët e përfunduara, kompjutorë, përshtatje e tastierës, ekranet me prekje, përshtatje e miut, softueri special, kohëmatësit, rekorderëve etj.);
- ▶ sigurimi i trajnimit për nxënësit për përdorimin e alfabetit (kodi) Braille, lëvizjen e pavarur, përdorimin e teknologjisë ndihmëse, gjuhës së shenjave ose mjeteve të tjera alternative të komunikimit;
- ▶ tejkalimi i pengesave gjuhësore, si dhe mbështetja për fëmijët ku gjuha amtare është e ndryshme nga gjuha në të cilën nxënësi ndjek mësimet;
- ▶ organizimi i mbështetjes arsimore në rast të mungesës së zgjatur në shkollë për shkak të sëmundjes së rëndë dhe kronike, në mënyrë që të sigurohet vazhdimësi në arsim, në formën e mësimdhënies së shtuar, mësimin në internet (online), punës individuale në spitale ose kushte të shtëpisë dhe angazhimit të profesionistëve me njohuri të specializuara;
- ▶ trajnimi i detyrueshëm i mësimdhënësve dhe bashkëpunëtorëve profesionalë që janë të përfshirë drejtpërdrejt në punën edukative-arsimore, në përputhje me parimet inkluzive, për përdorimin e teknologjisë ndihmëse, mjeteve alternative të komunikimit;
- ▶ sigurimi i transportit nga vendbanimi në institucionin arsimor;
- ▶ masa të tjera në përputhje me rregulloret ligjore pozitive.

Nevojitet avancimi në bashkëpunimin midis Ministrisë së Punës dhe Politikës Sociale, Ministrisë së Arsimit dhe Shkencës dhe Ministrisë së Shëndetësisë me qëllim të përmirësimit në mënyrë që të krijohet një mekanizëm për njohjen e hershme, parandalimin dhe identifikimin në kohë të çdo nevojë për mbështetje plotësuese për fëmijët **të moshës**

nga zero deri në gjashtë vjeç, si dhe sigurimin e informacionit dhe mbështetjes në kohë për prindërit/tutorët e fëmijëve.

Vlerësimi funksional dhe vlerësimi i nevojave të fëmijës për mbështetje plotësuese bëhet me kërkesë të prindërve/tutorëve të fëmijës dhe sipas detyrës zyrtare - me iniciativë të institucioneve në fushën e arsimit, shëndetit ose mbrojtjes sociale dhe ofruesve të shërbimeve sociale, me pëlqimin e prindërit ose tutorit.

Nëse prindi, përkatësisht tutori nuk pajtohen për të filluar një procedurë vlerësimi, dhe një vendim i tillë është i dëmshëm për fëmijën, me iniciativë të një individi ose institucioni, atëherë Qendra për Punë Sociale sipas detyrës zyrtare fillon procedurën në interesin më të mirë të fëmijës.

Përveç modelit të ndërhyrjeve mbështetëse në kuadër të shkollave, duhet të ndërtohet edhe një sistem i jashtëm mbështetës që do të jetë në dy nivele:

- ▶ rrjeti nacional / rajonal - për mbështetjen profesionale dhe qendrat burimore për zbatimin e arsimit inkluziv në shkolla (ndërtimi i kapaciteteve të shkollave dhe ekipeve inkluzive të shkollës) dhe
- ▶ lokale - mobilizimi i burimeve ekzistuese në mjedisin lokal, të rëndësishme për mbështetjen e arsimit inkluziv (vetëqeverisja lokale, qendrat mbështetëse, shërbimet, organizatat e shoqërisë civile), me qëllim që të shfrytëzohen plotësisht potencialet dhe mundësitë e tyre për mbështetjen dhe zbatimin e arsimit inkluziv.

V.

ZBULIMI I HERSHËM DHE NDËRHYRJET

Të gjithë faktorët e arsimit duhet të marrin pjesë në një bashkërenditje aktive në të gjitha fazat e zbatimit të proceseve të reformës në arsim (nga dizajni, përmes zhvillimit dhe zbatimit), në mënyrë që të sigurojnë programe mësimore inkluzive, tekste shkollore, vlerësime dhe burime të tjera të nevojshme për të arritur inkluzionin social. Inkluzioni nuk është vetëm një zgjedhje për politikëbërësit. Inkluzion, gjithashtu do të thotë një ndryshim në mendësinë (mënyrën e të menduarit) të shumicës në komunitet, duke përfshirë punonjësit e institucioneve që kanë nevojë për ta implementuar atë, përkatësisht krijimin e qëndrimeve dhe besimit se aftësitë nuk jepen njëherë e përgjithmonë dhe mund të zhvillohen përmes punës dhe punës në vetën e tij/saj. Në atë kuptim, sigurimi i arsimit inkluziv nuk është përgjegjësi e vetme e institucioneve arsimore⁶.

- ▶ **Mësimdhënësit** janë kryesorët për sigurimin e edukimit dhe arsimit cilësor për të gjithë fëmijët. Mësimdhënësit e trajnuar mirë, të mbështetur dhe të motivuar ndikojnë në qasjen, pjesëmarrjen dhe suksesin e të gjithë fëmijëve, veçanërisht të fëmijëve me nevoja të veçanta arsimore të cilëve u duhet inkurajim dhe mbështetje shtesë për të ardhur dhe qëndruar në shkollë.⁷

⁶ Global Education Monitoring Report 2020. Inclusion and Education: ALL MEANS ALL. Në dispozicion: <https://www.unesco.org/gemreport>

⁷ UNICEF: Mësimdhënësi, mësimi inkluziv dhe pedagogjia në qendër të së cilës janë fëmijët. Në dispozicion: https://www.unicef.org/northmacedonia/media/4146/file/MK_ChildCentredTeaching_Report_MK.pdf

Mësimdhënësi inkluziv në punën e tij edukative-arsimore respekton parimet e mëposhtme:

- ▶ Arsimi inkluziv është përgjegjësi e të gjithë mësimdhënësve.
- ▶ Të gjithë mësimdhënësit vazhdimisht kanë nevojë për aftësi dhe njohuri të reja që duhet t'i marrin në mënyrë që të jenë në gjendje të zhvillojnë një kulturë bashkëpunuese shkollore dhe për të realizuar mësimdhënien në klasa inkluzive në përputhje me standardet ndërkombëtare për arsimin inkluziv.
- ▶ Arsimi inkluziv kërkon që mësimdhënësit vazhdimisht të mendojnë për mënyrën se si nxënësit mësojnë dhe marrin pjesë në klasë, shkollë dhe komunitet dhe si të marrin parasysh nevojat e ndryshme dhe stilet e mësimnxënies (vizuale, dëgjimore, lexim-shkrim dhe kinestetikë) të nxënësve.

Vlerat dhe qëndrimet e mësimdhënësve kanë rëndësi thelbësore për arsimin inkluziv. Mësimdhënësit, të cilët besojnë se janë përgjegjës për mësimin e të gjithë fëmijëve janë më efektivë në përgjithësi.

- ▶ **Institucionet parashkollore** - janë mjedise ku bëhet identifikimi i parë i disa fëmijëve me nevoja të veçanta arsimore dhe u ofrohet ndihmë prindërve për të inkurajuar zhvillimin e fëmijës dhe për të ofruar mbështetje shtesë. Ato lehtësojnë kalimin vertikal në arsimimin e fëmijëve me nevoja të veçanta dhe janë një burim i rëndësishëm i informacionit të nevojshëm për mësimdhënësit e shkollës fillore.
- ▶ **Shkollat** - (shkollat fillore dhe të mesme) - njohin dhe bëjnë përpjekje për t'iu përgjigjur nevojave të të gjithë fëmijëve dhe përmes parimeve të akomodimit të arsyeshëm krijojnë një mjedis stimulues shkollor për pjesëmarrjen dhe mësimin e secilit nxënës. Bashkëpunojnë dhe kultivojnë partneritete me prindërit / tutorët dhe me të gjithë faktorët përkatës të përfshirë në mbështetjen e nxënësve me nevoja të veçanta arsimore. Një nga rolet e rëndësishme të shkollave është njohja e aftësive të nxënësve me nevoja të veçanta arsimore dhe zhvillimi i tyre në individë të pavarur, konkurrues në tregun e punës. Shkollat mbajnë shënime, evidencë dhe kujdesen për të gjithë fëmijët që nuk janë regjistruar në shkollë dhe për nxënësit që nuk vijojnë shkollën në mënyrë të pajustificuar.

- ▶ **Asistentë arsimor** - marrin pjesë në mësimdhënie në mënyra të ndryshme, gjithmonë nën mbikëqyrjen e mësimdhënësit, për të përmirësuar procesin e të mësuarit, nxënës. Ata mund të lehtësojnë punën në grupe me nxënës, duke punuar herë pas here individualisht me nxënës të caktuar në forcimin e aftësive të tyre, për të ndihmuar në menaxhimin në klasë (menaxhimi i disiplinës, motivimit, emocioneve dhe nevojave të nxënësit). Qëllimi i mbështetjes së dhënë nga asistentët arsimor është përmes bashkëpunimit me mësimdhënësit dhe duke zbatuar metodat e të mësuarit dhe mësimdhënies bashkëpunuese për të ndihmuar nxënësit të marrin pjesë në procesin arsimor, për të realizuar potencialet e tyre dhe për të fituar pavarësinë dhe përfshirjen sociale në mjedisin shkollor.
- ▶ **Asistentët personal** – angazhohen në përkrahjen e nxënësve me aftësi të kufizuara në kryerjen e aktiviteteve të përditshme. Qëllimi i mbështetjes së ofruar nga ndihmësi personal është t’iu ofrojë nxënësit me aftësi të kufizuar ndihmën e duhur individuale praktike në përmbushjen e nevojave themelore të jetës së përditshme: lëvizjen, mirëmbajtjen e higjienës personale, ushqimin, veshjen dhe komunikimin me të tjerët. Lloji i këtyre mbështetjes i mundëson nxënësit të fitojë një nivel më të madh pavarësie dhe funksionaliteti, si bazë për përfshirje më të lehtë në procesin edukativo-arsimor dhe aktivitetet e komunitetit.
- ▶ **Ndërmjetësuesit arsimor** - janë të angazhuar për fëmijët që vijnë nga mjedise të privuara nga shoqëria dhe për ata që janë jashtë sistemit edukativo-arsimor. Roli i ndërmjetësuesve është të informojnë për mundësitë dhe qasjen në shkolla, kryerjen e takimeve të rregullta për të rritur ndërgjegjësimin e popullatës dhe personelit të shkollës fillore me specifikat dhe nevojat e grupeve të cënueshme në arsim, bashkëpunimin e rregullt me bashkëpunëtorët profesionistë dhe mësimdhënësit për të përmirësuar arritjet e nxënësve, ndërmarrja e aktiviteteve për të parandaluar braktisjen e parakohshme të nxënësve në procesin edukativo - arsimor. Nevoja për të punësuar një ndërmjetës arsimor bëhet me kërkesë të shkollës ku është regjistruar ose duhet të regjistrohet nxënësi, e cila dorëzohet në Ministrinë e Arsimit dhe Shkencës. Ndërmjetësit arsimorë angazhohen përmes thirrjes publike, të cilën e zbaton Ministria e Arsimit dhe Shkencës.

- ▶ **Tutorë vullnetarë** - në përputhje me programin për sigurimin e kujdestarisë për nxënësit e shkollës fillore, të përcaktuar nga ministri, në mënyrë që të sigurojë mbështetje shtesë për nxënësit në lëndët që janë pjesë e planit mësimor në vitin shkollor në të cilin është regjistruar nxënësi, mundet përmes tutorit për mësimin e gjuhës mësimore për të kontribuar në tejkalimin e pengesës gjuhësore tek fëmijët, gjuha amtare e të cilëve është e ndryshme nga gjuha në të cilën zhvillohet mësimi.
- ▶ **Shkollat fillore të qendrës së burimeve** - me zhvillimin e inkluzionit, shkollat e veçanta (speciale) shndërrohen në shkolla të qendrave burimore dhe bëhen nacionale, përkatësisht qendra rajonale që do të ofrojnë burimet e tyre profesionale, materiale dhe hapësinore për nxënësit me aftësi të kufizuara, familjet e tyre dhe kuadrin edukativo-arsimor në shkolla. Ata do të kryejnë trajtim dhe rehabilitim individual, do të sigurojnë ndihmë arsimore dhe personale, do të marrin pjesë në zbatimin e një pjese të programit të modifikuar për nxënësit me nevoja komplekse, në përputhje me rekomandimin e trupit/organit profesional për vlerësimin funksional.
- ▶ **Qendrat e mbështetjes së mësimi** - me zhvillimin e inkluzionit, paralelet e veçanta në shkolla shndërrohen në qendra mbështetëse të mësimi dhe do të ofrojnë burimet e tyre profesionale, materiale dhe hapësinore për nxënësit me aftësi të kufizuara, familjet e tyre dhe stafin arsimor në shkolla. Ata do të kryejnë trajtim dhe rehabilitim individual dhe do të marrin pjesë në zbatimin e një pjese të programit të modifikuar për nxënësit me nevoja komplekse, në përputhje me rekomandimin e trupit ekspert për vlerësimin funksional.
- ▶ **Universitetet** - veçanërisht të rëndësishme për procesin e përfshirjes janë institucionet e arsimit të lartë që arsimojnë dhe prodhojnë kuadër mësimdhënës. Në mënyrë që të përmirësohen kompetencat e mësimdhënësve të ardhshëm dhe bashkëpunëtorëve profesionalë, universitetet, përkatësisht fakultetet që trajnojnë stafin mësimdhënës do të bëjnë programe të reja studimi të harmonizuara me standardet ndërkombëtare për arsimin inkluziv. Universitetet, gjithashtu do të marrin pjesë në mbështetjen e mësimdhënësve në vendin e punës, përmes mësimi praktik me studentë në punëtoritë inkluzive.

- ▶ **Ministria e Arsimit dhe Shkencës (MASH)** - krijon politika inkluzive, siguron burime të përshtatshme shkollore (njerëzore, materiale dhe financiare) për zbatimin e arsimit inkluziv, ndjek praktikën inkluzive në secilën shkollë, burimet njerëzore të disponueshme dhe burimet e disponueshme në komunitet / komunë, në mënyrë që të sigurojë mbështetje shtesë për nxënësit që kanë nevojë për të.

Ministria e Arsimit dhe Shkencës duhet të hartojë një strategji për transferimin e fëmijëve me aftësi të kufizuara nga shkollat speciale në ato të rregullta dhe të mbështesë procesin e shndërrimit të shkollave speciale në shkolla me qendra burimore, i cili përfshin programin për zhvillimin e kapaciteteve të kuadrit që punon në ato shkolla.

- ▶ **Byroja e zhvillimit të arsimit (BZHA)** - angazhohet për promovimin dhe përmirësimin e mësimdhënies dhe mësimnxënies të nxënësve me nevoja të veçanta arsimore, realizon kërkime zhvillimore në fushën e arsimit inkluziv, kryen punë këshillimore - profesionale për të mbështetur shkollat në pjesën e sigurimit të mësimin cilësor dhe siguron mjetet për regjistrimin, monitorimin dhe dokumentimin e progresit të nxënësve me nevoja të veçanta arsimore. BZHA punon në krijimin, akreditimin dhe zbatimin e programeve të trajnimit në fushën e arsimit inkluziv, me qëllim trajnimin profesional të kuadrit arsimor dhe vlerësimin e arritjeve të nxënësve, botimin e manualeve, revistave dhe materialeve të tjera didaktike për të mbështetur mësimdhënien për të përmirësuar arsimin inkluziv.
- ▶ **Qendra për arsim dhe aftësim profesional dhe trajnim (QAAPT)** - roli i qendrës është të analizojë dhe studiojë sistemet e arsimit profesional, hartimin e zgjidhjeve të reja sistematike dhe konceptuale për nivele dhe lloje të caktuara të arsimit profesional, hulumtimin dhe propozimin e tregut të punës të profesioneve aktuale, zhvillimi i standardeve arsimore që përfshijnë konceptin e përfshirjes, mbështetjen e shkollave dhe partnerëve social për adaptimin dhe zbatimin e trajnimit praktik të nxënësve me aftësi të kufizuara, ngritjen e cilësisë së arsimit në shkollat profesionale me theks në arsimin inkluziv dhe përgatitjen e mësimdhënësve në shkollat profesionale për kryerjen e arsimit inkluziv.
- ▶ **Qendra shtetërore e provimeve (QSHP)** - përcakton dhe mundëson përshtatje në procesin e matjeve të jashtme të arritjeve të nxënësve dhe testimet shtetërore, në mënyrë që të plotësojë nevojat e nxënësve me nevoja të veçanta arsimore, jo vetëm në

aspektin e përshtatjeve teknike dhe mbështetjes, por gjithashtu në drejtim të personalizimit të përmbajtjes. QSHP në modulet e tij për trajnimin dhe licencimin e drejtorëve të ardhshëm të shkollave, do të ketë një modul/edhe për arsimin inkluziv dhe do të marrë parasysh rezultatet e arritura në këtë fushë, me rëndësi të veçantë.

- ▶ **Inspektorati shtetëror i arsimit (ISHA)** - si pjesë e vlerësimit të integruar, si dhe mbikëqyrje të jashtëzakonshme, monitoron dhe vlerëson praktikat inkluzive në secilën shkollë bazuar në treguesit e përcaktuar qartë që përfshihen në treguesit e cilësisë së shkollave. ISHA monitoron se si shkolla organizon dhe zbaton planin dhe programin mësimor, përkatësisht nëse zbaton në mënyrë efektive masa për të mbështetur procesin e mësimnxënies.
- ▶ **Ministria e Punës dhe Politikës Sociale - (MPPS)** - monitoron dhe promovon punën e parashkolloreve, qendrave të kujdesit ditë dhe institucioneve të tjera sociale që ofrojnë mbështetje për shkollat, përmes shërbimeve të saj. Përmes qendrave rajonale për punë sociale, MPPS merr pjesë në procesin e zbulimit të fëmijëve me nevoja të veçanta arsimore, të cilët janë jashtë arsimit. Kjo ministri siguron gjithashtu licencimin e shërbimeve që ofrojnë shërbime sociale për personat me aftësi të kufizuara.
- ▶ **Organet eksperte për vlerësimin funksional** - kanë një rol për të kryer vlerësimin funksional në përputhje me Klasifikimin Ndërkombëtar të funksionimit, aftësisë së kufizuar dhe shëndetit - KNF, fëmijë ose të rinj që kanë nevojë për mbështetje shtesë, për të marrë një vendim zyrtar për llojin e mbështetjes, kontekstin e të mësuarit, për të dhënë rekomandime për prindin se si ta mbështesin fëmijën dhe për të monitoruar vazhdimisht mjedisin e të mësuarit dhe mësimnxënies dhe për të bashkërenditur mbështetjen dhe komunikimin midis prindërve, mësimdhënësve dhe profesionistëve.
- ▶ **Vetëqeverisja lokale** - monitoron dhe mbështet procesin e arsimit inkluziv në nivelin lokal, mbështet bashkëpunimin ndërministror, ofron shërbime në nivelin lokal për të promovuar përfshirjen e fëmijëve me nevoja të veçanta arsimore. Vetëqeverisja lokale afirmon konceptin e përfshirjes në një nivel më të lartë, e përfshin atë në planet e saj të veprimit dhe ndërmerr aktivitete për sensibilizimin e mjedisit më të gjerë lokal në lidhje me këtë çështje. Gjithashtu, është përgjegjës për përmirësimin e qasjes fizike të shkollave, por edhe të të gjitha mjediseve publike të hapura për popullatën e përgjithshme

dhe kujdeset për përfshirjen e të gjithë fëmijëve nga komuna e saj në procesin arsimor. Vetëqeverisja lokale ka një rol kryesor në përcaktimin e rajoneve dhe në zbatimin efektiv të rajonalizimit, si parakushte për integrimin e fëmijëve nga bashkësitë e ndara.

- ▶ **Organizatat qytetare** - aktualizojnë çështjen e inkluzionit, përfaqësojnë dhe llojnë për interesat e fëmijëve me nevoja të veçanta arsimore dhe familjeve të tyre. Këto organizata ofrojnë mbështetje për shkollat dhe prindërit/tutorët e fëmijëve me nevoja të veçanta arsimore në nivelin lokal, nacional dhe të njëjtat i mbështesin në ushtrimin e të drejtave dhe mundësive të tyre.
- ▶ **Shërbimet** - janë të specializuar dhe të licencuar në fushën e ofrimit të shërbimeve të drejtpërdrejta për fëmijët me nevoja të veçanta arsimore dhe familjet e tyre. Shërbimet ofrojnë shërbime këshillimi për prindërit dhe i udhëzojnë ata në procesin e ndërmarrjes së hapave të nevojshëm për të mbështetur fëmijët me nevoja të veçanta arsimore. Këto shërbime janë nën kompetenca të MPPS.
- ▶ **Qendrat e kujdesit ditor** - me ekspertizën dhe kompetencat e tyre ofrojnë mbështetje për shkollat, dhe kanë mundësinë dhe nevojën për të krijuar shërbime të reja në nivelin lokal për fëmijët me nevoja të veçanta arsimore dhe familjet e tyre dhe ata janë nën juridiksionin e MPPS.

VI.

REGJISTRIMI NË ARSIMIN PARASHKOLLOR, FILLOR DHE TË MESËM

Regjistrimi i fëmijëve në institucionet parashkollore është thelbësor për përfshirjen e tyre të suksesshme sociale gjatë gjithë jetës. Për të mundësuar regjistrimin në kohë dhe rritjen e përfshirjes së fëmijëve të lindur me rrezik dhe aftësi të kufizuara në zhvillim, fëmijë nga kategori të ndryshme të prekshme, në institucionet parashkollore, është e nevojshme të merren masat e mëposhtme: përparësia në regjistrim, sigurimi i subvencioneve financiare për regjistrim, sigurimi i personave mbështetës kompetentë (pedagog, psikolog, edukator special dhe rehabilitues, logoped, punonjës social, etj.).

Institucionet parashkollore do të mbështesin fëmijët me nevoja të veçanta duke përshtatur mënyrën e punës për secilin fëmijë, dhe duke siguruar kështu pjesëmarrjen e tyre aktive në aktivitete të përshtatshme të bazuara në lojë.

Komisioni shkollor për regjistrimin e një fëmije në klasën e parë merr informacionin kryesor për të nga prindërit / tutorët, në mënyrë që ata të marrin pjesë në procesin e vlerësimit të fëmijës së tyre dhe të marrin vendime të rëndësishme në jetën e fëmijës, përfshirë arsimin formal dhe joformal.

Vlerësimi fillestar që bëhet në shkollë bazohet në burime dhe metoda të ndryshme (biseda, vëzhgimi i fëmijës në situata dhe mjedise të ndryshme, vlerësimi themelor i funksionaliteteve - aftësitë motorike, vëmendja dhe përqendrimi, pranimi i përpjekjeve, komunikimi, perceptimet, gjendja emocionale), pra merren të dhëna për gjendjen fillestare për sa i përket pikave të forta / potencialeve si dhe nevojave për mbështetje të fëmijëve.

Gjatë regjistrimit të fëmijës me aftësi të kufizuara në klasën e parë, nga prindi /tutori kërkohet të paraqesë një mendim/profil funksional nga një organ profesional për vlerësimin funksional. Nëse komisioni shkollor për regjistrimin e fëmijëve në klasën e parë vlerëson se fëmija ka disa vështirësi funksionale, dhe prindi/tutori nuk ka paraqitur një mendim/profil funksional nga një organ profesional për vlerësimin funksional, është në interesin më të mirë të fëmijës që ta udhëzojë prindin/tutorin në organin profesional për vlerësim, në mënyrë që të marrin informacionin dhe udhëzimet përkatëse për masat e nevojshme të mbështetjes.

Në periudhën e mëtejshme të arsimit të fëmijës, nëse ekipi inkluziv i shkollës përcakton se nxënësi ka nevojë për mbështetje plotësuese në procesin edukativo-arsimor, ekipi mund të rekomandojë prindin/tutorin që ta çojë fëmijën për një vlerësim funksional në organin profesional për atë qëllim. Gjatë udhëzimit, EISH përpilon mendimin për vështirësitë me të cilat përballet nxënësi.

Nëse prindi refuzon të fillojë procedurën, dhe është në interesin më të mirë të fëmijës, shkolla sipas detyrimit zyrtar fillon procedurën.

Për mbledhjen sa më efektive dhe gjithëpërfshirëse të informacionit përkatës me qëllim vlerësimin fillestar dhe njohjen më të mirë me fëmijën, veçanërisht kontribuon bashkëpunimi i shkollës fillore me institucionet parashkollore përmes shkarkimit të detyrueshëm të dokumentacionit (dosje e zhvillimit) për fëmijën prej tyre. Kjo mundëson monitorimin dhe vlerësimin e zhvillimit dhe progresit të secilit fëmijë dhe krijon një mundësi për planifikimin në kohë të masave mbështetëse që secili fëmijë duhet të marrë.

Ky lloj bashkëpunimi ka rëndësi të veçantë në kalimin e nxënësve me nevoja të veçanta arsimore nga mësimi klasor në mësimin lëndor, si dhe nga arsimi fillor në atë të mesëm, ku ekipet inkluzive të shkollës fillore dhe të mesme duhet të sigurojnë të gjitha informacionet përkatëse për nxënësin në mënyrë të sigurt dhe një mënyrë konfidenciale për tu transmetuar. Në atë mënyrë, ekipi inkluziv për nxënësin që do të formohet në shkollën e mesme do të jetë në gjendje të vazhdojë procesin edukativo-arsimor në një mënyrë në interesin më të mirë të nxënësit.

Shkolla, gjithashtu mund të kontaktojë dhe të bashkëpunojë me institucione dhe organizata të tjera në aktivitetet/programet ku përfshihet fëmija.

VII.

PËRGATITJA E NXËNËSVE PËR MUNDËSITË E OFRUARA TREGU I PUNËS

Tranzicioni është një proces që duhet të sigurojë pjesëmarrjen aktive të nxënësit dhe respektimin e zgjedhjes së tij/saj në vendimmarrje. Të gjithë faktorët e përfshirë në procesin edukativo-arsimor duhet të bashkëpunojnë dhe të zhvillojnë një plan individual të tranzicionit (PIT) për zhvillimin e mëtejshëm të nxënësit pas përfundimit të një niveli të caktuar arsimor, brenda programit vjetor të punës së shkollës.

Zhvillimi i planit individual të tranzicionit dhe krijimi i një portfolio për orientim profesional, këshillim dhe trajnim profesional duhet të fillojë me përfshirjen e nxënësit në procesin edukativo- arsimor. Zbatimi i vlerësimit përshkrues dhe analizës plotësuese në ndjekjen/monitorimin e vazhdueshëm të zhvillimit të nxënësit dhe të arriturave të tij do të japë udhëzime, kahe për këshillim në karrierë, trajnim profesional dhe konkurrencë në tregun e punës. Procesi përfshin mbledhjen e informatave, vizita e vendeve të punës, mendimin dhe marrjen e vendimeve për jetën pas përfundimit të shkollës. Shkolla duhet t'i sigurojë të gjithë mbështetjen e nevojshme nxënësit për të qenë në gjendje të marrë një vendim të shëndoshë dhe të informuar për mundësitë që do të vendosen pas përfundimit të shkollës, bazuar në pritjet personale për jetën e tyre në shoqëri, me përfshirjen e duhur profesionale, sociale dhe familjare.

Zhvillimi i PIT duhet të udhëhiqet nga fakti që planifikimi për secilin person bëhet individualisht, duke ndjekur parimet e arsimit universal të të rinjve, barazinë, përfshirjen, fleksibilitetin dhe vetëvendosjen.

Qëllimi përfundimtar i arsimit inkluziv është të sigurojë përfshirjen e plotë të personave me nevoja të veçanta arsimore në „botën e punës për të rritur“. Për të arritur një qëllim të tillë, është e nevojshme:

- ▶ Të gjitha veprimtaritë arsimore duhet të synojnë ndërtimin e kompetencave kryesore të nxënësit për mësimin e përjetshëm;
- ▶ Këshillimi i karrierës për të gjithë pjesëmarrësit duhet të fillojë nga arsimit fillor. Nxënësit me NVA duhet të përfshihen në programet e udhëzimit profesional që do të zhvillojnë aftësi për vetëpërfaqësim në tregun e punës;
- ▶ Vendosja e partneriteteve të ngushta ndërmjet shkollave dhe kompanive në mënyrë që të lehtësohet procesi i kalimit nga arsimit në punësim dhe të krijohen kushte, përmes rregullimit të arsyeshëm, për të përfshirë personat me nevoja të veçanta arsimore në procesin e punës, mbi një bazë të barabartë me të gjithë.

VIII.

SIGURIMI I KUSHTEVE PËR ARSIMIN INKLUZIV (GJITHPËRFSHIRËS)

ROLI I EKIPEVE TË INKLUZIONIT NË SHKOLLA

Për zhvillimin e arsimit më cilësor për të gjithë fëmijët, dhe në përputhje me dispozitat ligjore, në shkolla formohen dhe punojnë dy lloje të ekipeve inkluzive:

- ▶ **Ekipi inkluziv i shkollës**, i formuar nga drejtori i shkollës, përbëhet nga shtatë anëtarë: pedagog, përkatësisht psikolog, punonjës social, dy mësimdhënës nga të punësuarit në shollë, dy prindër/ tutorë, edukator special dhe rehabilitues dhe drejtori i shkollës. Nëse shkolla nuk ka një bashkëpunëtor profesional të një profili të caktuar, emërohet një person nga shkollat me një qendër burimesh ose nga qendrat përkrahëse të procesit mësimor. Ekipi inkluziv i shkollës kujdeset për politikat dhe praktikat inkluzive në nivelin e shkollës në tërësi, harton dhe zbaton aktivitetet e planifikuara dhe kujdeset që ato të harmonizohen dhe zbatohen në punën edukative-arsimore.
- ▶ **Ekipi inkluziv i nxënësit**, formohet nga drejtori i shkollës dhe përbëhet nga: mësimdhënësit e nxënësit, prindi / tutori, pedagogu, pra psikologu, ose punonjësi social në shkollë dhe edukatori special dhe rehabilituesi. Nëse shkolla nuk ka një bashkëpunëtor profesional të një profili të caktuar, emërohet një person nga shkollat me qendër burimesh ose nga qendrat që përkrahin procesin mësimor. Ky ekip, nëse është e nevojshme,

mund të përfshijë persona të tjerë që mbështesin nxënësin (mjek, një lloj bashkëpunëtori tjetër profesional ose rehabilitues me të cilin nxënësi punon jashtë shkollës), si dhe një ndihmës arsimor ose asistent personal, nëse i njëjti rekomandohet nga trupi/organi i ekspertëve për vlerësimin funksional dhe punon me nxënësin. Ekipi inkluziv i nxënësve në fokusin e punës së tij ka konkretisht nxënësin për të cilin është formuar ky ekip, përkatësisht zbaton masat për mbështetje në mësim në përputhje me rekomandimet e organeve profesionale për vlerësimin funksional. Sa i përket kësaj, nëse rekomandohet, ekipi i nxënësve të shkollës përgatit një PAI për nxënësin me aftësi të kufizuara, në përputhje me potencialet dhe nevojat individuale të tij/saj dhe punon me nxënësin sipas tij/saj.

PROGRAMET DHE PLANET SHKOLLORE

Shkollat, në bazë të një vetëvlerësimi paraprakisht të bërë, përgatisin një program zhvillimi për punën e shkollës për një periudhë katër vjeçare, në bazë të të cilit përgatitet një program vjetor për punën e shkollës çdo vit shkollor. Këto dokumente duhet të përmbajnë informacion mbi gjendjen e arsimit inkluziv në shkollë, si dhe udhëzime, masa dhe aktivitete se si të përmirësohen vazhdimisht proceset inkluzive. Masat, të cilat më pas shtjellohen në planet e veprimit, kryesisht përfshijnë segmentet e mëposhtme:

- ▶ ndërtimi i kapaciteteve të shkollës dhe mësimdhënësve për inkluzion, edukim dhe arsimim të suksesshëm të fëmijëve me nevoja të veçanta arsimore (sigurimi i kushteve fizike, organizative, dhe parakushtet profesionale dhe procedurale për arsimin inkluziv dhe planifikimi në kohë i qasjes së fondeve për të njëjtën);
- ▶ punë me nxënësit, mësimdhënësit, bashkëpunëtorët profesionalë dhe prindërit për të ndërtuar dhe kultivuar një klimë inkluzive (gjithëpërfshirëse) në shkollë;
- ▶ rritja e kompetencave profesionale të mësimdhënësve për zbatimin e qasjeve interaktive në mësimdhënie, vlerësimin pedagogjik të nxënësve, si dhe mësimdhënien e individualizuar;

- ▶ sendërtimi i bashkëpunimit me prindërit, shoqatat përkatëse dhe institucionet në bashkësinë lokale (administrata komunale, shëndetësia dhe mbrojtja sociale) për realizimin e suksesshëm të arsimit inkluziv, si dhe për ngritjen e vetëdijes publike për rëndësinë e tij.

MJEDISI FIZIK DHE PËRDORIMI I TEKNOLOGJISË

Qasja në arsim nënkupton edhe përshtatjen me mjedisin fizik, përkatësisht heqjen e pengesave që mund të pengojnë ose vështirësojnë funksionimin e nxënësit në mjedisin shkollor. Për këtë qëllim, shkollat si dhe shkollat me qendër burimesh dhe vetëqeverisja lokale kujdesen për:

- ▶ Heqjen e pengesave arkitektonike, me çka sigurohet hyrjen në ndërtesën e shkollës dhe të gjitha hapësirat për nxënësit, prindërit dhe mësimdhënësit me çfarëdo forme të aftësisë së kufizuar fizike ose shqisore;
- ▶ Përshtatjen e orendive dhe pajisjeve në klasë sipas nevojave të veçanta të nxënësve;
- ▶ Përshtatjen e një pjese të tualeteve për nevojat e veçanta të nxënësve;
- ▶ Sigurimin e planeve, caktimin/shënimin e drejtimit të lëvizjes dhe shiritat e lehtësimit për një orientim më të lehtë në hapësirë;
- ▶ Furnizimin e teknologjisë ndihmëse (mësimore dhe mjete të tjera ndihmëse) për heqjen e pengesave në arsimin inkluziv të nxënësve me nevoja të veçanta arsimore.
- ▶ Në procesin e mbështetjes së arsimit inkluziv, një mjet i rëndësishëm është teknologjia e informimit-komunikimit që mundëson:⁸
- ▶ Nxënësit të përdorin në mënyrë efektive TIK në procesin e të mësuarit, me ërast përkrahjet pjesëmarrja përmes formave të individualizuara të punës mësimore, për të gjithë nxënësit me nevoja të veçanta arsimore.

⁸ European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Достапно на: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/Information%20and%20Communication%20Technology%20for%20Inclusion.pdf>

- ▶ Mësimdhënësit të përdorin në mënyrë efektive TIK për të mbështetur të mësuarit në një mjedis inkluziv, i cili kërkon zhvillim të vazhdueshëm profesional për zbatimin e teknologjisë, brenda dhe jashtë shkollës.

Për realizimin e disa prej aktiviteteve që duhet të ndërmerren, dhe për të cilat është e nevojshme mbështetje plotësuese financiare dhe tjetër e shkollës, ajo mund të sigurohet brenda aktiviteteve të ndryshme: arsimit, mbrojtja sociale, shëndetësia. Mbështetje plotësuese financiare dhe mbështetje tjetër të siguruara dhe të bashkërenditura kryesisht nga qeveria lokale dhe Ministria e Arsimit dhe Shkencës.

KOMPETENCAT E MËSIMDHËNËSVE DHE RËNDËSIA E MBËSHTETJES MES MOSHATARËVE

Mësimdhënësit kanë një rol thelbësor në jetën e nxënësve. Ekzistimi një qëndrimi pozitiv ndaj të gjithë nxënësve dhe gatishmëria për të bashkëpunuar me persona të tjerë profesionistë, konsiderohen si parime themelore në procesin mësimor. Të gjithë mësimdhënësit duhet të jenë të përkushtuar në procesin e të mësuarit të të gjithë nxënësit për të fituar shkathtësitë e shekullit XXI: shkrim-leximi dixhital, shkathtësi komunikimi, shkathtësi marketing dhe shitje, pranimi i shpejtë dhe i sigurt i ndryshimit, inteligjencë emocionale, aftësi për punë ekipore. Gjatë arsimit fillestar (inicial) dhe të vazhdueshëm, mësimdhënësit duhet të zhvillojnë aftësitë e duhura për të përmbushur nevojat e ndryshme të nxënësve. Prandaj, mësimdhënësit duhet të marrin përgjegjësinë për mësimin e tyre gjatë gjithë jetës.

Agjencia Evropiane për nevoja të veçanta dhe arsimin inkluziv⁹ identifikoi disa qasje efektive në mësimdhënie për nxënësit që mësojnë në klasa heterogjene në raport të kompetencave të kuadrit edukativo-arsimor (qëndrimet dhe besimi, njohuritë, shkathtësitë dhe gatishmëria).

QËNDRIMET DHE BESIMI:

- ▶ Mësimdhënësit efektivë janë mësimdhënës të të gjithë nxënësve;
- ▶ Mësimdhënësit marrin përgjegjësinë për të lehtësuar mësimin për të gjithë nxënësit në klasë;

⁹ European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Në dispozicion: <https://www.european-agency.org/resources/publications/teacher-education-inclusion-profile-inclusive-teachers>

- ▶ Aftësitë e nxënësve nuk janë të vazhdueshme; të gjithë nxënësit kanë mundësinë të mësojnë dhe të zhvillohen;
- ▶ Të mësuarit (mësimnxënia) është një proces dhe qëllimi është që të gjithë nxënësit të zhvillojnë aftësitë „të mësohen se si të mësojnë“.
- ▶ Procesi i të mësuarit, në esencë është i njëjtë për të gjithë nxënësit - ka shumë pak „teknika speciale“;
- ▶ Në disa raste, kur vërehen vështirësi në mësimnxënie, imponohet nevoja për përshtatje të planit mësimor, programeve mësimore dhe qasjeve të mësimdhënies.

NJOHURITË DHE KUPTIMI THELBËSOR

- ▶ Njohuri teorike të mënyrave në të cilat nxënësit mësojnë edhe modelet e mësimdhënies që mbështesin procesin e të mësuarit;
- ▶ Qasjet ndaj sjelljes pozitive dhe menaxhimit me klënë;
- ▶ Menaxhimi i klasës (mjedisi fizik dhe shoqëror) në funksion të përkrahjes ndaj mbështetjes në të mësuarit;
- ▶ Mënyrat e identifikimit, tejkalimit të pengesave të ndryshme për të mësuar dhe implikimet e tyre në qasjet e procesit mësimor/mësimdhënies;
- ▶ Zhvillimi i aftësive themelore - kompetencat kryesore - në lidhje me mësimdhënien dhe qasjet e vlerësimit;
- ▶ Vlerësimi i metodave të mësimnxënies me theks në identifikimin e anëve të forta të nxënësit;
- ▶ Diferencimi i përmbajtjes në planin mësimor, procesi i të mësuarit dhe materialeve mësimore në mënyrë që nxënësit të përfshihen dhe të plotësojnë nevojat e tyre të ndryshme;
- ▶ Qasje të individualizuara të të nxënësve për të gjithë nxënësit që mbështesin nxënësit për të zhvilluar autonominë e të mësuarit;
- ▶ Zhvillimi, zbatimi dhe rishikimi efektiv i planeve individuale të arsimit (PIA dhe programe të modifikuara), sipas rastit.

SHKATHËSITË DHE AFTËSITË:

- ▶ Zbatimi i aftësive drejtuese në klasë ku përfshihen qasje sistematike për menaxhim pozitiv të klasës;

- ▶ Puna me nxënës në veçanti, si dhe me grupe heterogjene;
- ▶ Përdorimi i procesit edukativo-arsimor si një mjet për inkluzion, i cili mbështet mundësinë e të mësuarit gjatë gjithë jetës;
- ▶ Përfshirja e përmbytjes në lidhje me ndryshimet në proceset e zhvillimit të programeve mësimore;
- ▶ Metoda, përmbytje dhe rezultate të ndryshme në të mësuar;
- ▶ Puna me nxënësit dhe familjet e tyre për krijimin e të mësuarit individual dhe përcaktimin e qëllimeve të mësimnxënies;
- ▶ Lehtësimi i të mësuarit/mësimnxënies përmes të mësuarit bashkërendues, ku nxënësit bashkëpunojnë dhe ndihmojnë njëri-tjetrin në mënyra të ndryshme - përfshirë mësimin nga bashkëmoshatarët.
- ▶ Zbatimi i metodave të ndryshme mësimore dhe qasjeve në procesin mësimor në mënyrë sistematike;
- ▶ Përdorimi i TIK dhe teknologjisë ndihmëse në mbështetje të qasjeve fleksibile ndaj mësimnxënies/të mësuarit;
- ▶ Metodat e bazuara në prova për të arritur objektivat e mësimnxënies, mësimdhënia fleksibile dhe dhënia e informatave të qarta për nxënësit;
- ▶ Përdorimi i vlerësimit formativ dhe sumativ/përmbledhës në mbështetje të mësimnxënies, i cili nuk etiketon dhe nuk sjell pasoja negative për nxënësit;
- ▶ Zgjidhja e problemit së bashku me nxënësit;
- ▶ Zbatimi i aftësive të ndryshme komunikuese verbale dhe joverbale për të lehtësuar procesin e mësimnxënies.

Me rëndësi esenciale është që të zhvillohen vazhdimisht kompetencat e mësimdhënësve dhe bashkëpunëtorëve profesional përmes trajnimeve të akredituara dhe të rekomanduara nga Byroja e zhvillimit të arsimit.

Gjithashtu, MASH dhe Byroja e zhvillimit të arsimit duhet të ofrojnë mbështetje për praktikat mësimore inkluzive përmes:

- ▶ Në dispozicion doracakë të ndryshëm dhe udhëzime për arsimin inkluziv për të gjitha shkollat;
- ▶ Zhvillimi i rrjetit të shkollave me praktika të mira të vendosura dhe platforma për publikimin e praktikave dhe materialeve arsimore;

- ▶ Dhënia e mundësisë që të gjitha shkollat të kërkojnë ndihmë të drejtpërdrejtë ose përkrahje nga rrjeti i shkollave dhe mësimdhënësit me praktika të mira për arsimin inkluziv.

BASHKËPUNIMI ME MOSHATARËT

- ▶ Mësimi me moshatarët ose mësimi në bashkëpunim është një bazë e mirë për përmirësimin e arritjeve të gjithë nxënësve.
- ▶ Të mësuarit në bashkëpunim mundëson nxitjen dhe promovimin e klimës gjithëpërfshirëse në shkollë dhe në klasë.
- ▶ Mundëson çdo fëmijë të ndjehet se është i pranuar, i vlerësuar dhe me vlerë.
- ▶ Zgjidhja e përbashkët e konfliktit krijon një klimë në të cilën ka përgjegjësi të përbashkët dhe ku nxënësve u kërkohet ta zgjidhin atë së bashku.

Shkolla dhe ekipi gjithëpërfshirës i shkollës duhet të mbështesin vazhdimisht praktikën mësimore dhe klimën gjithëpërfshirëse në shkollë duke u përgatitur për:

- ▶ Mekanizma adekuat për mësim në bashkëpunim në nivel të shkollës (pyetje që kanë të bëjnë me grupet e prekura , si dhe përdorimi i metodave adekuate për mësim).
- ▶ Sistem për shpërblim të mësimdhënësve përmes së cilit do të njihen dhe përforcohen praktikat e mira në shkollë.

IX.

DIFERENCIMI, PLANI INDIVIDUAL ARSIMOR (PIA) DHE PROGRAMI I MODIFIKUAR ARSIMOR

Për pjesëmarrje aktive dhe produktive në aktivitetet shkollore dhe jashtëshkollore disa nxënës kanë nevojë për përkrahje. Për këtë qëllim mësimit nxënësve bën intervenime të qëllimshme, përkatësisht aplikon qasje të diferencuar në planifikimin dhe realizimin e mësimit për t'ju mundësuar nxënësve të marrin pjesë dhe mundësi që ti arrijnë rezultatet nga të mësuarit.

Diferencimi është adaptim i mësimit dhe të mësuarit drejt nevojave dhe mundësive së nxënësve. Ai është proces me të cilin planifikohen aktivitetet në lidhje me rezultatet e të mësuarit nga programi mësimor, metodave të mësimit dhe aktiviteteteve për të përmbushur nevojat e çdo nxënësi në veçanti. Përmes tij sigurojmë që detyra të jetë adekuate në nevojat individuale të nxënësve, duke i inkuadruar nxënësit me nevoja të veçanta.

Gjatë diferencimit mund të përdoren strategji të ndryshme, si për shembull:

- ▶ Çdo nxënës punon në detyrën e tij me tempin e vet;
- ▶ Ligjërohet në nivel mesatar (materiale të njëjta, pyetje, udhëzime) për të gjithë nxënësit, por më të aftit marrin detyra më të ndërlikuar, kurse ata që kanë vështirësi fitojnë ndihmë plotësuese;

- ▶ Ndarja e paraleles në grupe sipas aftësive (çdo grup merr detyrë të ndryshme sipas ndërlikueshmërisë, por qëllimet e të mësuarit janë të njëjta);
- ▶ Detyrat janë të klasifikuara sipas ndërlikueshmërisë, ashtu që deri te detyrat më të ndërlikuara arrijnë vetëm më të aftit;
- ▶ Jepet detyra e njëjtë e hapur dhe çdo njëri punon me kualitetin maksimal që mund ta arrijë;
- ▶ Nxënësit vet i zgjidhin detyrat të cilat do t'i zgjedhin;
- ▶ Të gjithë kanë detyra të njëjta, por në grup nxënësit ndihmohen në mes vete;
- ▶ Të gjithë marrin fleta pune të njëjta dhe i zgjedhin sipas tempos së vet;
- ▶ Të gjithë nxënësit përpilojnë aspekt të veçantë të temës, por secili në mënyrën e vet.

PLANI INDIVIDUAL ARSIMOR

Disa nxënës edhe përkaj diferencimit të mësimit nuk mund të përfshihen dhe të avancohen në mësim, për atë këtyre nxënëseve ju nevojiten intervenime më intenzive përkatësisht përgatitje e planit individual arsimor (PIA) nga ana e ekipit inkluziv për nxënës (EIN). Ekipi inkluziv për nxënësin përgatit PIA për nxënësin me pengesa sipas nevojave dhe potencialeve individuale, në afat prej 30 ditëve nga dita e fillimit të mësimit të nxënësit në shkollë dhe i realizon masat për përkrahje në mësim sipas rekomandimeve të trupave profesionale për vlerësim funksional, ose prej ditës së përcaktimit të nevojës për arsim sipas PIA. Qëllimi i zbatimit të planit individual arsimor është arritja e kyçjes optimale të fëmijës/nxënësit në aktivitet e rregullta në mësim, si dhe pranimi i tij dhe pavarësia në grupin e moshatarëve. Plani individual arsimor përfshin adaptime në rezultatet e mësimit nga programi mësimor, aplikimin e aktiviteteve specifike dhe metodave mësimore që do të mundësojnë arritje të rezultateve nga mësimi.

Gjatë përpunimit të PIA ekipi inkluziv për nxënësin bashkëpunon me mësime ndihmësit e tjerë dhe bashkëpunëtorët profesional të cilët janë të përfshirë në procesin edukativo - arsimor të nxënësit.

Për çdo nxënës me nevoja të veçanta arsimore përgatitet PIA afatgjate, afatmesme dhe afatshkurtër.

STRUKTURA E PLANIT INDIVIDUAL ARSIMOR (PIA)

- ▶ **Informata themelore për nxënësin** - Kjo pjesë përmban informacione personale për nxënësin dhe informacione të tjera të nevojshme si: historia e arsimit; të dhëna për ndërhyrjet e mëparshme; historia mjekësore (nëse ka), përshkrimi i nivelit aktual të funksionimit të nxënësit/statusit të zhvillimit në tërësi, pastaj sipas fushave (statusi zhvillimor-njohës, emocional, fizik dhe social), si dhe karakteristikat individuale të fëmijës (preferencat, aftësitë, nevojat, interesat, etj.)
- ▶ **Niveli aktual i të arriturave në fusha të ndryshme** - kjo pjesë përfshin një listë të gjitha lëndëve për të cilat nxënësi ka nevojë për mbështetje, nivelin aktual të arritjeve të nxënësit për secilën lëndë për të cilën ai ka nevojë për mbështetje, anët e fuqishme dhe nevojat që kanë të bëjnë me të nxënësit dhe të dhënat e duhura për vlerësimin, si provë e vendimit që nxënësi ka nevojë për mbështetje.
- ▶ **Identifikimi i nevojave prioritare** – pasi Ekipi inkluziv i nxënësve e ka dokumentuar profilin dhe të arriturat e nxënësit (pika 1 dhe 2) ata informata mund të përdoren për identifikimin e fushave në të cilat nxënësi ka nevojë për mbështetje dhe të përcaktohen prioritetet. Këto zona prioritare duhet të grupohen në zona të ndryshme funksionale, duke marrë parasysh qëllimet e rekomanduara të zhvillimit dhe ndërhyrjet e trupave profesional për vlerësimin funksional. Gjatë identifikimit të nevojave prioritare, duhet të merren parasysh aftësitë dhe funksionet aktuale të fëmijës, si dhe aftësitë dhe nevojat e fituara për secilën fushë që ka nevojë për mbështetje. Në bazë të identifikimit të nevojave prioritare të nxënësit, planifikohen rezultatet e të nxënësit, të cilat duhet të jenë specifike, të matshme dhe të arritshme.
- ▶ **Identifikimi i strategjive mësimore dhe strategjive për vlerësim** – në këtë pjesë përshkruhen mënyrat për të punuar me nxënësin, përshkrimi i metodave specifike, teknikave dhe aktiviteteve në zbatimin e mësimdhënies dhe vlerësimit, rezultatet që pritet të arrihen nga nxënësi, mjetet mësimore

/ burimet që do të nevojiten për të zbatuar PAI dhe rolet dhe përgjegjësitë e aktorëve të ndryshëm

- ▶ **Afati kohor për realizim** – i referohet periudhës kohore të fillimit të zbatimit të PAI, periudhës së vetë zbatimit dhe periudhës kohore të analizës së progresit të nxënësit.
- ▶ **Raport për progresin** – është një pjesë integrale e planit individuale për arsim për vlerësim të vazhdueshëm dhe mbledhjen e të dhënave që do të përdoren për të përcaktuar përparimin e nxënësve. Në raport regjistrohen rezultatet e arritura të nxënësve, mënyra në të cilën do të raportohen arritjet e nxënësve, përcaktimin e periudhës kohore në të cilën do të përgatitet raporti dhe frekuenca e raportimit.
- ▶ **Emra dhe pozita të anëtarëve të ekipit për përpunimin dhe realizimin e PAI.**
- ▶ **Monitorimi , evoluimi dhe revidimi i PAI.**

PROGRAMI MËSIMOR I MODIFIKUAR

Për nxënësit me nevoja të veçanta përgatitet program i modifikuar për nxënësit me nevoja komplekse. Program i modifikuar përgatitet për secilën periudhë edukativo - arsimore të arsimit fillor dhe përcakton rezultatet e të nxënësve të bazuar në kompetencat me të cilat nxënësit duhet të fitojnë dhe zhvillojnë pavarësinë, zhvillimin personal dhe marrëdhëniet shoqërore.

Me programin e modifikuar, nxënësit me nevoja komplekse duhet të fitojnë njohuri dhe aftësi për: kujdes të pavarur dhe kryerjen e zakoneve të higjienës kulturore, komunikimin bazë, zhvillimin e funksioneve psikomotorike, njohuritë elementare nga fusha të ndryshme arsimore, përvetësimin e shkathtësive themelore jetësore ose psikosociale për zhvillim personal, marrëdhëniet ndërpersonale, marrëdhëniet shoqërore, jetesën e shëndetshme dhe marrëdhëniet me mjedisin e jashtëm.

Nxënësit me nevoja komplekse, pjesë e mësimin që realizohet sipas programit të modifikuar, mund të ndjekin në shkollë fillore me qendër resursesh ose qendër mbështetëse të mësimin, nëse është në interesin më të mirë të këtyre nxënësve, dhe në përputhje me rekomandimin e trupit profesional për vlerësim.

STRUKTURA E PROGRAMIT MËSIMOR TË MODIFIKUAR

- ▶ **Informata themelore për nxënësin** – kjo pjesë përmban të dhëna personale për nxënësin dhe informata tjera të nevojshme si: të dhëna për ndërhyrjet e mëparshme; historinë mjekësore, përshkrimin e nivelit aktual të funksionimit të fëmijës/statusin e zhvillimit në përgjithësi, dhe pastaj sipas fushave (statusin zhvillimor-njohës, emocional, fizik dhe social), historinë e arsimit; si dhe karakteristikat individuale të fëmijës (preferencat, aftësitë, nevojat, interesat, etj.)
- ▶ **Niveli aktual i të arriturave në fusha të ndryshme** - Kjo pjesë përfshin përshkrim të rezultateve të nxëniet bazuar në kompetencat me të cilat nxënësi duhet të fitojë dhe zhvillojë pavarësinë, zhvillimin personal dhe zhvillimin e marrëdhënive shoqërore, d.m.th. aftësitë jetësore, të dhënat e përshtatshme për monitorimin e progresit dhe rezultatet e arritura të të nxëniet, si dëshmi e vendimit që nxënësi ka nevojë për këtë lloj mbështetjeje, si dhe nivelin e arritjeve të rezultateve të nxëniet deri në periudhën e përgatitjes së programit të modifikuar.
- ▶ **Identifikimi i nevojave prioritete** - me anë të cilave detyrimisht merren parasysh qëllimet dhe ndërhyrjet e rekomanduara të zhvillimit nga trupat profesionale për vlerësimin funksional. Gjatë identifikimit të nevojave prioritete, duhet të merren parasysh aftësitë dhe funksionet aktuale të fëmijës, si dhe aftësitë dhe nevojat e fituara për secilën fushë që ka nevojë për mbështetje. Në bazë të identifikimit të nevojave prioritare të nxënësit, planifikohen rezultatet e të nxëniet, të cilat duhet të jenë specifike, të matshme dhe të arritshme.
- ▶ **Identifikimi i strategjive mësimore, strategjive për mbështetje të zhvillimit të aftësive të jetesës dhe strategjive të vlerësimit** - Kjo pjesë përshkruan përshtatjet e materialeve mësimore, aktiviteteve dhe procedurave në përputhje me nevojat specifike të nxënësit, mënyrat e punës me nxënësin në pjesën e mësimdhënies dhe në pjesën e zhvillimit të aftësive jetësore, përshkrimin e mënyrës së monitorimit të arritjeve dhe vlerësimin e rezultateve të arritura të nxëniet, burimet që do të nevojiten për të zbatuar programin e modifikuar dhe rolet dhe përgjegjësitë e aktorëve të ndryshëm.

- ▶ **Afati kohor për realizim** – i referohet periudhës kohore të fillimit të zbatimit të programit të modifikuar, periudhës së vetë zbatimit dhe periudhës kohore të analizës së progresit të studentit.
- ▶ **Raporti për progresin** – është një pjesë integrale e programit të modifikuar, planit për arsim për vlerësim të vazhdueshëm dhe mbledhjen e të dhënave që do të përdoren për të përcaktuar përparimin e nxënësve. Në raport regjistrohen rezultatet e arritura të nxënësve, mënyra në të cilën do të raportohen arritjet e nxënësve, përcaktimin e periudhës kohore në të cilën do të përgatitet raporti dhe frekuenca e raportimit
- ▶ **Emra dhe pozita të anëtarëve të ekipit për përpunimin dhe realizimin e programit të modifikuar**
- ▶ **Monitorimi, evaluimi dhe revidimi i programit të modifikuar**

MONITORIMI, EVOLUIMI DHE REVIDIMI I PROGRAMIT TË PAI DHE TË MODIFIKUAR

Ekipi inkluziv i shkollës dhe ekipi inkluziv i nxënësve janë përgjegjës për zbatimin e PAI-së dhe programit të modifikuar. Prindërit/kujdestarët dhe mësimdhënësit që janë pjesë e procesit edukativo-arsimor të nxënësve, si dhe të tjerët që ofrojnë mbështetje, duhet të kenë një kopje të PAI ose një program të modifikuar dhe të jenë të njoftuar me përgjegjësitë e tyre specifike

Ekipi inkluziv i shkollës krijon mekanizma për monitorimin e secilit fëmijë i cili arsimohet sipas PAI-së ose programit të modifikuar, dhe drejtori rregullisht monitoron dhe është përgjegjës për punën e ekipit inkluziv të shkollës.

Vlerësimi i PAI-së ose programit të modifikuar kryhet të paktën dy herë gjatë një viti shkollor, dhe në varësi të nevojave dhe më shpesh, nga ekipi inkluziv i nxënësve, ku është e nevojshme të analizohen njohuritë, shkathësitë, rezultatet e pritura e të miratuara nga nxënësi siç është planifikuar me PAI ose programin e modifikuar, si dhe efektivitetin e strategjive mësimore të siguruar nga PAI dhe programi i modifikuar.

Nëse arrihen shumica e rezultateve të planifikuara, duhet të zhvillohet një PAI i ri ose një program i modifikuar. Nëse shumica e rezultateve të planifikuara të mësimin nuk arrihen, PAI ose programi mësimor i modifikuar duhet të rishikohet dhe të njëjtat rezultate duhet të parashikohen për një periudhë më të gjatë kohore dhe të zbatohen

strategji të reja mësimore. Nëse nxënësi nuk është në gjendje të arrijë shumicën e rezultateve të planifikuara / të pritura të nxënës dhe të PAI-it të rishikuar ose programit të modifikuar, ai i referohet trupave profesionale për vlerësimin funksional.

MËSIMI SHITESË

Mësimi shtesë organizohet për nxënësit që kanë nevojë për mbështetje shtesë për lëndë të caktuara në mënyrë që të arrihen rezultatet e pritura, d.m.th. me kërkesë të një nxënësi, prindit të tij, përkatësisht kujdestarit ose sipas vlerësimit të mësimdhënësit. Mësimdhënësi e planifikon mësimin shtesë sipas nevojave të nxënësve. Për nevojën e vizitës së nxënësit të mësimin shtesë, kujdestari i klasës përkatësisht mësimdhënësi lëndor mban shënime dhe informon prindin, d.m.th. kujdestarin e fëmijës brenda tre ditëve nga konstatimi i nevojës. Në kuadër të mësimdhënies shtesë, organizohet edhe mësimi i gjuhës mësimore në mënyrë që të kapërcehen pengesat gjuhësore për fëmijët, gjuha amtare e të cilëve është e ndryshme nga gjuha në të cilën zhvillohet mësimdhënia.

X.

PËRFSHIRJA E NXËNËSËVE NË MOSHË TË SHTYER NË ARSIMIN FILLOR

Megjithëse arsimit fillor është i detyrueshëm për të gjithë fëmijët në vendin tonë, ka gjithmonë arsye të ndryshme (statusi socio-ekonomik, anëtarët e grupeve të marginalizuara, etj.) ka fëmijë që nuk janë regjistruar në shkollë ose kanë braktisur shkollën gjatë arsimit.

REGJISTRIMI I NXËNËSËVE, ORGANIZIMI DHE REALIZIMI I MËSIMIT

Me nenin 14 të Ligjit për Arsimin Fillor përfshihen disa aspekte të këtij problemi të përcaktuara në paragraf të veçantë, si më poshtë: (1) Fëmijët të cilët nuk janë përfshirë në mësimdhënie dhe që kanë tejkaluar kufirin e moshës për t'u përfshirë në klasën përkatëse të arsimit fillor, kanë të drejtë në arsimin fillor në kushte të barabarta, si fëmijët e tjerë; (2) Për fëmijët nga paragrafi (1) i këtij neni, përgatiten programe të adaptuara të cilat mundësojnë përfshirjen në klasën përkatëse të arsimit fillor; (3) Kontrolli i njohurive të fëmijëve nga paragrafi (1) i këtij neni kryhet nga shkolla para përfshirjes së tyre në procesin edukativo-arsimor, me instrumente të përcaktuara nga Byroja. Pas verifikimit të njohurive të tyre, lëshohet një vërtetim me të cilin fëmija regjistrohet në klasën e duhur në arsimin fillor; (4) Programet mësimore të adaptuara nga paragrafi (2) i këtij neni përgatiten nga Byroja dhe përcaktohen nga Ministri dhe (5) Forma dhe përmbajtja e vërtetimit nga paragrafi (3) i këtij neni përcaktohet nga Ministri me propozim të Byrosë.

Sipas nenit të përmendur, çdo shkollë është e detyruar, nëse ka nxënës mbi moshën e duhur, t'i përfshijë ata në klasat e rregullta.

Duke marrë parasysh disa faktorë, mbi të gjitha, që nxënësit e moshuar nuk ndihen të përfshirë në mjedis, nëse nuk janë në klasë me nxënës të tjerë të moshës së tyre ose të përafërt, ose që në varësi të moshës së nxënësve, njohuritë dhe aftësitë fitohen ndryshe në shkollë, është e nevojshme, në interes të nxënësve, të gjendet zgjidhja më e përshtatshme për përfshirjen e këtyre nxënësve në shkollë.

Është e nevojshme që shërbimi profesional në shkollë dhe mësuesi përgjegjës (nga klasat e ulëta) të flasin me nxënësit më të vjetër dhe të përpiqen të marrin sa më shumë informacion në lidhje me kontekstin shoqëror të nxënësit të ri më të moshuar që është regjistruar në shkollë, si dhe të ndërtojnë një marrëdhënie besimi, respekti dhe mirëkuptimi dhe ndihmojnë nxënësit të krijojnë pritje reale në lidhje me mësimdhënien dhe të nxënit.

Nëse nxënësi, deri në kohën e regjistrimit në shkollë, nuk ka ndjekur fare mësim (nuk ishte regjistruar në shkollë), ai fillon arsimin e tij sipas plan programeve nga klasa e parë. Sidoqoftë, varësisht nga mosha e nxënësit, ai/ajo do të ta ndjekë mësimin dhe do të marrë pjesë në klasa me nxënës të moshës së tij ose afërsisht të moshës së tij dhe do të përfshihet në një klasë, si më poshtë:

▶	në periudhën e parë të shkollës fillore (përfshihen nxënësit deri në 10 vjet, ku shkolla do të udhëhiqet sipas parimit që dallimi më i madh midis nxënësit që është përfshirë dhe nxënësve të tjerë të mos jetë më shumë se 2 vjet) dhe
▶	në periudhën e dytë të shkollës fillore (përfshihen nxënës deri në 15 vjeç, përsëri duke marrë parasysh diferencën e moshës midis nxënësit që është përfshirë dhe nxënësve të rregullt të mos kalojë 2, ose 3 vjet nëse është përfshirë në klasën e gjashtë).

Nëse, nga ana tjetër, nxënësi ishte regjistruar në shkollë dhe më pas ishte braktisur, merret parasysh certifikata e fundit për notën e përfunduar dhe ai/ajo regjistrohet në klasën tjetër, por përsëri udhëhiqet nga udhëzimet e deklaruara për përfshirjen në klasa me nxënës të moshës së përafërt (jo më shumë se dy vjet diferencë).

Në raste kur nxënësi i cili supozohet të jetë i përfshirë në mësimdhënie dhe deri atëherë ishte përfshirë në ndonjë arsim joformal ose për arsye

të caktuara nuk ka dokumente të përshtatshme si dëshmi për klasën e përfunduar, dhe ai/prindërit / kujdestarët e tij japin një deklaratë se ai ka ndjekur mësimet dhe e ka e përfunduar klasën përkatëse, njohuritë e nxënësit për instrumentet / testet e njohurive në lëndë të caktuara (gjuhë amtare, d.m.th.. gjuhë në të cilën kryhet mësimdhënia, matematika dhe shkencat natyrore), të cilat shkolla do të kërkojë për nxënësin konkret nga Byroja e zhvillimit të arsimit.

Pas përcaktimit të njohurive, nxënësi caktohet në një klasë të përshtatshme, duke respektuar udhëzimet për përfshirje në një klasë të nxënësve të moshës së përafërt, në periudhën e parë ose të dytë të shkollës fillore.

Nëse në të njëjtën shkollë ka më shumë nxënës që janë mbi kufirin e moshës, rekomandohet që ata të mos grupohen në të njëjtën klasë, por të shpërndahen në mënyrë të barabartë në disa klasa.

MËSIMDHËNIA, TË NXËNIT DHE AVANCIMI I NXËNËSVE

Pas përfshirjes së nxënësit në klasën e duhur, mësimdhënësi përgatit një plan për punën me nxënësin mbi moshën e kufizuar, bazuar në programet mësimore të adaptuara të zhvilluara nga Byroja e zhvillimit të arsimit.

Mësimdhënësi i monitoron arritjet e nxënësit sipas planit dhe kur ai mendon se nxënësi ka arritur rezultatet e pritura nga një klasë e caktuar, ai e informon Këshillin e mësimdhënësve dhe nxënësit i lëshohet një vërtetim për klasën e përfunduar. Më pas mësimdhënësi përgatit/plotëson planin sipas programit të adaptuar për klasën vijuese dhe monitoron progresin dhe arritjet e nxënësit.

Në një vit shkollor, nxënësi i moshuar, nëse tregon sukses dhe rezultate, mund të marrë një vërtetim për dy klasa të përfunduara sipas plan programeve të adaptuara. Ai/ajo vazhdon të ndjekë mësimet në të njëjtën klasë në të cilën është caktuar.

Sipas mendimit të mësimdhënësit që e udhëheq nxënësin dhe bashkëpunëtorëve profesionalë në shkollë, nëse nxënësi nuk arrin rezultate minimale, ai mund të qëndrojë në të njëjtën klasë (nëse nuk është më i vjetër se nxënësit e tjerë 2 ose 3 vjet) për të cilën merret një vendim nga Këshilli i mësimdhënësve.

Nxënësi i moshuar nuk mund të shpërndahet në periudhën e tretë të shkollës fillore, përveç nëse ai ka një vërtetim të përfundimit të

klasës së gjashtë, dhe për arsye të caktuara ai e ka lëshuar shkollën pas përfundimit të klasës së gjashtë.

Të gjithë nxënësit e moshuar deri në periudhën e tretë (deri në klasën e shtatë) duhet të arrijnë sukses sipas programeve të adaptuara, dhe mësimdhënien në periudhën e fundit (nga klasa e shtatë në të nëntën) duhet të ndjekë rregullisht, sipas plan programit për shkollën fillore nëntëvjeçare.

Të gjithë nxënësit që kanë mbushur moshën 16 vjeç dhe nuk kanë përfunduar shkollën fillore, vazhdojnë arsimin fillor sipas programit të arsimit për të rritur.

FORMA TJERA PËR MBËSHTETJE TË NXËNËSVE TË MOSHUAR

Sipas Ligjit për arsimin fillor (neni 37), me kërkesë të shkollës, mund të fillohet një procedurë për dhënien e ndërmjetësuesve arsimor që do të rrisë ndërgjegjësimin e popullatës lokale për rëndësinë e arsimit, dhe personelin e shkollës në lidhje me specifikat dhe nevojat e kësaj kategorie të nxënësve.

Shkolla, gjithashtu në mjedisin në të cilin vepron, mund të rrisë informatën dhe të rrisë ndërgjegjësimin e prindërve që kanë fëmijë jashtë shkollës, përmes forumeve dhe punëtorive dhe me vizita individuale (të realizuara nga ndërmjetësuesit arsimorë dhe ekipet shkollore për përfshirja).

Lidhur me mbështetjen e këtyre nxënësve në procesin e të nxënësve, shkolla, përkatësisht mësimdhënësit duhet të përfshijnë nxënësit në mësim shtesë dhe/ose plotësuese (për miratimin më të lehtë të rezultateve të pritura nga programet mësimore të adaptuara, d.m.th. për zotërimin më të shpejtë të përmbytjeve të caktuara dhe përsheptimin e procesi i kalimit në klasën tjetër).

Gjithashtu, Ligji për arsimin fillor (neni 36) parashikon angazhimin e të huajve si tutorë të cilët do të ndihmonin nxënësit të përvetësojnë më lehtë përmbytjen, të shkruajnë detyra shtëpie, etj.

Tutorët/Kujdestarët mund të jenë më të nevojshëm në mjediset ku nxënësit përballen me pengesa gjuhësore (veçanërisht ku gjuha maqedonase, përkatësisht gjuha e mësimin nuk është gjuha amtare e nxënësve romë dhe për këtë arsye kanë probleme me mësimdhënien).

PËRFSHIRJA E FËMIJËVE REFUGJATË, FËMIJËVE PA SHTETËSI NË ARSIMIN FILLOR

Fëmijë me shtetësi të huaj ose fëmijë pa shtetësi, fëmijë refugjatë, azilkërkues, fëmijë me status refugjati, fëmijë nën mbrojtje plotësuese dhe fëmijë nën mbrojtje të përkohshme që banojnë në vendin tonë, gjithashtu në përputhje me Ligjin për arsimin fillor (neni 13) kanë të drejtën për arsim fillor në kushte të barabarta si fëmijët qytetarë të Republikës së Maqedonisë së Veriut.

Për këta fëmijë, organizohet mësimi i gjuhës maqedonase dhe alfabetit të saj cirilik dhe mbështetje për kompensimin e njohurive në lëndë të caktuara që zgjasin të paktën një vit të bazuar në programet e përgatitura nga Byroja e zhvillimit të arsimit.

Pas marrjes së njohurive themelore të gjuhës së nevojshme për të ndjekur mësimin, nxënësit përfshihen në klasa të rregullta në klasën e duhur, në përputhje me njohuritë e demonstruara të testeve të përgatitura nga Byroja e zhvillimit të arsimit (matematikë dhe shkencat natyrore, përkatësisht biologji, kimi dhe fizikë)

Pas inkuadrimin në klasat e rregullta, shkolla vazhdon të sigurojë mbështetje shtesë për këta nxënës në mësimin e gjuhës dhe përfshirjen e tyre në jetën dhe punën e klasës dhe shkollës.

XI.

VLERËSIMI I NJOHURIVE DHE SHKATHTËSIVE

Vlerësimi i nxënësve është pjesë integrale e mësimdhënies dhe procesit të nxënimit dhe paraqet një monitorim, kontroll dhe vlerësim të vazhdueshëm të arritjeve të nxënësve në mësimdhënie.

Vlerësimi është procesi i vlerësimit të njohurive, aftësive dhe kompetencave sipas standardeve dhe rezultateve të paracaktuara të nxënimit, i cili përfshin teste me shkrim, me gojë dhe praktike, provime, projekte dhe portofolio.

Në periudhën e parë edukativo-arsimore, arritjet e nxënësve që ndjekin mësimet sipas PIA vlerësohen në mënyrë përshtuese. Në periudhën e dytë dhe të tretë edukativo-arsimore, arritjet e nxënësve që ndjekin mësimet sipas PIA mund të vlerësohen në mënyrë përshtuese dhe numerike. Nxënësit që ndjekin mësimet sipas një programi të modifikuar, vlerësohen në mënyrë përshtuese në të gjitha periudhat edukativo-arsimore të arsimit fillor në përputhje me arritjet individuale të rezultateve të përcaktuara të nxënimit.

Mënyra e vlerësimit të nxënësve me aftësi të kufizuara përcaktohet nga ministri, me propozimin e Byrosë së zhvillimit të arsimit.

Për nxënësit që ndjekin mësimet sipas planit individual të arsimit dhe programit të modifikuar, vlerësimi kryhet në përputhje me angazhimin e nxënësit dhe shkallën e rezultateve të mësimit të rregulluar të realizuara.

Për vlerësimin e nxënësve me nevoja të veçanta arsimore, mësimdhënësi e planifikon vlerësimin dhe zgjedh metoda specifike

për vlerësimin dhe përzgjedhjen/zhvillimin e procedurave dhe instrumenteve specifike; zhvillon procesin e vlerësimit; formon një notë; analizon dhe informon për njohuritë e marra gjatë procesit të vlerësimit dhe përdor njohuritë për planifikimin e ardhshëm të mësimdhënies.

Mënyra e monitorimit dhe vlerësimit të secilit nxënës rregullohet posaçërisht duke u bazuar në aftësitë e tij njohëse, mundësitë, kufizimet dhe mënyrën e të shprehurit.

Në realizimin e mësimdhënies, përdoren metodat e mëposhtme për vlerësimin e arritjeve të nxënësit: vlerësimi i njohurive paraprake të nxënësit (vlerësimi diagnostikues), vlerësimi formues dhe vlerësimi përmbledhës.

Metoda e vlerësimit adaptohet në përputhje me nevojat specifike të nxënësve duke aplikuar: teste me alfabet Braille, format i zgjeruar, në version elektronik, format audio, etj., Përdorimi i teknologjisë ndihmëse, kohë më e gjatë për testin, ndihmë për të lexuar pyetjet e testit, pushime të mbikëqyrura dhe program mësimor fleksibil, prania e një asistenti arsimor.

Procesi i vlerësimit përfshin edhe vetëvlerësimin e nxënësve në varësi të aftësive të tij.

Për zbatimin efektiv të gjitha mënyrave të vlerësimit të nxënësve me nevoja të veçanta, shkolla planifikon vlerësimin në nivelet vijuese:

- planifikimin e vlerësimit në programin vjetor dhe zhvillimor të punës së shkollës;
- planifikimin e vlerësimit në planet e punës së aktiveve profesionale;
- planifikimin e vlerësimit në programin vjetor të punës dhe planifikimin e EISH;
- planifikimi i vlerësimit në planet e punës së bashkëpunëtorëve profesionalë në shkollë;
- planifikimin e vlerësimit në planifikimin vjetor, planifikimin tematik dhe planifikimin e orës mësimore të mësimdhënësit.

Formimi i notës bëhet sipas standardeve të vlerësimit nga programet mësimore.

Nota formohet pas përfundimit të njësisë së programit (tema zona) dhe periudhës specifike kohore në vitin shkollor (tremujori, gjysëmvetori dhe fundi i vitit shkollor).

Për nxënësit që ndjekin mësimet sipas PAI-së ose një programi të modifikuar, nota mund të formohet pas realizimit të qëllimeve dhe arritjes së rezultateve të pritura të nxënimit sipas PAI-së ose një programi të modifikuar.

Gjatë formimit të notës (përshkruese/numerike) mësimdhënësi përdor të gjitha instrumentet e përfunduara dhe provat e mbledhura nga vlerësimi formues siç janë punimet e nxënësve, mbajtja e një portofoli për nxënësin, mostrat e punimeve, modelet e vëzhguara të sjelljes, listat e kontrollit, shënimet e anekdotave, etj. . në mënyrë që të arrihet objektiviteti në vlerësimin e nxënësit konkret.

Në shkollën fillore, kontrolli i arritjeve të nxënësve bëhet çdo orë mësimore, dhe mësimdhënësi formon një notë përmbledhëse të paktën dy herë në një gjysmëvetor.

Mësimdhënësi në dokumentacionin pedagogjik e shkruan notën e formuar për një lëndë të caktuar.

Dokumentacioni pedagogjik përcakton llojin e programit sipas të cilit nxënësi e ndjek mësimin (PAI, program i modifikuar dhe program i adaptuar).

Të dhënat pedagogjike ofrojnë hapësirë për vlerësim përshkrues.

Mësimdhënësi informon këshillin e klasës për notat e dhëna të nxënësve në çdo tremujor, gjysmë vjetor dhe në fund të vitit shkollor.

Mësuesi i klasës, përkatësisht kujdestari i klasës vazhdimisht, gjatë vitit shkollor e informon nxënësin për përparimin dhe arritjet e tij / saj në secilën lëndë, veç e veç.

Mësuesi i klasës, përkatësisht kujdestari i klasës informon prindin / kujdestarin për suksesin e nxënësit të paktën dy herë në çdo gjysmëvetor, në mbledhje prindërore jo më vonë se tre ditë pas përfundimit të këshillave të klasës për përcaktimin e suksesit dhe sjelljes së nxënësit për tremujorin e parë, gjysmë vjetorin e parë, për tremujorin e tretë dhe fundin i vitit shkollor duke paraqitur fletë dëshmie.

Përveç informimit për arritjet në fund të periudhave të parashikuara të vlerësimit (tremujori, gjysmëvetori, fundi i vitit) prindërit / kujdestarët

marrin informacion të rregullt në formë gojore ose me shkrim (në takime individuale), shënime me shkrim, fletë regjistrimesh, lista kontrolli, komente me shkrim dhe punë të tjera të nxënësve.

Të dhënat individuale mbi arritjet e nxënësve janë në dispozicion vetëm për prindërit/ kujdestarët, mësuesit dhe, nëse është e nevojshme për bashkëpunëtorët profesionistë.

Të dhënat janë në dispozicion të autoriteteve lokale, shtetërore dhe publikut të gjerë vetëm si të dhëna të vlerësimit të përgjithshëm.

XII.

ROLI I SHKOLLAVE FILLORE ME QENDËR TË BURIMEVE DHE QENDRAT PËR MBËSHTETJEN E MËSIMIT NË ARSIMIN INKLUZIV

Sipas Ligjit për arsimin fillor nga viti 2019, shkollat speciale shndërrohen në shkolla me një qendër burimore, dhe klasat speciale në qendra mbështetëse të mësuarit, në mënyrë që të sigurojnë arsim cilësor për të gjithë nxënësit me nevoja të veçanta arsimore.

Burimet që i posedojnë këto shkolla dhe klasa, së bashku me njohuritë dhe përvojën e profesionistëve, do të jenë në dispozicion për të ofruar mbështetjen e nevojshme për nxënësit, prindërit / kujdestarët, mësimsdhënësit dhe bashkëpunëtorët profesionistë.

Gjatë krijimit të një sistemi arsimor inkluziv, shkollat fillore të bazuara në burime dhe qendrat e mbështetjes së të mësuarit luajnë rol kryesor në zbatimin e ndryshimeve. Ata do të vazhdojnë të kontribuojnë në procesin e edukimit dhe edukimit të nxënësve me nevoja komplekse, por gjithashtu do të kenë një rol shtesë në mbështetjen e shkollave të rregullta dhe të gjithë aktorëve të përfshirë. Njohuritë e tyre profesionale dhe përvoja e mëparshme do të kontribuojnë në shkollat për të përmirësuar kapacitetin për promovimin e pjesëmarrjes dhe suksesin e të mësuarit të gjithë nxënësve me NVA. Shkollat me qendër burimesh dhe Qendrat e mbështetjes së mësimit do të mbështesin përfshirjen e fëmijëve dhe nxënësve duke lehtësuar aksesin në arsim dhe trajnim, duke ofruar shërbime të specializuara të komunitetit, duke mbështetur punësimin dhe jetesën e pavarur.

Bashkëpunimi midis shkollave dhe shkollave me një qendër burimesh dhe qendra mbështetëse të mësuarit duhet të inkurajohen

dhe zhvillohen në zbatimin e politikave dhe praktikave inkluzive. Një bashkëpunim i tillë, nga njëra anë, hap mundësi për personelin në shkolla me qendër burimesh dhe qendrat mbështetëse të mësimin për të vazhduar rolin e tyre për të mbështetur nxënësit me NVA në sistemin edukativo-arsimor. Nga ana tjetër, ato ofrojnë mundësi që personeli në shkolla të rregullta të marrë mbështetjen maksimale për pranimin dhe punën me nxënës me nevoja të veçanta arsimore, në mënyrën më të mirë të mundshme.

Shkollat me qendër burimesh dhe qendrat e mbështetjes së të mësuarit duhet të ofrojnë mbështetje në nivele të ndryshme të arsimit, nga parashkollori përmes arsimit fillor, të mesëm, deri te arsimit i të rriturve. Mënyra e bashkëpunimit ndërmjet shkollave fillore me një qendër burimesh, qendrave mbështetëse të nxënësve dhe shkollave të tjera fillore rregullohen në një akt të veçantë të miratuar nga Ministri i Arsimit, me propozim të Byrosë së zhvillimit të arsimit.

VEPRIMTARIA E SHKOLLAVE ME QENDËR BURIMESH DHE QENDRAT E MBËSHTETJES SË MËSIMIT

Shkollat me qendër burimesh dhe qendrat e mbështetjes së mësimin kanë një rol të dyfishtë në punën e tyre:

- ▶ Nga njëra anë, do të vazhdojnë me rolin e tyre tradicional të specializuar për të siguruar një pjesë të veprimtarisë edukativo-arsimore për nxënësit me nevoja komplekse, për të cilët përfshirja në atë mjedis është në interesin e tyre më të mirë, në përputhje me rekomandimet e trupave profesionale për vlerësimin funksional. Këta nxënës do të ndjekin një pjesë të një programi të modifikuar në shkollat me qendra burimesh ose qendrat mbështetëse të mësuarit, përmes të cilit ata do të zhvillojnë aftësi jetësore, vetë-kujdes, higjienë personale, zhvillimin e të folurit, aftësitë e komunikimit dhe zhvillimin emocional. Shkollat me qendra burimesh dhe qendrat e mbështetjes së të mësuarit kanë njohuri, shërbime dhe pajisje të specializuara për t'u kujdesur për nxënësit me një nivel të lartë të nevojës për mbështetje, gjë që do t'i lejojë ata të përqendrohen në nevojat e tyre individuale.
- ▶ Nga ana tjetër, duke marrë parasysh burimet e tyre materiale, hapësinore dhe njerëzore, ato do të jenë qendra burimesh që do të mbështesin shkollat, e cila është hallka më e rëndësishme për përfshirjen e suksesshme. Duke përdorur pajisjet e tyre teknike,

njohuritë dhe përvojën profesionale, ata gjithashtu do të ofrojnë mbështetje për mësuesit, bashkëpunëtorët profesional, ekipin inkluziv, për të zhvilluar njohuritë dhe aftësitë e tyre në lidhje me përgjigjen ndaj nevojave të ndryshme të nxënësve. Ata do të duhet të ofrojnë ndihmë në përshtatjen me mjedisin, të marrin pjesë në zhvillimin e një plani arsimor individual, zhvillimin e mjeteve dhe mjeteve mësimore specifike.

Në Republikën e Maqedonisë së Veriut ekzistojnë shkolla speciale, përkatësisht shkolla me qendër burimesh të cilat ndahen në bazë të llojit të aftësisë së kufizuar që trajtojnë. Sidoqoftë, në zhvillimin e sistemit të arsimit inkluziv dhe misionit dhe vizionit që ata kanë, ata duhet të përqendrohen në forcimin dhe përmirësimin e kapaciteteve të tyre në mënyrë që të ofrojnë shërbime dhe burime për nxënësit me nevoja të ndryshme.

KAPACITETET E SHKOLLAVE ME QENDËR RESURSESHE DHE QENDRAT PËR MBËSHTETJE TË MËSIMIT

Sipas rolit të ri të shkollave fillore speciale dhe klasave speciale në shkollat fillore, të cilat nga viti shkollor 2020/21 shndërrohen në shkolla fillore me qendra burimesh dhe Qendra të mbështetjes në mësim, me vendosjen e tyre profesionale dhe organizative do të ofrojnë një gamë të gjerë shërbimesh /aktivitetesh: arsimore, këshilluese, rehabilituese, etj.

Shkollat me qendra burimesh dhe qendrat e mbështetjes së të mësuarit, përveç veprimtarisë arsimore të nxënësve me nevoja komplekse, gjithashtu ofrojnë shërbime për:

- ▶ Koordinimin e ndihmës arsimorë dhe asistentët personalë;
- ▶ Mjete mësimore didaktike specifike për shkollat (tekste dhe alfabeti Brail, mjete prekëse, etj.);
- ▶ Orientimi dhe lëvizshmëria në hapësirë, përdorimi i gjuhës së shenjave, përdorimi i teknologjisë ndihmëse si një mjet për komunikimin dhe mbështetjen e të mësuarit, përdorimi i alfabetit Braille / makinës / kompjuterit, etj;
- ▶ Shërbimi mobil i edukatorëve dhe rehabilituesve specialë të burimeve;
- ▶ mbështetje për nxënësit me aftësi të kufizuara të cilët janë përfshirë në shkolla (sipas specializimit të shkollës);

- ▶ sigurimi i mbështetjes profesionale për mësimdhënësit e shkollës filllore për të punuar me nxënës me aftësi të kufizuara të caktuara;
- ▶ puna në shtëpinë e nxënësit dhe mbështetja e familjeve (grupe mbështetëse, trajnime, këshillime, etj.);
- ▶ Trajtime rehabilitimi: trajtime logopedike, stimulim ndijor, terapi arti, metoda Montessori, grafomotor dhe aftësi motorike, etj;
- ▶ Trajnim profesional / kualifikim / trajnim shtesë për të rriturit me aftësi të kufizuara;
- ▶ Rehabilitimi dhe orientimi profesional, trajnimi dhe përfshirja në tregun e punës.

PËRGATITJA E PLANEVE PËR TRANSFORMIM

Forma dhe përmbajtja e transformimit do të jenë specifike për secilën shkollë dhe do të varen nga disa faktorë: burimet në dispozicion të saj, nxënësit me të cilët punon, rajoni ku do të shërbejë, etj. Plani gjithashtu do të duhet të përfshijë ndryshime (reforma) në strukturën organizative, në mënyrë që shkolla të jetë funksionale dhe në përputhje me vizionin dhe burimet për ofrimin e shërbimeve në të ardhmen. Pastaj, brenda shkollës do të formohen ekipe të ndryshme që do të ofrojnë shërbim specifik, për shembull shërbimin celular, shërbimin e rehabilitimit, shërbimin arsimor, etj. Gjatë përgatitjes së planit, rekomandohet të bëhet një analizë e kapitalit njerëzor në dispozicion të shkollës, d.m.th. të vlerësohet efektiviteti dhe efikasiteti i tyre, dhe pastaj të racionalizohen të gjitha burimet.

Roli i ri që ata do të marrin në mbështetjen e shkollave do të kërkojë gjithashtu aftësi dhe aftësi të reja. Shumë e rëndësishme është që edukatorët specialë dhe rehabilituesit dhe profesionistë të tjerë të kenë trajnim dhe udhëzim shtesë se si të kryejnë më mirë detyrat e reja që do të kërkohen prej tyre.

XIII.

ZHVILLIMI PROFESIONAL I MËSIMDHËNËSVE

Kuadri mësimdhënës dhe aftësia e tij profesionale është baza e suksesit në procesin edukativo-arsimor. Për të arritur një arsimim inkluziv efektiv, mësimdhënësit duhet të përqendrohen në katër vlera kryesore që janë baza për zhvillimin e kompetencave të tyre:

- **Respektimi i diversitetit midis nxënësve;**
- **Mbështetje për të gjithë nxënësit;**
- **Punë në ekip;**
- **Zhvillimi i vazhdueshëm profesional personal.**

Që të ketë një sistem edukativo - arsimor inkluziv dhe të barabartë, qasja e të gjithë mësimdhënësve ndaj ndryshimeve që ekzistojnë midis nxënësve duhet të jetë me një qëndrim pozitiv dhe kuptim të praktikave inkluzive. Mësimdhënësit mund të fitojnë njohuri për përgatitjen për praktika të tilla inkluzive gjatë arsimit të tyre fillestar universitar. Për atë qëllim, fakultetet që prodhojnë kuadro mësimdhënësish duhet të bashkëpunojnë me njëri-tjetrin për të bërë rishikimin e programeve të studimit, në interes të harmonizimit me Ligjin e ri për arsimin fillor.

Për atë qëllim, rekomandohet përgatitja e programeve të reja të studimit, ku përmes programeve lëndore do të njihen qëllimet dhe përmbajtjet për arsimin inkluziv. Është e rëndësishme të theksohet se përgatitja e programeve të studimit duhet të marrë parasysh ndër

disiplinaritetin e tyre, që do të thotë se duhet të integrohen më shumë fusha të shkencës pedagogjike.

Me një program studimi të këtillë, mësimitdhënësi i ardhshëm në arsimin fillestar do të marrë kompetenca për zbatimin e suksesshëm të praktikave inkluzive, si për shembull:

- ▶ Është informuar mirë për të gjithë nxënësit;
- ▶ Njeh dhe kupton ndryshimet fizike, emocionale, sociale dhe kulturore midis nxënësve;
- ▶ Njeh mënyra për të mbështetur nxënësit nga grupet e ndjeshme shoqërore;
- ▶ Njeh mënyra të ndryshme motivimi;
- ▶ Njeh dhe inkurajon nxënësit me respekt për individualitetin e tyre;
- ▶ Zbaton modele dhe qasje të ndryshme të të nxënit;
- ▶ Njeh dhe zbaton metodat e duhura të mësimitdhënies, strategjitë dhe teknikat e mësimitdhënies;
- ▶ Zotëron aftësi mësimore;
- ▶ Zotëron demokraci, respekt, miqësi, bashkëpunim, tolerancë, përshtatshmëri dhe fleksibilitet në pranimin e ndryshimit;
- ▶ Hapja ndaj ideve, qasjeve dhe informacioneve të reja.

Nga ana tjetër, zhvillimi profesional i mësimitdhënësve është veçanërisht i rëndësishëm për shkak të sfidave të reja me të cilat përballen mësimitdhënësit nga shkollat e rregullta dhe të cilat duhet t'i përgjigjen nevojave në rritje dhe të ndryshme të nxënësve.

Në përputhje me kompetencat themelore për mësimitdhënësit, Byroja e zhvillimit të arsimit në katalogun e programeve të akredituara duhet t'u kushtojë vëmendje të veçantë programeve për arsimin inkluziv. Trajnimet me përparësi për të gjithë mësimitdhënësit duhet të jenë programe për forcimin e kompetencave të mësimitdhënësve për arsimin inkluziv, si dhe programe të tjera për forcimin e njohurive dhe aftësive të nevojshme për të punuar me nxënës me nevoja të veçanta arsimore dhe kategori të tjera të nxënësve që kanë nevojë për mbështetje shtesë.

Gjithashtu, programi ekzistues i akredituar i studimit për ritrajnimin pedagogjik-psikologjik dhe metodologjik (PPM) duhet të rishikohet, me përfshirjen e programeve të reja të lëndëve në fushën e përfshirjes - inkluzionit.

Forcimi i këtyre kompetencave dhe vlerave përmes programeve të studimit që synojnë edukimin e mësimeve, do t'u mundësojë atyre të fitojnë njohuri, si dhe të zhvillojnë aftësi me të cilat ata mund t'i përgjigjen sfidave të reja. Vetëm në këtë mënyrë, me një zgjidhje sistematike në nivelin e të gjithë vendit, mësimeve do të jenë të gatshëm t'u përgjigjen nevojave të nxënësve që përballen me vështirësi në të mësuar.

XIV.

MONITORIMI, VLERSIMI DHE RAPORTET

Për të zbatuar dhe mirëmbajtur sistemin e arsimit inkluziv në nivel nacional, duhet të futen standarde inkluzive të cilësisë për arsimin inkluziv (në përputhje me standardet ndërkombëtare për arsimin inkluziv) dhe mekanizmat e monitorimit të progresit në të gjitha nivelet. Për atë qëllim, shteti duhet të zhvillojë një plan për monitorimin (monitorimin) dhe vlerësimin (vlerësimin) në të cilin do të përcaktohen qartë: treguesit (hyrja, procesi dhe rezultatet), burimet e verifikimit, afati kohor (afatet), institucionet përgjegjëse dhe implikimet financiare

MONITORIMI DHE VLERSIMI PËRGJITHËSISHT DUHET TË ORIENTOHEM NË MATJEN / VLERSIMIN:

- ▶ Rregulla, politika dhe praktika jodiskriminuese për pranimin e nxënësve;
- ▶ Politika dhe strategji të zhvilluara për të mbështetur të gjithë nxënësit që të jenë në gjendje të identifikojnë dhe shprehin nevojat e tyre;
- ▶ Ekzistenca e një politike të qartë kundër dhunës;
- ▶ Trajnimi i stafit për aspektet e pranimin të të gjithë nxënësve dhe krijimin e një klime miqësore shkollë;
- ▶ Punë me respekt dhe në bashkëpunim me nxënësit dhe familjet;
- ▶ Strategjitë për të ndihmuar nxënësit dhe familjet të marrin pjesë në mënyrë aktive në komunitetin e shkollës dhe klasës;
- ▶ Qasja në informacion dhe qasja në këshillim për nxënësit.

MONITORIMI I BRENDSHËM DHE I JASHTËM

Zbatimi i arsimit inkluziv në institucionet edukativo - arsimore monitorohet në dy nivele

- ▶ Monitorim i brendshëm (në nivel të shkollës) dhe
- ▶ Monitorim i jashtëm (në nivel kombëtar).

Monitorimi i brendshëm kryhet brenda institucionit arsimor duke ndjekur udhëzimet e marra nga MASH.

▶	Ekipi inkluziv i shkollës krijon mekanizmat për monitorimin e praktikave inkluzive në nivelin e shkollës dhe mbledh dhe analizon të dhëna nga ekipi inkluziv i nxënësve (nga të gjitha ekipet e nxënësve inkluzive të formuar brenda shkollës).
▶	Këshilli i shkollës rregullisht monitoron punën e ekipit inkluziv të shkollës.

Shkolla është e detyruar të paraqesë një raport vjetor në të cilin do të duhet të futë të dhëna për zbatimin e arsimit inkluziv (të hartuara në përputhje me udhëzimet e marra nga Ministria e Arsimit dhe Shkencës).

Monitorimi i jashtëm kryhet nga Inspektorat shtetëror i arsimit, Byroja e zhvillimit të arsimit dhe QAPT brenda kompetencave të tyre ligjore. ISHA kryen monitorimin përmes procesit të vlerësimit integral të punës në shkollë, dhe BZHA dhe QAPT përmes:

▶	Analiza e raporteve vjetore të shkollave për zbatimin e arsimit inkluziv, në mënyrë që të identifikohen:
▶	Numri i nxënësve që mësojnë me sukses sipas PIA dhe programit së modifikuar, shkollës së "daljes" dhe arsyeve për një rezultat të tillë.

▶	Progresi i përgjithshëm drejt realizimit të qëllimeve për arsimin inkluziv - mbulimi i fëmijëve me NVA dhe shkalla e kompetencës së institucioneve arsimore (të rregullta dhe shkolla me qendra burimesh, qendra mbështetëse të mësuarit) për tu përshtatur me nevojat arsimore të fëmijëve.
▶	Numri i nxënësve më të vjetër të regjistruar në shkollë dhe masat inkluzive të marra nga shkolla..
▶	Numri i nxënësve që mësojnë sipas programeve mësimore të adaptuara (për nxënësët që nuk ishin përfshirë në sistemin arsimor)..
▶	Rishikimi i fundit i PAI dhe planprogramit të modifikuar dhe një sërë intervistash me aktorët kryesorë (prindërit / kujdestarët, nxënësit, personeli i punësuar në institucionet arsimore) për të përcaktuar nëse shkolla ndjek procedurat e përkrahura dhe siguron llojin e duhur të mbështetjes dhe shërbimeve që janë siguruar nga PAI dhe një program i modifikuar.
▶	Vlerësimi i cilësisë së masave pohuese të marra për përfshirjen e të gjithë nxënësve në arsimin e rregullt.

КОНЦЕПЦИЈА ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА

Скопје, 2020

Концепцију за инклузивно образовање израдила је радна група коју је формирао в.д. директор Бироа за развој образовања, Зеџирија Хасипи. Филомена Переира из Португалије и Љиљана Симић из Србије су својим богатим искуством у области инклузије обезбедиле солидну основу за израду концепције од стране радне групе у саставу:

Координатор радне групе:

мр Снежана Трпевска, Биро за развој образовања;

Чланови:

Наташа Јанковска, Министарство за образовање и науку;

Билјана Трајковска, Министарство за образовање и науку;

Елена Ивановска, Министарство за образовање и науку;

м-р Жанета Чонтева, Биро за развој образовања;

м-р Лидија Дојчиновска, Кабинет Премијера РСМ;

Спасе Додевски, Кабинет Премијера РСМ;

проф. др Јасмина Делчева Диздаревић, Институт за педагогију,
Филозофски факултет, Скопље;

проф. др Оливера Рашиќ Цаневска, Институт за специјалну
едукацију и рехабилитацију, Филозофски факултет, Скопље;

проф. др Орхидеја Шурбановска, Институт за психологију,
Филозофски факултет, Скопље;

Андријана Тасевска, ООУ „Круме Кепески“ - Скопље;

Марија Делетић, ПОУ „Златан Сремац“ - Скопље и

Горан Петрушев, Савез специјалних едукатора и рехабилитатора
Р.С. Македоније.

Инклузивно образовање је процес којим се излази у сусрет и одговара различитим потребама деце, младих и одраслих преко обезбеђивања приступа, повећање њиховог учешћа у учењу, школи и заједници. Укључује разумно прилагођавање образовних садржаја одговарајуће наставне прилазе и стратегије, као и организацију васпитно–образовног процеса уопште, како би се омогућило квалитетно образовање за све. Инклузивно образовање подразумева да су сва деца укључена и прихваћена, са посебном пажњом на децу која би могла бити маргинализована, дискриминисана или искључена из образовног система. Та деца се, без обзира на њихове слабости у неким областима, а у складу са њиховим потенцијалима, укључују у редовна одељења и обезбеђују им се одговарајући услови за учење, напредовање и учешће у животу школе.

Имајући у виду да инклузивно образовање има своје специфичности у системској постављености, у садржајима и организацији васпитно–образовне делатности, Закон о основном образовању предвиђа израду (доношење) посебног документа под називом – Концепција инклузивног образовања, која треба да наведе конкретне смернице о томе како ће се инклузивно образовање спровести у пракси, односно у нашем друштвеном систему.

Концепција предлаже мере и стратегије помоћу којих треба да се уклоне баријере које ометају спровођење инклузивног образовања и његове одрживости. У том смислу значајно је да свака школа може

да препозна вредност разлика својих ученика, да пронађе начине како да се поштују те разлике, да наставу прилагоди индивидуалним карактеристикима сваког ученика, да повећа и мобилизује постојеће ресурсе којима располаже, с циљем да сваки ученик учи и учествује у свеукупном школском животу.

У случајевима када се идентификују веће потешкоће у учешћу у васпитно-образовном процесу, свака школа треба да идентификује баријере са којима се ученик суочава у учењу и да понуди одговарајуће стратегије за њихово превазилажење. На овај начин се омогућава да сваки ученик има приступ настави и учењу, као и учешће и постигнућа у сагласности са његовим потенцијалима.

ПОТРЕБА И ОКВИР КОНЦЕПЦИЈЕ

Право све деце на образовање утврђено је великим бројем међународних конвенција и докумената и потврђено великим бројем законских обавезујућих и необавезујућих инструмената. Отуда, државе имају обавезу да поштују, штите и испуњавају право свих ученика на образовање.

Инклузивно образовање се темељи на приступу заснованом на људским правима који је дефинисан Конвенцијом о правима особа са инвалидитетом Уједињених нација и Конвенцијом о правима детета Уједињених нација, које су прихваћене од Републике Северне Македоније.

Оквир за акцију у образовању 2030. усвојеној од глобалне заједнице за образовање¹, да би се побољшао напредак ка циљевима одрживог развоја у Циљ 4: **Да се обезбеди инклузивно и правично квалитетно образовање и да се промовишу могућности за доживотно учење за све**, наглашава потребу за решавање свих облика искључивања и маргинализације. Конкретније, позивају се на решавање неједнакости повезаних са приступом, учешћем и процесима учења и резултатима, водећи рачуна о једнакости полова.

У закључним сагледавањима Комитета Организације уједињених нација (ОУН) о правима лица са сметњама у развоју у односу на

¹ United Nations. 2015. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Достапно на: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>.

иницијални извештај Републике Северне Македоније септембра 2018. године², између осталог, дата је препорука да се ревидира Закон о основном образовању, с циљем јасног промовисања инклузивног образовања и забране дискриминације по основу ометености. Сагласно препорукама, у Закону о основном образовању, донетом августа 2019. године³, наглашава се да је основно образовање институционално, кадровски и садржајно организовано на начин на који подржава инклузију све деце у редовном основном образовању. Закон предвиђа забрану дискриминације на било којој основи у свим областима деловања основне школе, док се запослени у основним школама обавезују да промовишу једнакост и правичност између свих ученика и да се активно супротстављају свим облицима дискриминације и насиља.

С обзиром на то што инклузивно образовање има у виду индивидуалне потребе за развој ученика, дајући једнаке могућности за остваривање основних човекових права за развој и квалитетно образовање, Концепција инклузивног образовања даје смернице за укључивање, развој и образовање следећих група ученика с посебним образовним потребама (ПОП):

▶	ученици са сметњама - који имају дуготрајна физичка, ментална, интелектуална или чулна оштећења и који у интеракцији са различитим друштвеним баријерама могу да омету њихово потпуно и ефективно учешће у друштву, на једнакој основи са осталима,
▶	ученици са нарушавањем у понашању или са емоционалним проблемима или са специфичним тешкоћама у учењу,
▶	ученици који потичу из неповољних социо-економских, културних, и/или језички депривираних средина,
▶	ученици са комплексним потребама – који имају вишестепене тешкоће, вишестепена нарушавања, комплексне здравствене потребе и потребу за великом и интензивном помоћи и подршком ⁴ ,

² Concluding observations on the initial report of the former Yugoslav Republic of Macedonia. Достапно на: https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/concluding_observation_2018_committee_on_the_rights_of_persons_with_disabilities.pdf

³ Закон за основно образование: Службен весник на РСМ, бр. 161 од 5.8.2019 година

⁴ Novak, M. i Zhizhak, A. (2016). Pojam i ključna obilježja kompleksnih intervencija za populacije u riziku. Достапно на: https://www.researchgate.net/publication/328896245_Pojam_i_kljucna_obiljezja_kompleksnih_intervencija_za_populacije_u_riziku

▶	деца/ученици са страним држављанством, деца без држављанства, деца избеглице, тражиоци азила, деца са статусом признате избеглице, деца под супсидијарном заштитом, деца под привременом заштитом која бораве у нашој земљи,
▶	деца/ученици који нису били укључени у наставу, а већег су узраста и
▶	деца/ученици и из других рањивих категорија која из различитих разлога траже посебну подршку и бригу током васпитно-образовног процеса.

II. ВИЗИЈА И ВОДЕЋИ ПРИНЦИПИ

ВИЗИЈА

Визија инклузивног образовања је да сваком детету, независно од узраста, пола/рода, сексуалне оријентације, расе, етничког порекла, религије или веровања, способности, социоекономског порекла, обезбеди могућности за квалитетно образовање са вршњацима, у оквиру редовног васпитно–образовног система, од најранијег узраста и током живота.

ВОДЕЋИ ПРИНЦИПИ У ИНКЛУЗИВНОМ ОБРАЗОВАЊУ

- ▶ Универзална способност за образовање значи да сва деца и ученици могу да уче, да се развијају, да постижу и доприносе заједници и шире у друштву.
- ▶ Правичност, или гаранција да сва деца и ученици имају приступ неопходној подршци, да би остварили свој потенцијал за учење и развој.
- ▶ Инклузија је право све деце и ученика на приступ и учешће, ефективно и попутно, у заједничком васпитно–образовном контексту.
- ▶ Организовање васпитно-образовног процеса по мери ученика, при чему се о врсти подршке одлучује појединачно за сваког ученика сагласно његовом потенцијалу, потреби и интересима.
- ▶ Флексибилност - флексибилно организовање наставног плана, наставног програма, школског простора и времена, да би се омогућио да васпитно-образовни процес преко примене одговарајућих наставних метода и активности одговори специфичностима и стиливима учења сваког ученика/ученице..
- ▶ Самоопредељење – поштовање личне независности, имајући у виду потребу, интересе и способности ученика, културни и језички идентитет, обезбеђујући могућности за остваривање права учешћа и доношење одлука..
- ▶ Одговорност и аутономност школе да дефинише процес у коме се идентификују баријере у учењу са којима се ученик суочава и планирање најразличитијих стратегија и мера за њихово превазилажење.
- ▶ Укљученост родитеља/старатеља – имају право на учешће и информисање о свим аспектима из васпитно-образовног процеса њиховог детета.

ПРИСТУПИ ГРАЂЕЊУ ИНКЛУЗИВНЕ КЛИМЕ У ШКОЛИ И ПОДРШКА ПРИ УЧЕЊУ

Горенаведени принципи, у контексту Републике Северне Македоније, могу да се испуне преко развоја и имплементације свеобухватног школског приступа (Whole – school approach) што значи грађењем капацитета за развој инклузивне климе у самој школи и обезбеђивање систематске подршке целокупном васпитно-образовном кадру.

Свеобухватни школски приступ укључен је у стратешке школске документе и на тај начин су дефинисани кораци за грађење инклузивне климе у школи. Циљ је да се постигне поштовање разлика, промовисање једнакости, правичности, недискриминације и креирање услова и могућности за учење и напредовање сваког ученика.

Ефикасност приступа углавном зависи од:

- ▶ школских инклузивних тимова – њихове посвећености инклузивном образовању, заједничкој визији и спремности да раде заједнички;
- ▶ климе у школи - демократизације у школи, отворености према променама, увођење иновација у васпитно-образовном процесу;
- ▶ подршке руководиоца и управног органа школе.

За грађење инклузивне школе, потребно је да се васпитно–образовни процес заснива на моделу интервенција за подршку више нивоа (Multi- tiered intervention model). Овај модел укључује трансформације/интервенције у наставном плану и наставне програме, наставне стратегије, активности и материјале, као и континуирано праћење процеса спровођења интервенција, на најмање три нивоа подршке учењу:

Ниво I – Општа подршка

О овој врсти подршке одлучује школа у сарадњи са учеником и његовим родитељима/старатељима и притом нема потребе за званичном одлуком.

Општа подршка се обезбеђује на нивоу школе при чему се поред наставника укључују и стручни сарадници који воде евиденцију о напредовању ученика.

Учење треба да се усмери према индивидуализацији и диференцијацији наставног процеса ка примену одговарајућих наставних метода и средстава. Најчешће, за ученике са потешкоћама у учењу добро је да подршка буде усмерена на помоћ у налажењу сопственог стила учења и вежбања кроз разне технике учења, при чему се истовремено ради и на јачању концентрације и меморије, али у великој мери и на активирању виших мисаоних процеса, као и на јачању емоционалне компоненте.

Деца са посебним образовним потребама често имају тешкоће при учењу које нису увек изазване од неког облика ометености. С обзором на разлоге појаве тешкоћа при учењу код ових ученика, активности у школи би требало да буду усмерене ка њиховом ублажавању и превазилажењу преко обезбеђивања стимулативне средине за учење и развој потенцијала са којима ученици располажу.

Ово значи да и индивидуална подршка треба да буде усмерена ка стицању вештина којима ће се смањити почетна неједнакост и омогућити услови за подстицање и развијање потенцијала којима ови ученици располажу.

Стручни сарадници могу да помогну ученику у развијању позитивне слике о себи и јачању самопоуздања, развијању говора

и комуникацијских вештина, стицању и развијању навика за бригу о себи и личној безбедности, подстицању и развијању сарадње са осталима и њихово поштовање, организацији учења и начинима учења. Остали облици подршке могу да се планирају у зависности од тога да ли су тешкоће изазване и од неког облика ометености или су последица утицаја фактора који потичу из њихове животне средине.

Ниво II – Интензивирана подршка

Обезбеђује се ученицима у случају када Општа подршка не даје очекиване резултате. Препорука за пружање интензивираних подршке даје се после процене од стране школског инклузивног тима и Стручних тела за функционалну процену. Интензивирана подршка садржи виšekратне и/или истовремене интервенције и ученику се обезбеђује на основу индивидуалног образовног плана.

Зато, тим стручних сарадника после извршене опсервације и идентификације постојећих капацитета/функционалности код детета, као и области у којима се јављају потешкоће, треба да направи план за интервенције у коме ће све активности бити добро осмишљене, одвијаће се координисано и у функцији побољшања стања, а с циљем да се ученик припреми за учење и боље функционисање у животу, при чему је рана интервенција од посебне важности.

Ниво III – Посебна подршка

Обезбеђује се када интензивирана подршка не задовољава потребе ученика или у другом случају, откако је дата препорука за пружање посебне подршке након процене од стране Стручних тела за функционалну процену. Посебна подршка је слична интензивираној подршци, али је са још већим интензитетом и виšekратним и/или истовременим интервенцијама и обезбеђује се на основу модификованог наставног програма.

Сва три нивоа подршке обезбеђују се у редовним школама у сарадњи са родитељима/старатељима, а у најбољем интересу

ученика. Уколико посебна подршка која се даје у школи не задовољава потребе ученика, постоји могућност да се подршка обезбеђује и у основним школама са ресурсним центром или центрима за подршку при учењу. Облици подршке су дефинисани у модификованом наставном програму.

IV. РАНО ОТКРИВАЊЕ И ИНТЕРВЕНЦИЈЕ

У раном откривању деце са посебним образовним потребама, поред њихових родитеља и здравствених установа, кључну улогу имају и стручна тела за функционалну процену. Ова стручна тела функционалну процену врше у сагласности са Међународном класификацијом функционисања, ометености и здравља-МКФ, усвојеној од стране Светске здравствене организације 2001. године⁵. МКФ се заснива на интеграцији медицинског и социјалног модела ометености и функционисања. С циљем да се постигне интеграција различитих перспектива функционисања користи се „биопсихосоцијални“ приступ, а ометеност се посматра као динамична интеракција између лица и фактора средине.

Додатна подршка се обезбеђује без дискриминације по било којој основи за свако дете или омладинца коме је због развојних нарушавања, ометености, нарушавања социјалног понашања, тешкоћа при учењу, хроничних обољења и других разлога потребна додатна подршка из области образовања, здравства или социјалне заштите. На основу функционалне процене утврђују се могућности и потребе детета или омладинца за укључивање у предшколске установе, у редовни васпитно–образовни систем као и остваривање права социјалне, здравствене заштите и запослење, сагласно законским прописима.

⁵ Међународна класификација на функционирање, попреченост и здравје – МКФ. Достапна на: https://www.unicef.org/northmacedonia/sites/unicef.org.northmacedonia/files/2019-01/MK_SP_CWD_ICF_MK.pdf

Стручна тела за функционалну процену имају дужност да:

- ▶ врше функционалне процене деце која имају потребу за додатном подршком у различитим срединама (у школи, у породици, у заједници);
- ▶ доносе званичну одлуку о типу подршке, контексту учења, неопходном разумном прилагођавању и обезбеђивању неопходне опреме;
- ▶ дају препоруке родитељима како најбоље да подржавају децу;
- ▶ у сарадњи са школским инклузивним тимом континуирано прате учење и окружење као и координацију подршке и комуникацију између родитеља, наставника и стручних лица.

На основу функционалне процене детета или омладинца и његове породице, могу да им се обезбеде следеће мере подршке из области васпитања и образовања:

- ▶ приоритет при пријему у предшколским установама;
- ▶ реализација предшколских програма за рад са децом са сметњама;
- ▶ образовање уз интензивiranу подршку;
- ▶ образовање са посебном подршком;
- ▶ услуге образовне асистенције;
- ▶ услуге личне асистенције;
- ▶ индивидуални васпитно-образовни рад са стручним сарадником;
- ▶ саветодавни рад са дететом или омладинцем;
- ▶ саветодавни рад са породицом;

- ▶ коришћење прилагођених наставних средстава и помагала и помоћних технологија; (употреба алтернативних начина и средстава за комуникацију - слике, цртежи, фотографије, предмети, прилагођен распоред часова, посебан начин означавања места у учионици, посебан начин означавања места за материјал за рад, посебан начин означавања места за остављање завршених радова, компјутера, прилагођавање тастатуре, екран на додир, прилагођени мауси, посебан софтвер, тајмери, часовници, рекордери, итд);
- ▶ обезбеђивање обуке за ученике за коришћење Брајевог писма, самостално кретање, употреба средстава са помоћним технологијама, знаковни језик или друга алтернативна средства за комуникацију;
- ▶ превазилажење језичких баријера, као и подршка деци којој је матерњи језик другачији од језика на коме ученик следи наставу;
- ▶ организација образовне подршке у случају дужег одсуства из школе због тешке и хроничне болести, због обезбеђивања континуитета у образовању, у облику појачане додатне наставе, он лајн наставе, индивидуалног рада у болничким или кућним условима и ангажман стручних лица са специјализованим знањем;
- ▶ обавезна обука наставника и стручних сарадника који су директно укључени у васпитно-образовни рад, у сагласности са инклузивним принципима, за коришћење средстава асистивне технологије, алтернативна средства за комуникацију;
- ▶ обезбеђивање превоза са адресе становања до образовне установе;
- ▶ друге мере у сагласности са позитивним законским прописима

Потребно је унапређивање сарадње између Министарства рада и социјалне политике, Министарства за образовање и науку

и Министарства здравља с циљем стварања механизма за рано препознавање, превенцију и благовремену идентификацију сваке потребе за допунском подршком деци **од нула до шестогодишњег узраста**, као и обезбеђивање благовремених информација и подршке родитељима/старатељима деце.

Функционална процена и процена потреба детета за допунском подршком прави се на захтев родитеља/старатеља детета и по службеној дужности – на иницијативу институција из области образовања, здравља или социјалне заштите, и даваоца социјалних услуга, уз сагласност родитеља или старатеља.

Уколико се родитељ, односно старатељ не слаже са покретањем поступка за процену, а таква одлука је штетна за дете, на иницијативу појединца или институције, онда Центар за социјални рад по службеној дужности покреће поступак у циљу најбољег интереса детета.

Поред модела интервенција за подршка у оквиру школа, треба да се гради и спољни систем подршке који ће бити на два нивоа

- ▶ национални/регионални - мрежа за стручну подршку и ресурсни центри за спровођење инклузивног образовања у школама (грађење капацитета школа и школских инклузивних тимова) и
- ▶ локални – мобилизовање постојећих ресурса у локалној средини, значајних за подршку инклузивном образовању (локална самоуправа, центри за подршку, сервисне службе, грађанске организације), у смислу потпуног искоришћавања њихових потенцијала и могућности подршке и имплементације инклузивног образовања.

V.

УЛОГА И ОДГОВОРНОСТИ ЧИНИОЦА У ОБРАЗОВАЊУ

Сви чиниоци у образовању треба координисано и активно да учествују у свим фазама од реализације процеса реформи у образовању (од дизајнирања, преко развијања и имплементације), с циљем да се обезбеде инклузивни наставни програми, уџбеници, оцењивање и други потребни ресурси за постизање социјалне инклузије. Инклузија није само избор креатора политика. Инклузија подразумева и промену мисаоног склопа (начина размишљања) код већине у заједници, укључујући и запослене у институцијама који треба да имплементирају, односно грађење ставова и веровања да способности нису дате једном заувек и да оне могу да се развијају радом и радом на себи. У том смислу, обезбеђивање инклузивног образовања није једина одговорност образовних институција⁶.

- ▶ **Наставници** су кључни за обезбеђивање квалитетног васпитања и образовања за сву децу. Добро обучени, подржани и мотивисани наставници утичу на приступ, учешће и успех све деце, а посебно деце са посебним образовним потребама којима треба допунски подстицај и подршка да би дошла и остала у школи⁷

⁶ Global Education Monitoring Report 2020. Inclusion and Education: ALL MEANS ALL. Достапен на: <https://www.unesco.org/gemreport>

⁷ УНИЦЕФ: Наставници, инклузивна настава и педагогија во чиј центар се децата. Достапно на: https://www.unicef.org/northmacedonia/media/4146/file/MK_ChildCentredTeaching_Report_MK.pdf

Инклузивни наставник у свом васпитно-образовном раду поштује следеће принципе:

- ▶ Инклузивно образовање је одговорност свих наставника.
- ▶ Свим наставницима континуирано су потребне нове вештине и знања која треба да стекну да би могли да развијају колаборативну школску културу и да реализују наставу у инклузивним одељењима сагласно међународним стандардима о инклузивном образовању.
- ▶ Инклузивно образовање налаже да наставници стално размишљају о томе како ученици уче и какво је њихово учешће у одељењу, школи и заједници и о томе како да имају у виду различите потребе и стилове учења (визуелни, аудитивни и кинестетички) ученика.

Вредности и ставови наставника су од суштинског значења за инклузивно образовање. Наставници који верују да су одговорни да уче сву децу су ефективнији у целини.

- ▶ **Предшколске установе** – су средине где се врши прва идентификација дела деце са посебним образовним потребама и где се родитељима нуди помоћ у подстицању развоја детета и обезбеђивање допунске подршке. Они олакшавају вертикалну транзицију ка образовању деце са посебним потребама и представљају релевантни извор информација потребних наставницима из основних школа.
- ▶ **Школе** - (основне и средње школе) - их препознају и улажу напоре како би одговориле потребама све деце и кроз принципе разумног прилагођавања креирају стимулативну школску средину за учешће и учење сваког ученика. Активно сарађују и негују партнерске односе са родитељима/старатељима и свим релевантним чиниоцима који су укључени у подршци ученицима са посебним образовним потребама. Једна од значајних улога школа је препознавање способности ученика са посебним образовним потребама и њихов развој у самосталне индивидуе, конкурентне на тржишту рада. Школе воде евиденцију и брину о свој деци која нису уписана у школу и о ученицима који неоправдано изостају из школе.

- ▶ **Образовни асистенти** - учествују у настави на различите начине, увек под супервизијом наставника, како би се побољшао процес учења. Они могу да фасилитирају групни рад са ученицима, повремено да раде индивидуално са одређеним ученицима на јачању њихових вештина, да помогну у менаџирању у учионици (менаџмент дисциплине, мотивација, емоције и потребе ученика). Циљ подршке коју пружају образовни асистенти је да преко сарадње са наставницима и применом метода кооперативног учења и поучавања, помогну ученицима да учествују у васпитно-образовном процесу, максимално да реализују своје потенцијале и да стекну самосталност и социјалну укљученост у школској средини.
- ▶ **Лични асистенти** - се ангажују као подршка ученицима са сметњама у развоју, у извођењу свакодневних активности. Циљ подршке коју пружа лични асистент је да ученику са сметњама омогући одговарајућу индивидуалну практичну помоћ при задовољавању основних потреба у свакодневном животу: кретање, одржавање личне хигијене, храњење, облачење и комуникација са осталима. Оваква врста подршке ученику омогућава да стекне виши ниво самосталности и функционалности, као основа за лакше укључивање у васпитно-образовном процесу и активностима у заједници.
- ▶ **Образовни медијатори** – ангажују се за децу која потичу из социјално депривираних средина и за ону децу која су ван васпитно-образовног система. Улога медијатора је информисање о могућностима и приступу школама, спровођење редовних сусрета за сензибилизацију становништва и запослених у основним школама са спецификама и потребама рањивих група у делу образовања, редовна сарадња са стручним сарадницима и наставницима за побољшавање постигнућа ученика, преузимање активности за спречавање прераног напуштања васпитно-образовног процеса ученика. Потреба за ангажовањем образовног медијатора врши се на захтев школе у којој је ученик уписан или треба да се упише, који се доставља Министарству за образовање и науку. Образовни медијатори се ангажују путем јавног позива, који спроводи Министарство за образовање и науку.
- ▶ **Тутори-волонтери** – сагласно програму за обезбеђивање tutorства ученицима у основном образовању, који утврђује

министар, у циљу обезбеђивања додатне подршке ученицима из предмета који су део наставног плана у школској години у којој је ученик уписан, могу преко туторства за изучавање језика да допринесу превазилажењу језичке баријере код деце чији је матерњи језик другачији од језика на којем се настава изводи.

- ▶ **Основне школе са ресурсним центром** – развојем инклузије специјалне школе се трансформишу у школе са ресурсним центром и постају национални, односно регионални центри који ће нудити своје стручне, материјалне и просторне ресурсе ученицима са сметњама у развоју, њиховим породицама и васпитно-образовном кадру у школама. Они ће вршити индивидуални третман и рехабилитацију, обезбеђиваће образовну и личну асистенцију, учествоваће и у реализацији дела модификованог програма за ученике са комплексним потребама, сагласно препоруци стручног тела за функционалну процену.
- ▶ **Центри за подршку при учењу** - развојем инклузије, посебна одељења при школи трансформишу се у центре за подршку при учењу и нудиће своје стручне, материјалне и просторне ресурсе ученицима са сметњама, њиховим породицама и васпитно-образовном кадру у школама. Они ће вршити индивидуални третман и рехабилитацију и учествоваће и у реализацији дела модификованог програма за ученике са комплексним потребама, сагласно препоруци стручног тела за функционалну процену.
- ▶ **Универзитети** – посебно значајно место у процесу инклузије заузимају високообразовне институције које образују и продуцирају наставнички кадар. Да би се унапредиле компетенције будућих наставника и стручних сарадника, универзитети, односно факултети који образују наставнички кадар ће креирати нове студијске програме усаглашене са међународним стандардима о инклузивном образовању. Универзитети ће учествовати и у делу подршке наставницима на радним местима, преко практичне наставе са студентима у инклузивној учионици.
- ▶ **Министарство за образовање и науку (МОН)** – креира инклузивне политике, обезбеђује одговарајуће ресурсе школама (људски, материјални и финансијски) за спровођење инклузивног образовања, прати инклузивну праксу у свакој

школи, расположиве људске ресурсе и расположиве ресурсе у заједници/општини, с циљем додатне подршке ученицима који имају потребу за тим.

МОН треба да развија стратегију за прелазак деце са сметњама у развоју из посебних (специјалних) у редовне школе и да подржавају процес трансформације специјалних школа у школе са ресурсним центрима, где спада и програм за развој капацитета кадра који ради у тим школама.

- ▶ **Биро за развој образовања (БРО)** - залаже се за унапређење и усавршавање наставе и учења ученика са посебним образовним потребама, реализује развојна истраживања из области инклузивног образовања, врши саветодавну – стручну подршку школама у делу обезбеђивања квалитетне наставе и обезбеђивања алатки за евидентирање, праћење и документирање напредовања ученика са посебним образовним потребама. БРО ради на креирању, акредитовању и спровођењу програма за обуке из области инклузивног образовања, с циљем стручног усавршавања васпитно-образовног кадра и вредновање постигнућа ученика, публиковања приручника, часописа и других дидактичких материјала за подршку настави у побољшању инклузивног образовања.
- ▶ **Центар за стручно образовање и обуку (ЦССО)** – улога центра је у смислу анализе и проучавања система за стручно образовање, пројектовање нових системских и концепцијских решења за посебне нивое и врсте стручног образовања, истраживање тражишта рада и предлагање занимања која су актуелна, развоја образовних стандарда који укључују концепт инклузије, подршке школама и социјалним партнерима за прилагођавање и реализацију практичне обуке ученика са сметњама, подизању квалитета образовања у стручним школама са акцентом на инклузивно образовање и припрему наставника из стручних школа за спровођење инклузивног образовања.
- ▶ **Државни испитни центар (ДИЦ)** – дефинише и омогућава прилагођавање у процесу спољних мерења постигнућа ученика и државних тестирања, с циљем задовољавања потреба ученика са посебним образовним потребама, не само са аспекта техничких прилагођавања и подршке, већ и са аспекта садржинских прилагођавања. ДИЦ у својим модулима обуке и лиценцирања будућих директора школа, обавезно ће бити

модул за инклузивно образовање и имаће у виду постигнуте резултате из ове области, као посебно значајне.

- ▶ **Државни просветни инспекторат (ДПИ)** – у склопу интегралне евалуације, као и ванредних надзора прати и оцењује инклузивне праксе у свакој школи на основу јасно дефинисаних индикатора који су укључени индикатори за квалитет рада школа. ДПИ прати начин на који школа организује и реализује наставни план и програм, односно да ли ефикасно спроводи мере подршке при учењу.
- ▶ **Министарство рада и социјалне политике - (МРСП)**- прати и унапређује рад предшколских установа, дневне центре и друге социјалне установе које нуде подршку школама, преко својих услуга. Преко подручних центара за социјални рад, МРСП учествује у процесу детекције деце са посебним образовним потребама, која су ван образовања. Ово министарство обезбеђује и лиценцирање сервисних служби које нуде социјалне услуге лицима са сметњама у развоју.
- ▶ **Стручна тела за функционалну процену** – имају улогу да врше функционалну процену у сагласности са Међународном класификацијом функционисања, ометености и здравља – МКФ, деце или омладине која имају потребу за додатном подршком, да донесу званичну одлуку о типу подршке, контексту учења, да дају препоруке родитељима како да подржавају дете и континуирано да прате учење и окружење за учење и координацију подршке и комуникације међу родитељима, наставницима и стручним лицима.
- ▶ **Локална самоуправа** – прати и подржава процес инклузивног образовања на локалном нивоу, подржава међуресорску сарадњу, обезбеђује услуге на локалном нивоу да би се унапредила инклузија деце са посебним образовним потребама. Локална самоуправа афирмише концепт инклузије на вишем нивоу, укључује га у својим акционим плановима и преузима активности за сензибилизацију шире локалне средине у односу на ово питање. Исто тако, одговорна је за побољшање физичке приступности школама, али и свим јавним објектима отвореним за широку популацију и води бригу о укључивању све деце из своје општине у образовни процес. Локална самоуправа има кључну улогу у одређивању реона и у ефективном

спровођењу реонизације, као предуслова за интеграцију деце из сегрегираних заједница.

- ▶ **Грађанске организације** – актуелизују питање инклузије и заступају и лобирају у интересу деце са посебним образовним потребама и њихових породица. Ове организације нуде подршку школама и родитељима/старатељима деце са посебним образовним потребама на локалном нивоу, националном нивоу и подржавају их у остваривању њихових права и могућности.
- ▶ **Сервисне службе** – специјализоване и лиценциране у области спровођења непосредних услуга деци са посебним образовним потребама и њиховим породицама. Сервисне службе нуде услуге одговарајуће подршке родитељима и усмеравају их у процесу предузимања неопходних корака за подршку деци са посебним образовним потребама. Ове службе су у надлежности МРСП.
- ▶ **Дневни центри** – својом стручношћу и компетенцијама нуде подршку школама, а имају и могућност и потребу за креирањем нових услуга на локалном нивоу за децу са посебним образовним потребама и њиховим породицама и исти су у надлежности МРСП.

VI. УПИС У ПРЕДШКОЛСКО, ОСНОВНО И СРЕДЊЕ ОБРАЗОВАЊЕ

Упис деце у предшколске установе је кључно за њихову успешну социјалну инклузију током живота. Да би се омогућио благовремени упис и да би се у што већем броју обухватила деца рођена са ризиком и сметњама у развоју, деца из различитих рањивих категорија, у предшколске установе, неопходно је да се предузму следеће мере: приоритет при упису, обезбеђивање финансијских субвенција за упис, обезбеђивање компетентних лица за подршку (педагог, психолог, специјални едукатор и рехабилитатор, логопед, социјални радник и др).

Предшколске установе ће подржавати децу са посебним потребама преко приспособљавања начина рада сваком детету, а тиме и обезбеђивање њиховог активног учешћа у одговарајућим активностима, базираним на игри.

Школска комисија за упис детета у први разред кључне информације о њему добија од родитеља/старатеља, чиме они учествују у процесу процене свог детета и носе важне одлуке у животу детета, како и о формалном и неформалном образовању.

Првична процена која се одвија у школи базира се на разним изворима и методама (разговор, посматрање детета у разним ситуацијама и срединама, базична процена функционалности – моторика, пажња и концентрација, прихватање напора, комуникација, перцепција, емоционално стање), чиме се добијају подаци о иницијалном стању у погледу јаких страна/потенцијала као и потребе подршке детету.

При упису детета са сметњама у развоју у први разред родитељ/старатељ треба да достави и мишљење/функционални профил стручног тела за функционалну процену. Уколико школска комисија за упис деце у први разред процени да дете има одређене функционалне потешкоће, а родитељ/старатељ није доставио мишљење/функционални профил стручног тела за функционалну процену, у најбољем интересу детета је да упути родитеља/старатеља стручном телу за процену, с циљем да се добију релевантне информације и смернице о потребним мерама подршке.

У даљем периоду образовања детета, уколико школски инклузивни тим утврди да ученик има потребу за додатном подршком у васпитно-образовном процесу, може да препоручи родитељу/старатељу да дете одведе на функционалну процену код стручног тела за ту намену. При упуту, УИТ даје своје мишљење о потешкоћама са којима се ученик суочава.

Уколико родитељ одбије да започне поступак, у најбољем интересу детета је да школа, по службеној дужности започне поступак.

За ефикасније и свеобухватније сакупљање релевантних информација у циљу квалитетније првичне процене и упознавања са дететом, посебно доприноси сарадња основне школе са предшколским установама преко обавезног преузимања документације, односно развојног досијеа детета. На тај начин се омогућава мониторинг и евалуација развоја и напредовања сваког детета и ствара се могућност благовременог планирања мера подршке коју треба да добије свако дете.

Ова врста сарадње посебно је важна при прелазу ученика са посебним образовним потребама из разредне у предметну наставу, као и из основног у средње образовање, при чему школски инклузивни тимови из основне и средње школе обавезно треба да омогуће поверљив начин преноса свих релевантних информација о ученику. На тај начин инклузивни тим о ученику који ће бити формиран у средњој школи може да настави васпитно-образовни процес на начин који је у најбољем интересу ученика.

Школа такође може да ступи у контакт и да сарађује и са другим институцијама и организацијама у чијим активностима/програмима је дете укључено.

VII.

ПРИПРЕМА УЧЕНИКА ЗА МОГУЋНОСТИ КОЈЕ НУДИ ТРЖИШТЕ РАДА

Транзиција је процес који треба да обезбеди активно учешће ученика и поштовање његовог/њеног избора при доношењу одлука. Сви чиниоци који су укључени у васпитно-образовном процесу треба да сарађују и да развијају индивидуални транзицијски план (ИТП) за даљи развој ученика после завршетка одређеног степена образовања, у оквиру годишњег програма за рад школе.

Разрада индивидуалног транзицијског плана и креирање портфолија за професионалну оријентацију, саветовање и професионално оспособљавање треба да започне самим укључивањем ученика у васпитно-образовни процес. Примена описног оцењивања и допунских анализа у континуираном праћењу развоја ученика и његових постигнућа даће смерницу за каријерно саветовање, професионално оспособљавање и конкурисање на тржишту рада. Процес укључује сакупљање информација, посету радним местима, размишљање и доношење одлука о животу после завршетка школе. Школа треба да обезбеди целу неопходну подршку ученику да би он могао да донесе издржану и информисану одлуку о могућностима за које ће се одлучити по завршетку школе, на основу личних очекивања о свом животу у друштву, са одговарајућом професионалном, социјалном и породичном инклузијом.

Разрада ИТП треба да се руководи тиме да се планирање за свако лице врши појединачно, праћењем принципа универзалног образовања младих људи, равноправности, инклузије, флексибилности и самоопредељења.

Крајњи циљ инклузивног образовања је да се обезбеди потпуна инклузија лица са посебним образовним потребама у „радни свет одраслих“. Да би се остварио овај циљ, неопходно је да:

- ▶ све образовне активности буду усмерене ка грађењу кључних компетенција ученика за доживотно учење;
- ▶ каријерно саветовање за све ученике започне у основном образовању. Ученици са ПОП треба да буду укључени у програме за професионалну оријентацију којима ће се развијати вештине самопромоције на тржишту рада;
- ▶ успостављање тесних партнерстава између школа и компанија с циљем олакшања процеса прелаза из образовања ка запослењу и креирању услова, преко разумног прилагођавања, за укључивање лица са посебним образовним потребама у радни процес, на једнакој основи за све.

VIII. ОБЕЗБЕЂИВАЊЕ УСЛОВА ЗА ИНКЛУЗИВНО ОБРАЗОВАЊЕ

УЛОГА ИНКЛУЗИВНИХ ТИМОВА У ШКОЛАМА

За развој квалитетнијег образовања све деце, а сагласно законским одредбама, у школама се формирају и раде две врсте инклузивних тимова:

- ▶ **Школски инклузивни тим** који формира директор школе и који је састављен од седам чланова и то: педагог, односно психолог, односно социјални радник, двоје наставника из реда запослених у школи, двоје родитеља/старатеља, специјални едукатор и рехабилитатор и директор школе. Уколико школа нема стручног сарадника из одређеног профила одређује се лице из школа са ресурсним центром или из центара за подршку при учењу. Школски инклузивни тим води рачуна о инклузивним политикама и пракси на нивоу школе, осмишљава и спроводи планиране активности и води рачуна да исте буду усаглашене и примењене у васпитно-образовном раду.
- ▶ **Инклузивни тим за ученика**, формира га директор школе и чине га: наставници ученика, родитељ/старатељ, педагог, односно психолог, односно социјални радник у школи и специјални едукатор и рехабилитатор. Уколико школа нема стручног сарадника одређеног профила одређује се лице из школа са ресурсним центром или из центара за подршку при учењу. У овај тим, према потреби, могу да се укључе и друга

лица која пружају подршку ученику (лекар, стручни сарадник из друге области или рехабилитатор са којим ученик ради ван школе и слично, као и образовни или лични асистент, уколико је исти препоручен од стручног тела за функционалну процену и ради са учеником. Инклузивни тим за ученика у фокус свог рада ставља конкретног ученика за кога је формиран овај тим, односно спроводи мере подршке при учењу сагласно препорукама стручних тела за функционалну процену. У том смислу, уколико је препоручено, школски тим израђује ИОП о ученику са сметњама сагласно његовим индивидуалним потенцијалима и потребама и придржава га се у раду са њим.

ШКОЛСКИ ПРОГРАМИ И ПЛАНОВИ

Школе на основу претходно спроведене самоевалуације, припремају развојни програм рада школе за период од четири године, на основу које сваке школске године припрема годишњи програма за рад школе. У овим документима неопходно треба да стоје информације о стању са инклузивним образовањем у школи, као и упутства, мере и активности за стално унапређивање инклузивних процеса. Мере које се затим разрађују у акционим плановима, углавном обухватају следеће сегменте:

- ▶ грађење капацитета школе и наставника за успешну инклузију и васпитање и образовање деце са посебним образовним потребама (обезбеђивање физичких, организацијских, професионалних и процедуралних предуслова за инклузивно образовање и благовремено планирање и намену средстава за исто);
- ▶ рад са ученицима, наставнички кадар, стручни сарадници и родитељи за грађење и неговање инклузивне климе у школама;
- ▶ подизање професионалних компетенција наставника за примену интерактивних прилаза у настави, педагошка процена ученика, као и индивидуализована настава;
- ▶ грађење сарадње са родитељима, релевантним удружењима и институцијама у локалној заједници (општинска администрација, здравствена и социјална заштита) за успешно реализовање инклузивног образовања, као и за подизање јавне свести о његовом значењу.

ФИЗИЧКО ОКРУЖЕЊЕ И УПОТРЕБА ТЕХНОЛОГИЈЕ

Приступ образовању значи и прилагођавање физичког окружења, односно одстрањивање баријере које могу да онемогуће или отежају функционисање ученика у школској средини. У том циљу школе као и школе са ресурсним центром и локална самоуправа брину о:

- ▶ Одстрањивању архитектонских препрека, чиме се обезбеђује приступ школској згради и свим просторијама за ученике, родитеље и наставнике са било којим обликом физичке или сензорне ометености;
- ▶ Прилагођавању намештаја и опреме у учионици сагласно посебним потребама ученика;
- ▶ Адаптирању делова тоалета посебним потребама ученика;
- ▶ Обезбеђивању планова, означавању правца кретања и рељефних трака за лакшу оријентацију у простору;
- ▶ Набавци асистивне технологије (наставних и других помагала) за одстрањивање баријера у инклузивном образовању ученика са посебним образовним потребама.
- ▶ У процесу подршке инклузивном образовању важна алатка је и информатичко - комуникацијска технологија која омогућава да:⁸
- ▶ Ученици ефикасно користе ИКТ у процесу учења, чиме се подржава учешће преко индивидуализованих облика наставног рада, за све ученике са посебним образовним потребама.
- ▶ Наставници ефикасно користе ИКТ за подршку учењу у инклузивном окружењу, за шта им је потребно континуирано стручно усавршавање за примену технологије, у и ван школе.

За реализацију дела активности, а за које је неопходна додатна финансијска и друга подршка школи, иста може да се обезбеди у оквиру разних делатности: образовање, социјална заштита, здравство. Додатна финансијска и други облик подршке биће углавном обезбеђивани и координисани од стране Локалне самоуправе и Министарства за образовање и науку.

⁸ European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Достапно на: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/Information%20and%20Communication%20Technology%20for%20Inclusion.pdf>

КОМПЕТЕНЦИЈЕ НАСТАВНИКА И ЗНАЧАЈ ВРШЊАЧКЕ ПОДРШКЕ

Наставници имају суштинску улогу у животу ученика. Постојање позитивног става према свим ученицима и спремност за сарадњу са другим стручним лицима сматрају се основним принципима у настави. Сви наставници треба да буду посвећени процесу учења код свих ученика да би они могли да стекну вештине за 21. век: дигиталну писменост, комуникацијске вештине, вештине маркетинга и продаје, брзо и самоуверено прихватање промена, емоционалну интелигенцију, вештине тимског рада. Током иницијалног и континуираног образовања, наставници треба да развијају одговарајуће вештине да би одговорили на разне потребе ученика. Отуда, наставници морају да преузму одговорност о свом доживотном учењу.

Европска агенција за посебне потребе и инклузивно образовање⁹ је идентификовала неколико ефективних приступа у настави за ученике који уче у хетерогеним одељењима у односу на компетенције васпитно образовног кадра (ставови и веровања, знања, вештине и способности).

СТАВОВИ И ВЕРОВАЊА

- ▶ Ефективни наставници су наставници свих ученика;
- ▶ Наставници преузимају одговорност да олакшају учење свим ученицима у одељењу;
- ▶ Способности ученика нису постојане; сви ученици имају могућност да уче и да се развијају;
- ▶ Учење је процес и циљ свих ученика да развију вештине „учење како да се учи“.
- ▶ Процес учења у основи је исти за све ученике – постоји веома мали број „посебних техника“;
- ▶ У неким случајевима, када се примећују тешкоће у учењу намеће се потреба прилагођавања наставног плана, наставних програма и приступа у настави.

⁹ European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Доступно на: <https://www.european-agency.org/resources/publications/teacher-education-inclusion-profile-inclusive-teachers>

СУШТИНСКО ЗНАЊЕ И РАЗУМЕВАЊЕ

- ▶ Теоретска познавања начина на које ученици уче и модели наставе који подржавају процес учења;
- ▶ Приступи за позитивно понашање и управљање учионицом;
- ▶ Управљање учионицом (физичко и социјално окружење) у функцији подршке учењу;
- ▶ Начини идентификовања, а затим и превазилажење разних препрека у учењу и њихове импликације на приступе у настави;
- ▶ Развој основних вештина – кључне компетенције – повезане са приступима у настави и оцењивању;
- ▶ Процена метода учења са акцентом на идентификовање јаких страна ученика;
- ▶ Диференцијација садржаја у наставном плану, процес учења и материјали за учење да би ученици могли да се укључе и да задовоље разне своје потребе;
- ▶ Индивидуализовани приступи учењу за све ученике чиме се ученици подржавају у развијању аутономности у учењу;
- ▶ Развој, имплементација и ефективни преглед индивидуалних образовних планова (ИОП и модификовани програми), када је то одговарајуће.

ВЕШТИНЕ И СПОСОБНОСТИ

- ▶ Примена лидерских вештина у учионици где су укључени систематски приступи за позитивно управљање учионицом;
- ▶ Појединачни рад са ученицима, као и са хетерогеним групама;
- ▶ Коришћење васпитно-образовног процеса као алатке за инклузију, чиме се подржава приступ учењу;
- ▶ Обухватање садржаја који се односе на разлике у процесима израде наставних програма;
- ▶ Разне методе, садржаји и исходи учења;
- ▶ Рад са ученицима и њиховим породицама да би се успоставило индивидуално учење и дефинисање циљева учења;
- ▶ Олакшавање учења путем кооперативног учења где ученици сарађују и помажу једни другима на разне начине – укључујући и вршњачко поучавање.

- ▶ Примена разних наставних метода и приступа у настави на систематски начин;
- ▶ Коришћење ИКТ и асистивне технологије у подршци флексибилних приступа учењу;
- ▶ Приступи у настави који се базирају на доказима да би се реализовали циљеви учења, флексибилна настава и давање јасних повратних информација ученицима;
- ▶ Коришћење формативног и сумативног оцењивања у подршци учењу, које не врши етикетирање и не води ка негативним последицама по ученике;
- ▶ Решавање проблема заједно са ученицима;
- ▶ Примена разних вербалних и невербалних комуникацијских вештина како би се олакшао процес учења.

Од суштинског значаја је стално развијање компетенција наставника и стручних сарадника преко обука акредитованих и препоручених од стране Бироа за развој образовања.

Исто тако, МОН и Биро за развој образовања треба да обезбеде подршку инклузивним праксама у настави преко:

- ▶ Стављања на располагање разних приручника и водича за инклузивно образовање за све школе;
- ▶ Развијање мреже школа са успостављеним добрим праксама и платформама за објављивање квалитетних наставних пракси и материјала;
- ▶ Пружање могућности свим школама да траже директну помоћ или подршку из мреже школа и наставника са успостављеним добрим праксама за инклузивно образовање.

ВРШЊАЧКА САРАДЊА

- ▶ Вршњачко поучавање или кооперативно учење представља добру основу за побољшање постигнућа свих ученика.
- ▶ Кооперативно учење омогућава подстицање и унапређење инклузивне климе у школи и у учионици.
- ▶ Омогућава да свако дете осети да је прихваћено, цењено и вредно.
- ▶ Заједничко решавање конфликта ствара климу у којој постоји подела одговорности и где се од ученика тражи да их заједнички решавају.

Школа и школски инклузивни тим треба стално да пружају подршку наставним праксама и инклузивној клими у школи преко припреме:

- ▶ Адекватних механизма за кооперативно учење на нивоу школе (питања повезана са радом са рањивим групама, као и употреба адекватних метода учења).
- ▶ Система за награђивање наставника преко којег ће се препознавати и јачати добре праксе у школи.

IX.

ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈА, ИНДИВИДУАЛНИ ОБРАЗОВНИ ПЛАН (ИОП) И МОДИФИКОВАНИ НАСТАВНИ ПРОГРАМ

За активно и продуктивно учење у школским и ваннаставним активностима неки ученици имају потребу за подршком. У том циљу наставник врши циљне интервенције, односно примењује диференцирани приступ у планирању и реализацији наставе да би омогућио ученицима да учествују и могућност да постигну резултате учења.

Диференцијација је прилагођавање наставе и учења потребама и могућностима ученика. То је процес којим се планирају активности у вези са резултатима учења из наставног програма, метода учења и активности учења да би се задовољиле потребе сваког ученика појединачно. Њоме обезбеђујемо да задатак одговара индивидуалним потребама ученика, укључујући и ученике са посебним образовним потребама.

При диференцијацији могу да се користе разне стратегије, као на пример:

- ▶ Сваки ученик ради на свом задатку својим темпом;
- ▶ Предаје се на средњем нивоу (исти материјали, питања, упутства) за све ученике, али способнији добијају сложеније задатке, а они који имају потешкоће добијају додатну помоћ;

- ▶ Подела ученика у групе према способности (свака група добија разне задатке према сложености, али циљеви учења остају исти);
- ▶ Задаци су класификовани по сложености, тако да до најсложенијих задатака стижу само најспособнији;
- ▶ Даје се исти отворени задатак и свако ради својим максималним квалитетом;
- ▶ Ученици сами бирају задатке које ће решавати;
- ▶ Сви имају исте задатке, али у групи ученици помажу једни другима;
- ▶ Сви добијају исте радне листове и решавају их сопственим темпом;
- ▶ Сви ученици обрађују посебне аспекте теме, али свако на свој начин.

ИНДИВИДУАЛНИ ОБРАЗОВНИ ПЛАН

Неки ученици и поред диференцијације наставе не могу да се укључе и да напредују у учењу, зато су овим ученицима потребније интензивније интервенције односно припрема индивидуалног образовног плана (ИОП) од стране инклузивног тима за ученика (ИТУ). Инклузивни тим за ученика припрема ИОП ученика са сметњама сагласно његовим индивидуалним потенцијалима и потребама, у року од 30 дана од дана почетка наставе и спроводи мере подршке при учењу сагласно препорукама стручних тела за функционалну процену, или од дана утврђивања потребе за образовањем по ИОП. Циљ примене индивидуалног образовног плана је постизање оптималне укључености детета/ученика у редовне активности у настави, као и његова прихваћеност и независност у групи вршњака. Индивидуални образовни план укључује адаптације у резултатима учења наставног програма, увођење специфичних активности и наставних метода што ће омогућити постизање резултата у учењу.

При изради ИОП инклузивни тим за ученика сарађује са осталим наставницима и стручним сарадницима који су укључени у васпитно-образовном процесу ученика.

За сваког ученика са посебним образовним потребама припрема се дугорочни, средњорочни и краткорочни ИОП.

СТРУКТУРА ИНДИВИДУАЛНОГ ОБРАЗОВНОГ ПЛАНА (ИОП)

- ▶ **Основне информације о ученику** – у овом делу садржани су лични подаци о ученику и друге потребне информације као што су: историја о образовању; подаци о претходним интервенцијама; медицинска историја (уколико постоји), опис садашњег нивоа функционисања ученика/развојни статус у целини, а затим по областима (развојно-когнитивна, емоционална, физички и социјални статус), као и индивидуалне карактеристике детета (преференције, способности, потребе, интереси и сл).
- ▶ **Текући ниво постигнућа у разним областима** - овај део обухвата листу свих наставних предмета за којима ученик има потребу за подршком, текући ниво постигнућа ученика за сваки предмет за који има потребу за подршком, јаке стране и потребе које се односе на учење ученика и одговарајуће податке о оцењивању, као доказ о одлуци да ученик има потребу за подршком.
- ▶ **Идентификација приоритетних потреба** – откако је ИТУ документовао профил и постигнуће ученика (тачка 1 и 2) те информације могу да се употребе за идентификовање области у којима ученик има потребу за подршком и да се одреде приоритети. Ове приоритетне области треба да се групишу у разне функционалне области при чему се обавезно имају у виду препоручени развојни циљеви и интервенције стручних тела за функционалну процену. При идентификацији приоритетних потреба треба да се имају у виду моменталне могућности и функционалност детета, као и стечене компетенције и потребе за сваком облашћу за којом је потребна подршка. На основу идентификације приоритетних потреба ученика, планирају се резултати учења који треба да буду специфични, мерљиви и достижни.
- ▶ **Идентификација наставних стратегија и стратегија оцењивања** – у овом делу се даје опис рада са учеником, опис специфичних метода, технике и активности при реализацији наставе и оцењивања, резултати који се очекују

од ученика, наставна средства/ресурси који ће бити потребни за спровођење ИОП као и улоге и одговорности разних чинилаца.

- ▶ **Временски оквир за спровођење** – односи се на временски период почетка спровођења ИОП, период самог спровођења и временски период анализе напредовања ученика.
- ▶ **Извештај о напредовању** – саставни део индивидуалног образовног плана за континуирано оцењивање и сакупљање података који се користе да би се утврдио напредак ученика. У извештају се уписују постигнути резултати учења, начин на који ће се извештавати о постигнућу ученика, одређивању временског периода у коме ће се припремити извештај и фреквенција извештавања.
- ▶ **Имена и позиције чланова тима за припрему и реализацију ИОП.**
- ▶ **Праћење, евалуација и ревидирање ИОП.**

МОДИФИКОВАНИ НАСТАВНИ ПРОГРАМ

За ученике са комплексним потребама припрема се модификовани наставни програм.

Модификовани наставни програм се припрема за сваки васпитно-образовни период основног образовања и њиме се одређују резултати учења базирани на компетенцијама помоћу којих ученици треба да стекну и развију самосталност, лични развој и социјалне односе. Наиме, модификованим наставним програмом ученици са комплексним потребама треба да стекну знања и вештине о: самосталној бризи о себи и обављању културно хигијенских навика, основној комуникацији, развијању психомоторних функција, елементарних знања из посебних васпитно-образовних области, стицање основних животних или психосоцијалних вештина за лични развој, интерперсоналне односе, друштвене односе, здрав живот и однос са спољном средином.

Ученици са комплексним потребама део наставе која се реализује према модификованом програму, могу да посећују у основној школи са ресурсним центром или у центру за подршку при учењу, уколико је то у најбољем интересу за ове ученике, а сагласно са препоруком стручног тела за процену.

СТРУКТУРА МОДИФИКОВАНОГ НАСТАВНОГ ПРОГРАМА

- ▶ **Основне информације о ученику** – у овом моделу су наведени лични подаци о ученику и друге потребне информације као што су: подаци о претходним интервенцијама; медицинска историја, опис садашњег нивоа функционисања детета/ развојног статуса у целини, а затим по областима (развојно-когнитивна, емоционална, физички и социјални статус), историја о образовању; као и индивидуалне карактеристике детета (преференције, способности, потребе, интереси и сл).
- ▶ **Текући ниво постигнућа у разним областима** - овај део обухвата опис резултата учења базираних на компетенцијама са којима ученик треба да стекне и развије самосталност, лични развој и развој социјалних односа, односно животних вештина, одговарајуће податке о праћењу напретка и постигнутих резултата у учењу, као доказ одлуци да ученик има потребу за оваквом врстом подршке, као и нивоом постизања резултата учења до периода припреме модификованог програма.
- ▶ **Идентификација приоритетних потреба** - при чему се обавезно имају у виду препоручени развојни циљеви и интервенције стручних тела за функционалну процену. При идентификацији приоритетних потреба треба да се имају у виду моменталне могућности и функционалности детета, као и стечене компетенције и потребе за сваку област за коју је потребна подршка. На основу идентификације приоритетних потреба ученика планирају се резултати учења који треба да буду специфични, мерљиви и достижни.
- ▶ **Идентификација наставних стратегија, стратегије за подршку развоју животних вештина и стратегија о оцењивању** – у овом делу описују се прилагођавања материјала, активности и поступака за поучавање сагласно специфичним потребама ученика, начинима рада са учеником и у делу наставе и у делу развоја животних вештина, опису начина праћења постигнућа и оцењивања постигнутих резултата учења, ресурси који ће бити потребни за спровођење модификованог програма и улоге и одговорности разних чинилаца.

- ▶ **Временски оквир за спровођење** – односи се на временски период почетка спровођења модификованог програма, период самог спровођења и временски период анализе напретка ученика.
- ▶ **Извештај о напретку** – саставни део модификованог програма - план за континуирано оцењивање и сакупљања података који се користе да би се утврдио напредак ученика. У извештај се уписују постигнути резултати учења, начин на који ће се извештавати о постигнућу ученика, одређивању временског периода у коме ће се припремити извештај као и фреквенција извештавања.
- ▶ **Имена и позиције чланова тима за припрему и реализацију модификованог програма.**
- ▶ **Праћење, евалуација и ревидирање модификованог програма**

ПРАЋЕЊЕ, ЕВАЛУАЦИЈА И РЕВИДИРАЊЕ ИОП И МОДИФИКОВАНОГ ПРОГРАМА

Школски инклузивни тим и инклузивни тим за ученика су одговорни за спровођење ИОП и модификованог програма. Родитељи/старатељи и наставници који су део васпитно-образовног процеса ученика, као и остали сарадници који пружају подршку, треба да располажу копијом ИОП-а или модификованим програмом и да су упознати са својим конкретним одговорностима.

Школски инклузивни тим успоставља механизме праћења сваког детета које се образује према ИОП или модификованом програму, а директор редовно прати и одговоран је за рад школског инклузивног тима.

Евалуација ИОП-а или модификованог програма врши се најмање два пута током школске године, у зависности од потребе и чешће од стране инклузивног тима за ученика, при чему је неопходно да се направи анализа знања, вештина, очекиваних резултата које је ученик усвојио према планираном са ИОП или модификованим програмом као и ефективност наставних стратегија које су предвиђене ИОП-ом и модификованим програмом.

Уколико је већи број планираних резултата постигнут, треба да се припреми нови ИОП или модификовани програм. Уколико

већи број планираних резултата учења није постигнуто, ИОП или модификовани програм треба да се ревидирају при чему за исте резултате треба да се предвиди дужи временски период и да се примене нове наставне стратегије. Уколико ученик није у могућности да постигне већи број планираних/ очекиваних резултата учења и из ревидираног ИОП-а или модификованог програма, поново се упућује код стручних тела за функционалну процену.

ДОПУНСКА НАСТАВА

Допунска настава се организује за ученике који имају потребу за допунском подршком из одређеног наставног предмета да би постигли очекиване резултате, односно на захтев ученика, родитеља, односно старатеља или по процени наставника. Наставник планира допунску наставу сагласно потребама ученика. О посети ученика допунској настави разредни старешина, односно предметни наставник води евиденцију и обавештава родитеља, односно старатеља детета у року од три дана од констатовања потребе. У оквиру допунске наставе организује се и изучавање наставног језика с циљем превазилажења језичких баријера за децу чији је матерњи језик другачији од језика на коме се настава изводи.

X.

УКЉУЧИВАЊЕ УЧЕНИКА КОЈИ СУ ПРЕШЛИ УЗРАСТ У ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ

Иако је основно образовање обавезно за сву децу, наша земља из разних разлога увек има децу (социоекономски статус, припадници маргинализованих група итд.) која нису уписана у школу или су је током образовања напустила.

УПИС УЧЕНИКА, ОРГАНИЗАЦИЈА И РЕАЛИЗАЦИЈА НАСТАВЕ

Чланом 14 Закона о основном образовању обухваћено је више аспеката овог проблема, а изнесени су у посебним ставовима и то: (1) Деца која нису била укључена у наставу, а прешла су старосну границу за укључивање у одговарајући разред основног образовања, имају право на основно образовање под једнаким условима као и остала деца; (2) За децу из става (1) овог члана, припремају се прилагођени наставни програми којим ће се омогућити упис у одговарајући разред основног образовања; (3) Проверу знања деце из става (1) овог члана врши школа пре њиховог укључивања у васпитно-образовни процес, са инструментима утврђеним из Бироа. После извршене провере њиховог знања издаје се потврда уз коју се дете уписује у одговарајући разред образовања; (4) Прилагођене наставне програме из става (2) овог члана припрема Биро, а утврђује министар и (5) Облик и садржај потврде из става (3) овог члана утврђује министар на предлог Бироа.

Сагласно наведеном члану школа је увек дужна да упише ученике који су прешли узраст, у редовну наставу, уколико се јаве.

Имајући у виду више фактора, пре свега да се ученици са пређеном узрасном границом не осећају прихваћеним у средини уколико нису у одељењу са другим ученицима њиховог или приближног узраста, или због тога што се у зависности од узраста ученика различито усвајају знања и вештине у школи, потребно је, у интересу ученика, да се нађе одговарајуће решење за упис ових ученика у школу.

Потребно је да стручна служба у школи и одговорни наставник (из разредне наставе) разговора са ученицима који су прешли узраст и да покушају да добију колико је могуће више података о социјалном контексту новог одраслијег ученика/ученице који се уписује у школу, као и да изграде однос поверења, поштовања и разумевања и да ученику/ученици помогну да формира реална очекивања у вези са наставом и учењем.

Уколико ученик до његовог уписа у школу уопште није следио наставу (није био уписан у школу), своје образовање почиње сагласно наставним програмима од првог разреда. Међутим, у зависности од узраста ученик/ца ће наставу следити заједно са ученицима свог или приближног узраста и биће укључен у одељење, и то:

▶	у првом периоду основне школе (укључују се ученици до 10 година, при чему се школа води према принципу да највећа разлика између ученика који се уписује и осталих ученика не буде већа од 2 године) и
▶	у другом периоду основне школе (укључују се ученици до 15 година, поново водећи рачуна да разлика у годинама између ученика који се уписује и редовних ученика не прелази 2, односно 3 године уколико је уписан у шести разред).

Уколико је ученик био уписан у школу, па је напустио, узима се у обзир последње сведочанство о завршеном разреду и он/она се уписује у следећи разред, али поново имајући у виду наведене смернице за упис у одељења са ученицима приближног узраста (не више од две године разлике).

У случају када ученик који треба да се укључи у наставу, а до тада је био укључен у неко неформално образовање или из одређених разлога не поседује одговарајућу документацију као доказ о

завршеном одређеном разреду, а сам/његови родитељи/старатељи дају изјаву да је посећивао наставу и завршио одређени разред, врши се провера знања ученика према инструментима/тестовима знања из одговарајућих наставних предмета (матерњи језик, односно језик на коме се настава изводи, математика и природне науке) које ће школа требовати из Бироа за развој образовања.

Након утврђивања знања ученик се распоређује у одговарајући разред, поштујући упутства за укључивање у одељење са ученицима приближног узраста, у првом или другом периоду основне школе.

Уколико у истој школи има више ученика са пређеном узрасном границом, препоручује се да се исти не групишу у исто одељење, већ да буду равномерно распоређени у више одељења.

НАСТАВА, УЧЕЊЕ И НАПРЕДОВАЊЕ УЧЕНИКА

По укључивању ученика у одговарајући разред, наставник израђује план рада са учеником пређеног узраста, на основу прилагођених наставних програма припремљених од Бироа за развој образовања.

Наставник прати постигнућа ученика сагласно плану и када сматра да је ученик постигао очекиване резултате из одговарајућег разреда, обавештава Наставничко веће и ученику се издаје потврда о завршеном одговарајућем разреду. Наставник затим припрема/допуњује план сагласно прилагођеним наставним програмима за следећи разред и прати напредовање и постигнућа ученика.

Током једне школске године, ученик са пређеном узрасном границом, уколико показује успех и резултате може да добије потврду о завршена два разреда по прилагођеним наставним програмима. Он/она наставља да следи наставу у истом одељењу у коме је распоређен/а.

После мишљења наставника који води ученика и стручних сарадника у школи, уколико ученик не постигне минимум резултата може да остане у истом разреду (уколико није старији од осталих ученика 2 односно 3 године) о чему одлуку доноси Наставничко веће.

Ученик са пређеним узрастом не може да буде распоређен у трећи период основне школе, осим у случају када има доказ у смислу сведочанства о завршеном шестом разреду, а из одређених разлога је напустио школу после завршетка шестог разреда.

Сви ученици са пређеним узрастом до трећег периода (до седмог разреда) морају да постигну успех из прилагођених програма, а наставу у последњем периоду (од седмог до деветог разреда) да следе редовно, по наставним програмима за основну деветогодишњу школу.

Сви ученици који ће напунити 16 година, а нису завршили основну школу, настављају основно образовање по програму за образовање одраслих.

ДРУГИ ОБЛИЦИ ПОДРШКЕ УЧЕНИЦИМА ПРЕЂЕНОГ УЗРАСТА

Према Закону о основном образовању (члан 37), на захтев школе може да се покрене процедура о додељивању образовних медијатора који би вршили подизање свести код локалног становништва о важности образовања, а код запослених у школи о специфичностима и потребама ове категорије ученика.

Школа, такође, у средини у којој делује може да покрене информисање и подизање свести родитеља који имају децу која су ван школе и то преко трибина и радионица и индивидуалних посета (реализоване од стране образовних медијатора и школских тимова за инклузију).

У односу на подршку овим ученицима у процесу учења, школа односно наставници треба да укључују ученике у допунску и/или додатну наставу (за лакше усвајање очекиваних резултата из прилагођених наставних програма, односно за брже савладавање одређених садржаја и убрзања процеса преласка у следећи разред).

Исто тако, Законом о основном образовању (члан 36) предвиђено је и ангажовање спољних лица у својству татора који би помагали ученицима да лакше усвоје садржаје, да пишу домаћи задатак итд.

Тутори су можда највише потребни у срединама где се ученици суочавају са језичким баријерама (посебно тамо где је македонски језик, односно језик на коме се следи настава није матерњи језик ученицима Ромима и због тога имају проблема у праћењу наставе).

УКЉУЧИВАЊЕ ДЕЦЕ ИЗБЕГЛИЦА, ДЕЦЕ БЕЗ ДРЖАВЉАНСТВА У ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ

Деца са страним држављанством или деца без држављанства, деца избеглице, тражиоци азила, деца са статусом избеглице, деца под супсидијарном заштитом и деца под привременом заштитом која бораве у нашој земљи, исто тако, сагласно Закону о основном образовању (члан 13) имају право на основно образовање под истим условима као и деца држављани Републике Северне Македоније.

За ову децу се организује изучавање македонског језика и његовог ћириличног писма и подршка у надокнађивању знања из одређених наставних предмета у трајању од најмање годину дана на основу програма припремљених од Бироа за развој образовања.

По стицању основних знања из језика потребних за праћење наставе, ученици се укључују у редовну наставу у одговарајући разред, сагласно показаним знањима на тестовима припремљеним од стране Бироа за развој образовања (из наставних предмета математика и природне науке, односно биологија, хемија и физика).

По укључивању у редовну наставу, школа наставља са пружањем додатне подршке овим ученицима у изучавању језика и у њиховом укључивању у живот и рад одељења и школе.

XI.

ОЦЕЊИВАЊЕ ЗНАЊА И ВЕШТИНА

Оцењивање ученика је саставни део наставе и процеса учења и представља континуирано праћење, проверавање и вредновање постигнућа ученика у настави.

Оцењивање је процес вредновања знања, вештина и компетенција према претходно дефинисаним стандардима и резултатима учења, које укључује писмене, усмене и практичне тестове, испите, пројекте и портфолио.

У првом васпитно–образовном периоду, постигнућа ученика који следе наставу према ИОП оцењују се описно. У другом и трећем васпитно–образовном периоду, постигнућа ученика који прате наставу према ИОП могу да се оцењују описно и бројчано. Ученици који следе наставу према модификованом програму, оцењују се описно у свим васпитно–образовним периодима основног образовања сагласно индивидуалном постизању постављених резултата учења.

Начин оцењивања ученика са сметњама прописује министар, на предлог Бироа за развој образовања.

За ученике који прате наставу по индивидуалном образовном плану и модификованом програму оцењивање се врши сагласно ангажовању ученика и степену реализованих прилагођених резултата учења.

За оцењивање ученика са посебним образовним потребама наставник планира оцењивање и врши избор специфичних

метода оцењивања и избор/припрему специфичних поступака и инструмената; спроводи процес оцењивања; формира оцену; врши анализу и информише о сазнањима које је добио у процесу оцењивања и та сазнања користи за будућа планирања наставе.

Начини праћења и оцењивања сваког ученика посебно се приспособљавају на основу његових когнитивних способности, могућности, ограничења и начина изражавања.

У реализацији наставе, за оцењивање постигнућа ученика користе се следећи начини: оцењивање предзнања ученика (дијагностичко оцењивање), формативно оцењивање и сумативно оцењивање.

Начин оцењивања се прилагођава сагласно специфичним потребама ученика применом: писмених тестова на Брајевој азбуци, увећани формат, у електронској верзији, аудио формату и слично, употребом асистивне технологије, дужег времена за решавање теста, помоћи у читању питања из теста, надгледаних пауза и флексибилног наставног плана, присуство образовног асистента.

Процес оцењивања укључује и самооцењивање ученика у зависности од његових могућности.

За ефикасно спровођење свих начина оцењивања ученика са ПОП, школа планира оцењивање на следећим нивоима:

- планирање оцењивања у развојном и годишњем програму рада школе;
- планирање оцењивања у плановима за рад стручних актива;
- планирање оцењивања у годишњем програму за рад и планирање УИТ;
- планирање оцењивања у плановима за рад стручних сарадника у школи;
- планирање оцењивања у годишњим планирањима, тематским планирањима и планирањима наставног часа наставника.

Формирање оцене се одвија према стандардима за оцењивање из наставних програма.

Оцена се формира по заокруживању програмске целине (теме/ области) и конкретног временског периода у наставној години (тримесечје, полугође и крај школске године).

За ученике који прате наставу према ИОП или модификованом програму, оцена може да се формира и по реализацији циљева и постигнућа очекиваних резултата учења према ИОП-у или модификованом програму.

При формирању оцене (описне/бројчане) наставник користи све попуњене инструменте и сакупљене доказе из формативног оцењивања као што су радови ученика, вођење портфолија о ученику, примерци израда, примећених шема понашања, листи провера, анегдотских белешки и др. с циљем да се постигне објективност у оцењивању конкретног ученика.

У основној школи проверавање постигнућа ученика врши се на сваком наставном часу, а сумативну оцену наставник формира најмање два пута у једном полугођу.

Формирану оцену из одређеног предмета наставник уписује у педагошку документацију.

У педагошкој документацији се наводи врста програма према коме ученик прати наставу (ИОП, модификовани програм и прилагођени наставни програм).

У педагошкој евиденцији је предвиђен простор за описно оцењивање.

За дате оцене ученицима наставник обавештава Веће одељења на тримесечјима, полугођу и на крају наставне године.

Разредни старешина, односно одељењски старешина континуирано током школске године извештава ученика о његовом напредовању и постигнућу из сваког наставног предмета посебно.

Одељењски старешина, односно разредни старешина извештава родитеља/старатеља о успеху ученика најмање два пута у сваком полугођу, на родитељском састанку најкасније три дана по завршетку одељењских већа за утврђивање успеха и владања ученика за прво тримесечје, прво полугође, треће тримесечје и крај наставне године преко достављања евидентних листова.

Поред информисања о постигнућима на крају прописаних периода оцењивања (тримесечја, полугођа, краја године) родитељи/

старатељи добијају редовне информације у усменом или писменом облику (на индивидуалним сусретима), писменим напоменама, евидентним листовима, листовима за проверу, коментарима на писаним и другим радовима ученика.

Индивидуални подаци о постигнућима ученика доступни су само родитељима/старатељима, наставнику и по потреби стручним сарадницима.

Локалним, државним надлежним институцијама и широј јавности, подаци су доступни само као збирни подаци о оцењивању.

XII.

УЛОГА ОСНОВНИХ ШКОЛА СА РЕСУРСНИМ ЦЕНТРОМ И ЦЕНТРИМА ЗА ПОДРШКУ ПРИ УЧЕЊУ У ИНКЛУЗИВНОМ ОБРАЗОВАЊУ

С агласно Закону о основном образовању из 2019. године, специјалне школе се трансформишу у школе са ресурсним центром, а специјална одељења у центре за подршку при учењу, с циљем обезбеђивања квалитетног образовања свих ученика са посебним образовним потребама.

Ресурси које ове школе и одељења поседују, заједно са знањима и искуствима стручних лица, биће доступни да понуде потребну подршку ученицима, родитељима/старатељима, наставницима и стручним сарадницима.

При формирању система инклузивног образовања, основне школе са ресурсним центром и центрима за подршку при учењу имају кључну улогу у спровођењу промена. Оне ће и даље давати допринос у процесу васпитања и образовања ученика са комплексним потребама, али ће имати и допунску улогу у подршци редовним школама и свим чиниоцима укљученим у исте. Њихово стручно знање и претходно искуство допринеће школама да побољшају капацитет за унапређивање учешћа и успеха учења код свих ученика са ПОП. Школе са ресурсним центром и Центри за подршку при учењу ће подржавати инклузију деце и ученика преко олакшања приступа образовању и обуци, обезбедиће специјализоване услуге у заједници, подршку запосленима и самостални живот.

Сарадња између школа и школа са ресурсним центром и центрима за подршку при учењу треба да се подстиче и развија

при реализовању инклузивних политика и праксе. Таква сарадња са једне стране отвара могућности за кадар у школама са ресурсним центром и центрима за подршку при учењу да наставе своју улогу давања подршке ученицима са ПОП у васпитно-образовном систему. Са друге стране, нуде могућности кадру у редовним школама у добијању максималне подршке за прихватање и рад са ученицима са посебним образовним потребама, на најбољи могући начин.

Школски ресурсни центар и центри за подршку при учењу треба да пружају подршку у разним нивоима образовања, од претшколског преко основног, средњег, до образовања одраслих. Начин сарадње између основних школа са ресурсним центром, центрима за подршку при учењу и других основних школа уређују се посебним актом донетим од стране министра за образовање, на предлог Бироа за развој образовања.

ДЕЛАТНОСТ ШКОЛА СА РЕСУРСНИМ ЦЕНТРОМ И ЦЕНТРА ЗА ПОДРШКУ ПРИ УЧЕЊУ

Школе са ресурсним центром и центри за подршку при учењу имају двојну улогу у свом раду:

- ▶ Са једне стране, наставиће са својом традиционалном специјализованом улогом да обезбеђују део васпитно-образовне делатности за ученике са комплексним потребама, за које укључивање у ту средину је од најбољег интереса за њих, сагласно препорукама стручних тела за функционалну процену. Ти ученици ће пратити део модификованог програма у школама са ресурсним центром или у центрима за подршку при учењу, преко које ће развити животне вештине, вођење бриге о себи, личној хигиени, развоју говора, вештини комуникације и емоционалном развоју. Школе са ресурсним центром и центрима за подршку при учењу располажу специјализованим знањем, услугама и опремом и могу да изађу у сусрет ученицима са високим нивоом потребе за подршком, који ће им омогућити да се усредсреде на њихове индивидуалне потребе.
- ▶ Са друге стране, имајући у виду њихове материјалне, просторне и људске ресурсе, представљаће и ресурсне центре који ће подржавати школе, што представља и најзначајнију карику у успешној инклузији. Користећи

њихову техничку опремљеност, стручно знање и искуство, пружаће и подршку наставницима, стручним сарадницима, инклузивном тиму, да развијају сопствена знања и вештине у вези са пружањем одговора на разне потребе ученика. Они треба да пружају помоћ при адаптација на средину, учествују у изради индивидуалног образовног плана, изради специфичних наставних средстава и помагала.

У Републици Северној Македонији постоје специјалне школе, односно школе са ресурсним центром које су подељене на основу врсте ометености коју третирају. Али, у развоју система инклузивног образовања и мисије и визије коју имају, треба да усмере ка јачању и надограђивању својих капацитета у смислу обезбеђивања услуга и ресурса за ученике са разним потребама.

КАПАЦИТЕТИ ШКОЛЕ СА РЕСУРСНИМ ЦЕНТРОМ И ЦЕНТРА ЗА ПОДРШКУ ПРИ УЧЕЊУ

Сагласно новој улози специјалних основних школа и специјалних одељења при основним школама, које се од школске 2020/21. године трансформишу у основне школе са ресурсним центрима и центре за подршку при учењу, својом професионалном и организационом постављеношћу обезбеђиваће широк спектар услуга/делатности: образовне, саветодавне, рехабилитационе, итд.

Школе са ресурсним центром и центрима за подршку при учењу поред образовне делатности ученицима са комплексним потребама врше и сервисне услуге:

- ▶ Координације образовних и личних асистената;
- ▶ специфична дидактичка наставна средства за школе (уџбеници и књижевност на Брајевој азбуци, тактилна помагала и сл.);
- ▶ ориентација и мобилност у простору, употреба знаковног језика, коришћење асистивне технологије као алатке за комуникацију и подршку при учењу, коришћење Брајевој азбуке/ машине/ компјутера, и сл.;
- ▶ мобилна служба ресурсних специјалних едукатора и рехабилитатора;
- ▶ подршка ученицима са сметњама који су укључени у школе, (сагласно специјализованости школе);

- ▶ пружање стручне подршке наставницима из основних школа за рад са ученицима са одређеним сметњама;
- ▶ рад ученика у домаћим условима и подршка породици (групе за подршку, обуке, саветовање и сл);
- ▶ рехабилитацијски третмани: логопедски третмани, сензорна стимулација, арт терапија, Монтесори метод, графомоторне и моторичке вештине и сл.;
- ▶ стручна обука/ квалификација/ доквалификација за одрасла лица са сметњама;
- ▶ професионална рехабилитација и оријентација, оспособљавање и укључивање на тржишту рада.

ПРИПРЕМА ТРАНСФОРМАЦИЈСКИХ ПЛАНОВА

Облик и садржај трансформације биће специфичан за сваку школу и зависиће од више фактора: ресурси са којима располаже, ученици са којима ради, регион који ће да опслужује итд. План ће требати да садржи и промене (реформе) организацијске структуре, с циљем да школа буде функционална и да буде у сагласности са визијом и ресурсима за пружање услуга у будућности. Даље, у оквиру школе формираће се разни тимови који ће давати конкретне услуге, на пример мобилна служба, служба за рехабилитацију, служба за едукацију и сл. При изради плана, препоручује се да се направи анализа људског капитала са којим школа располаже, односно процена њихове ефикасности и ефикасности, а затим да се направи и рационализација свих ресурса.

Нова улога коју ће добити као подршка школи тражиће и нове компетенције и вештине. Много је важно да специјални едукатори, рехабилитатори и остала стручна лица имају допунске обуке и упутства како најбоље да извршавају нове радне задатке који ће се тражити од њих.

XIII.

ПРОФЕСИОНАЛНИ РАЗВОЈ НАСТАВНИКА

Наставнички кадар и његова стручна оспособљеност је основа за успех у васпитно-образовном процесу. За реализовање ефективно инклузивног образовања потребно је да се наставници фокусирају на четири кључне вредности које представљају основу развоја њихових компетенција:

- **Поштовање разлика код ученика;**
- **Подршка свим ученицима;**
- **Тимски рад;**
- **Континуирано лично стручно усавршавање.**

Да би постојао инклузивни и праведан васпитно-образовни систем, прилаз свих наставника разликама које постоје међу ученицима треба да буде са позитивним ставом и разумевањем инклузивне праксе. Наставници могу да стекну знања за припрему таквих инклузивних пракси током њиховог иницијалног универзитетског образовања. У том циљу, факултети који продуцирају наставнички кадар треба преко узајамне сарадње да изврше ревизију студијских програма, а у интересу усаглашавања са новим Законом о основном образовању. У том циљу препоручују се нови студијски програми, где ће се кроз предметне програме препознавати циљеви и садржаји за инклузивно образовање.

Значајно је да се напомене да при изради студијских програма треба имати у виду њихову интердисциплинарност, што значи да треба да се интегрише више области из педагошких наука.

Са овако постављеним студијским програмом будући наставник у иницијалном образовању стиче компетенције за успешно примењивање инклузивне праксе, као на пример:

- ▶ Добро је информисан о свим ученицима;
- ▶ Зна и разуме физичке, емоционалне, социјалне и културне разлике међу ученицима;
- ▶ Познаје начине давања подршке ученицима који потичу из рањивих друштвених група;
- ▶ Познаје разне начине за мотивацију;
- ▶ Препознаје и подстиче ученике с поштовањем њихове индивидуалности;
- ▶ Примењује разне моделе учења и приступа учењу;
- ▶ Познаје и примењује одговарајуће наставне методе, стратегије и технике поучавања;
- ▶ Поседује вештине поучавања;
- ▶ Поседује демократичност, поштовање, пријатељство, сарадњу, толеранцију, адаптивност и флексибилност при прихватању промена;
- ▶ Отвореност за нове идеје, прилазе и информације.

Професионални развој наставника је посебно важан због нових изазова са којима се суочавају наставници из редовних школа и који морају да одговоре повећаним и разним потребама ученика.

Сагласно основним компетенцијама за наставнике, Биро за развој образовања у каталогу акредитованих програма треба да посвети посебну пажњу програмима за инклузивно образовање. Приоритетне обуке за све наставнике треба да буду програми за јачање компетенција наставника за инклузивно образовање, као и други програми за јачање знања и вештина потребних за

рад са ученицима са посебним образовним потребама и другим категоријама ученика којима је потребна додатна подршка.

Исто тако, постојећи акредитовани студијски програм за педагошко-психолошку и методску доквалификацију (ППМ), треба да се ревидира са укључивањем нових предметних програма из области инклузије.

Јачање ових компетенција и вредности преко студијских програма усмерено ка образовању наставника, омогућиће да стекну знања, као и да развијају вештине са којима могу да одговоре новим изазовима. Само овако, системским решењем на нивоу државе, наставници ће бити спремни да одговоре потребама ученика који се суочавају са потешкоћама у учењу.

XIV. МОНИТОРИНГ, ЕВАЛУАЦИЈА И ИЗВЕШТАЈИ

Да би се имплементирао и одржао систем инклузивног образовања на националном нивоу, треба да се уведу свеобухватни стандарди квалитета инклузивног образовања (усаглашен са међународним стандардима за инклузивно образовање) и механизми праћења напредовања на свим нивоима¹⁰. У том циљу држава треба да развије план за мониторинг (праћење) и евалуацију (процене) у којима ће бити јасно дефинисани: индикатори (улазни, процесни и излазни), извори верификације, временски оквир (рокови), одговорне институције и финансијске импликације.

МОНИТОРИНГ И ЕВАЛУАЦИЈА, ГЕНЕРАЛНО ТРЕБА ДА БУДУ УСМЕРЕНИ КА МЕРЕЊУ/ПРОЦЕНИ:

- ▶ Недискриминирајућих правила, политика и пракси за пријем ученика;
- ▶ Развијеним политикама и стратегијама за подршку свим ученицима да могу да идентификују и искажу своје потребе;
- ▶ Постојању јасне политике против насиља;
- ▶ Обуци запослених у вези са аспектима прихватања свих ученика и стварање пријатељске школске климе;

¹⁰ Општ коментар број 4 (2016) за правото на инклузивно образование. Достапно на: https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/kplp_opsht_komentar_br_4_-_inkluzivno_obrazovanie.pdf

- ▶ Раду са поштовањем и сарадњи са ученицима и породицама;
- ▶ Стратегијама за помагање ученицима и породицама за њихово активно учешће у школској заједници и учионици;
- ▶ Приступ информацијама и приступ саветовањима за ученике.

УНУТРАШЊИ И СПОЉНИ МОНИТОРИНГ

Имплементација Инклузивног образовања у васпитно-образовним институцијама следи се на две нивоа:

- ▶ Унутрашњи мониторинг (на нивоу школе) и
- ▶ Спољни мониторинг (на националном нивоу).

Унутрашњи мониторинг се спроводи у оквиру образовне институције са праћењем упутстава добијених из МОН:

▶	Школски инклузивни тим успоставља механизме за праћење инклузивне праксе у њиховој школи и сакупља и анализира податке од инклузивног тима за ученика (од свих инклузивних тимова за ученика који су формирану у оквиру школе).
▶	Школски одбор редовно прати рад школског инклузивног тима.

Школа има обавезу да подноси годишњи извештај у који треба да унесе податке и о имплементацији инклузивног образовања (састављен према упутствима добијеним из МОН).

Спољни мониторинг врше ДПИ, БРО и ЦСОО у оквиру својих законских надлежности. ДПИ спроводи мониторинг преко процеса интегралне евалуације за рад школе, а БРО и ЦСОО преко:

▶	Анализе годишњих извештаја школа о имплементацији инклузивног образовања, с циљем да се идентификују:
▶	Броја ученика који успешно уче према ИОП и по модификованом наставном програму, степену „одлива“ и разлозима за такав исход.
▶	Свеукупног напретка ка реализацији циљева инклузивног образовања – обухваћености деце са ПОП и степен оспособљености образовних установа (редовне и школе са ресурсним центром, центри за подршку при учењу) да се прилагоде образовним потребама деце.
▶	Броја ученика са пређеном узрасном границом који су укључени у школу и преузете инклузивне мере од стране школе.
▶	Броја ученика који уче према прилагођеним наставним програмима (за ученике који нису били укључени у образовни систем).
▶	Прегледа израђених ИОП и модификованих наставних програма и серија интервјуа са кључним чиниоцима (родитељи/старатељи, ученици, кадар запослен у васпитно–образовним установама) да би се утврдило да ли школа прати прописане поступке и обезбеђује одговарајући тип подршке и услуге које су предвиђене ИОП-ом и модификованим програмом.
▶	Процена квалитета преузетих афирмативних мера за инклузију свих ученика у редовно образовање.

KAPSAYICI EĐİTİM KONSEPTİ

Üsküp, 2020

Kapsayıcı Eğitim Kavramı, Eğitim Geliştirme Bürosunda geçici müdür olarak görev yapan sayın Zekeriya Hasipi oluşturduğu bir çalışma grubu tarafından hazırlanmıştır. Portekiz'den sayın Philomena Pereira ve Sırbistan'dan sayın Liljana Simic bu alandaki zengin deneyim ve konseptin geliştirilmesinde aşağıdakilerden oluşan çalışma grubu tarafından sağlam bir temel oluşturmuş bulunmaktadır. Çalışma grubu temsilcileri:

Çalışma grubu koordinatörü:

Mr.Snejana Trpevska, Eğitim Geliştirme Bürosu;

Üyeler:

Nataşa Yankovska, Eğitim ve Bilim Bakanlığı;

Bilyana Traykovska, Eğitim ve Bilim Bakanlığı;

Elena İvanovska, Eğitim ve Bilim Bakanlığı;

Mr.Janeta Çonteva, Eğitim Geliştirme Bürosu;

Mr.Lidiya Doyçinovska, KMC Başbakanı Kabinesi;

Spase Dodevski, KMC Başbakanı Kabinesi;

Prof. Dr. Yasmina Delçeva Dizdareviç, Pedagoji Enstitüsü, Felsefe Fakültesi, Üsküp;

Prof.Dr. Olivera Rasiç Canevska, PhD, Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Enstitüsü, Felsefe Fakültesi, Üsküp;

Prof. Dr. Orhideya Şurbanovska, Psikoloji Enstitüsü, Felsefe Fakültesi, Üsküp;

Andriyana Tasevska, "Krume Kepeski" İlkokulu-Üsküp;

Mariya Deletiç, "Zlatan Sremac" İlkokulu - Üsküp ve

Goran Petruşev, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Özel Eğitimciler ve Rehabilitatörler Birliği.

Kapsayıcı eğitim, çocukların, gençlerin ve yetişkinlerin farklı ihtiyaçlarına erişim sağlayarak, okulda ve toplumda, öğrenmeye katılımlarını artırarak karşılayan ve bunlara yanıt veren bir süreçtir. Herkes için kaliteli eğitim sağlamak amacıyla eğitim içeriğinin, uygun öğretim yaklaşımlarının ve stratejilerinin makul şekilde uyarlanmasını ve genel olarak eğitim sürecinin organizasyonunu içerir. Kapsayıcı eğitim, eğitim sisteminden dışlanabilecek, ayrımcılığa uğrayabilecek veya göz ardı edilebilecek çocuklara özel dikkat gösterilerek tüm çocukların dahil edilmesi ve kabul edilmesi anlamına gelir. Bazı alanlardaki zayıf yönlerine ve potansiyellerine bakmadan normal sınıflara dahil edilirler ve öğrenim, ilerleme ve okul hayatına katılım için onlara uygun koşullar sağlanır.

Kapsayıcı eğitimin sistemli ortamda, eğitim faaliyetinin içeriği ve organizasyonunda kendine has özellikleri olduğunu göz önünde bulundurarak, İlköğretim Kanunu özel bir belgenin hazırlanmasını öngörmektedir – Kapsayıcı eğitim konsepti, sosyal sistemimizde kapsayıcı eğitimin pratikte nasıl uygulanacağına dair somut talimatlar vermelidir.

Konsept, kapsayıcı eğitimin uygulanması ve sürdürülebilirliğinin önündeki engelleri kaldırmak için önlemler ve stratejiler önerir. Bu anlamda her öğrencinin öğrenmesi ve genel okul hayatına katılımı için, her okulun öğrencilerinin farklılıklarının değerini fark edebilmesi, onlara saygı duymanın yollarını bulması, öğretimi her öğrencinin bireysel özelliklerine uyarlaması, elindeki mevcut kaynakları artırması ve seferber etmesi önemlidir.

Eđitim s¼recine katılım için daha b¼y¼k zorlukların tespit edildiđi durumlarda, her okul, ¼đrencinin karřılařtıđı ¼đrenme engellerini belirlemeli ve bunların ¼stesinden gelmek için uygun stratejiler sunmalıdır. Bu řekilde, her ¼đrencinin potansiyellerine uygun olarak ¼đretme ve ¼đrenmenin yanı sıra katılım ve bařarıya eriřmesine olanak sađlanacaktır.

KONSEPTİN İHTİYACI VE KAPSAMI

Tüm çocukların eğitim hakkı, bir dizi uluslararası anlaşma ve belgede yer almaktadır ve yasal olarak bağlayıcı ve bağlayıcı olmayan bir dizi belgeyle onaylanmıştır. Bu nedenle, devletlerin tüm öğrencilerin eğitim hakkına saygı duyma, koruma ve yerine getirme yükümlülüğü vardır.

Kapsayıcı eğitim, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti tarafından kabul edilen Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme ve Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi tarafından tanımlanan insan haklarına dayalı yaklaşıma dayanmaktadır.

Küresel Eğitim Topluluğu tarafından benimsenen Eğitim Eylem Çerçevesi 2030¹ Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine doğru ilerlemeyi iyileştirmek için Hedef 4'te: **Kapsayıcı ve eşit kalitede eğitim sağlamak ve herkes için yaşam boyu öğrenme fırsatlarını teşvik etmek**, tüm dışlama ve marjinalleştirme biçimlerini ele alma ihtiyacını vurgular. Daha spesifik olarak, cinsiyet eşitliğine odaklanarak erişim, katılım ve öğrenme süreçleri ve sonuçlarıyla ilgili eşitsizliklerin ele alınmasını gerektirir.

Eylül 2018'de Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin ilk raporuna ilişkin olarak Birleşmiş Milletler Komitesinin (BM) engelli kişilerin haklarına ilişkin sonuç gözlemlerinde², diğerlerinin yanı sıra, kapsayıcı eğitimi

¹ United Nations. 2015. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Достапно на: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>.

² Concluding observations on the initial report of the former Yugoslav Republic of Macedonia. Достапно на: https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/concluding_observation_2018_committee_on_the_rights_of_persons_with_disabilities.pdf

açıkça teşvik etmek ve engelliliğe dayalı ayrımcılığı yasaklamak için İlköğretim Kanununun revize edilmesi için bir tavsiyede bulunuldu. Önerilere göre Ağustos 2019'da kabul edilen İlköğretim Kanunu³, ilköğretimin kurumsal, personel ve içerilik bakımından tüm çocukların normal ilköğretime dahil edilmesini destekleyecek şekilde düzenlenmiş olduğunu vurgulamaktadır. Yasa, ilkokul faaliyetinin her alanında herhangi bir gerekçeye bakmadan ayrımcılığın yasaklanmasını öngörürken, ilkokul personeli tüm öğrenciler arasında eşitliği ve adaleti teşvik etmekle ve her türlü ayrımcılık ve şiddete aktif olarak karşı çıkmakla yükümlüdür.

Kapsayıcı eğitimin, öğrenci gelişimi için bireysel ihtiyaçları hesaba katarak, kalkınma ve kaliteli eğitim için temel insan haklarının gerçekleştirilmesi doğrultusunda eşit fırsatlar sağladığı göz önüne alındığında, Kapsayıcı Eğitim Kavramı, aşağıdaki özel eğitim ihtiyaçları (ÖEİ) öğrenci gruplarının dahil edilmesi, geliştirilmesi ve eğitimi için rehberlik sağlar:

▶	engelli öğrenciler - uzun süreli fiziksel, zihinsel, entelektüel veya duyuşsal engelleri olan ve çeşitli sosyal engellerle etkileşim halinde, topluma tam ve etkili katılımlarını başkalarıyla eşit bir şekilde engelleyebilen öğrenciler,
▶	davranış bozuklukları veya duyuşsal sorunları veya belirli öğrenme güçlükleri olan öğrenciler;
▶	dezavantajlı sosyo-ekonomik, kültürel ve / veya dilsel açıdan yoksun çevrelerden gelen öğrenciler,,
▶	karmaşık ihtiyaçları olan - çok aşamalı zorlukları, çok aşamalı bozuklukları olan, karmaşık sağlık ihtiyaçları olan ve büyük ve yoğun yardım ve desteğe ihtiyaç duyan öğrenciler ⁴ ,,
▶	yabancı uyruklu çocuklar / öğrenciler, vatandaşlığı olmayan çocuklar, mülteci çocuklar, sığınmacılar, mülteci statüsü tanınan çocuklar, ikincil koruma altındaki çocuklar, ülkemizde ikamet eden geçici koruma altındaki çocuklar,,
▶	öğretime dahil olmayan ve yaşının üzerinde olan çocuklar / öğrenciler ve

³ İlköğretim Kanunu: KMC Resmi Gazetesi, no.161 5.8.2019 yılı

⁴ Novak, M. ve Zhizhak, A. (2016). Terim ve anahtar işaretler nüfus ve risk için karmaşık müdahale. Şu linkte mevcut: https://www.researchgate.net/publication/328896245_Terim_ve_anahtar_isaretler_nufus_ve_risk_icin_karmaşik_mudahale

diđer hassas kategorilerden çeřitli nedenlerle eđitim sũrecinde ȳzel destek ve bakıma ihtiyaç duyan çocuklar / ȳđrenciler

II.

VİZYON VE KILAVUZ İLKELER

VİZYON

Kapsayıcı eğitim vizyonu, her çocuđa en erken yařtan itibaren ve yařam boyunca yař, cinsiyet / cinsel yönelim, ırk, etnik köken, din veya inanç, yetenek ve sosyo-ekonomik altyapıya bakmadan, akranlarıyla birlikte düzenli eğitim sistemi içerisinde kaliteli eğitim fırsatları sağlamaktır.

KAPSAYICI EĞİTİMDE ÖNDE GELEN İLKELER

- ▶ Evrensel eğitim kapasitesi, tüm çocukların ve öğrencilerin öğrenebilir, geliştirebilir, başarabilir ve genel olarak topluma katkıda bulunabilirler demektir.
- ▶ Tüm çocukların ve öğrencilerin öğrenme ve gelişme potansiyellerini gerçekleştirmek için gerekli desteğe erişebilmelerinin adaleti veya garantisi.
- ▶ Dahil olmak, tüm çocukların ve öğrencilerin ortak bir eğitim bağlamına etkili ve tam olarak erişme ve katılma hakkıdır.
- ▶ Eğitim sürecini öğrenciye göre düzenlemek, her öğrenci için potansiyeline, ihtiyaçlarına ve ilgi alanlarına göre destek türünün bireysel olarak kararlaştırılması.
- ▶ Esneklik - her öğrencinin özelliklerine ve öğrenme stillerine yanıt verecek şekilde uygun öğretim yöntemlerini ve etkinliklerini uygulayarak eğitim sürecini mümkün kılmak için müfredat, etkinlik, okul alanı ve zamanının esnek organizasyonu vasıtasıyla oluşturmaktır.
- ▶ Öz kararlılık - kişisel bağımsızlığa saygı, öğrencilerin ihtiyaçlarını, ilgi alanlarını ve yeteneklerini, kültürel ve dilsel kimliği dikkate alarak, katılma ve karar alma hakkını kullanmak için fırsatlar yaratma.
- ▶ Öğrencinin öğrenmede karşılaştığı engellerin belirlendiği ve bunların üstesinden gelmek için çeşitli stratejilerin ve önlemlerin planlandığı bir süreci tanımlama hususunda okulun sorumluluğu ve özerkliği.
- ▶ Ebeveynlerin / velilerin katılımı - çocuklarının eğitim sürecinin tüm yönlerine katılma ve bilgi verme hakkına sahipliliği.

III.

KAPSAYICI BİR OKUL İKLİMİ VE ÖĞRENME DESTEĞİ OLUŞTURMA YAKLAŞIMLARI

Yukarıdaki ilkeler, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti bağlamında, kapsayıcı iklimin geliştirilmesi için okulda kapasite geliştirme ve genel eğitime sistematik destek sağlama anlamına gelen kapsamlı okul yaklaşımının (Tüm okul yaklaşımı) geliştirilmesi ve uygulanması yoluyla yerine getirilebilir.

Kapsamlı okul yaklaşımı, stratejik okul belgelerine dahil edilir ve bunun aracılığıyla kapsayıcı bir okul ortamı oluşturmanın adımları tanımlanır. Amaç, çeşitliliğe saygıyı sağlamak, eşitliği, adaleti, ayrımcılık yapmamayı teşvik etmek ve her öğrencinin öğrenmesi ve ilerlemesi için koşullar ve fırsatlar yaratmaktır.

Yaklaşımın etkinliği esas olarak şunlara bağlıdır:

- ▶ Okula dahil olan ekipler – onların kapsayıcı eğitime olan bağlılıkları, ortak vizyonu ve birlikte çalışma istekleri;
- ▶ okul iklimi - okulda demokratikleşme, değişime açıklık, eğitim sürecine yeniliklerin getirilmesi;
- ▶ okulun idari ve yönetim organından destek.

Kapsayıcı bir okul inşa etmek için, eğitim sürecinin çok aşamalı müdahale modeline dayandırılması gerekmektedir (Çok aşamalı müdahale modeli). Bu model, müfredatta dönüşümler / müdahaleler, öğretim stratejileri, faaliyetler ve materyallerin yanı sıra en az üç öğrenme seviyesi desteği ile müdahalelerin uygulama sürecinin sürekli izlenmesi:

Seviye I - Genel Destek

Bu tür bir desteğe okul tarafından öğrenci ve ebeveynleri / velileri ile işbirliği içinde karar verilir ve başka resmi bir karara gerek yoktur.

Okul düzeyinde de genel destek sağlanır ve öğretmene ek olarak, öğrencinin ilerlemesinin kaydını tutan profesyonel ortaklar da dahil edilir. Öğrenme, uygun öğretim yöntem ve araçlarını uygulayarak öğretim sürecinin bireyselleştirilmesini ve farklılaşmasını hedeflemelidir. Çoğu zaman, öğrenme güçlüğü çeken öğrenciler için desteğin, çeşitli öğrenme teknikleriyle kendi öğrenme stillerini bulmalarına ve uygulamalarına yardımcı olmayı hedeflerken, aynı zamanda konsantrasyon ve hafızayı güçlendirmek için çalışırken, ancak aynı zamanda büyük ölçüde daha yüksek düşünce süreçlerinin aktivasyonu ve duygusal bileşenin güçlendirilmesi gerekir.

Özel eğitim ihtiyaçları olan çocuklar genellikle her zaman bir tür engellilikten kaynaklanmayan öğrenme güçlükleri yaşarlar. Bu öğrencilerdeki öğrenme güçlüklerinin nedenleri göz önüne alındığında, okuldaki faaliyetler, öğrenmeye teşvik edici bir ortam sağlayarak ve öğrencilere sunulan potansiyelleri geliştirerek onları hafifletmeyi ve aşmayı amaçlamalıdır.

Bu, bireysel desteğin başlangıçtaki eşitsizliği azaltacak ve bu öğrenciler için mevcut olan potansiyelleri teşvik etmek ve geliştirmek için koşullar sağlayacak becerileri edinmeyi amaçlaması gerektiği anlamına gelir.

Uzman yardımcıları, öğrencinin olumlu bir öz imaj geliştirmesine ve özgüvenini güçlendirmesine, konuşma ve iletişim becerilerini geliştirmesine, kendilerine ve kendi güvenliklerine özen gösterme alışkanlıkları yaratmasına ve geliştirmesine, başkaları ve başkalarıyla işbirliğini teşvik edip saygı, öğrenme organizasyonu ve öğrenme yollarını geliştirmesine yardımcı olabilir. Diğer destek türleri, zorlukların bir tür engellilikten mi yoksa yaşam çevrelerinden kaynaklanan faktörlerin etkisinden mi kaynaklandığına bağlı olarak planlanabilir.

Seviye II - Yoğunlaştırılmış destek

Genel desteğin beklenen sonuçları vermemesi durumunda öğrencilere verilmektedir. Okul kapsayıcı ekip ve Meslek kuruluşları tarafından fonksiyonel değerlendirme için yapılan bir değerlendirmeden sonra yoğunlaştırılmış destek için bir tavsiye yapılır. Yoğunlaştırılmış destek, çoklu ve / veya eşzamanlı müdahalelerle sağlanır ve öğrenciye bireysel bir eğitim planı temelinde sağlanır.

Bu nedenle, uzman yardımcılardan oluşan ekip tarafından, çocuktaki mevcut kapasitelerin / işlevlerin gözlemlenmesi ve tespit edilmesinden sonra ve ayrıca zorlukların ortaya çıktığı alanlarda, tüm faaliyetlerin iyi düşünüleceği, koordine edileceği bir müdahale planı yapılmalıdır, bu doğrultuda öğrenciyi öğrenmeye ve hayatta daha iyi fonksiyon edebilmeye hazırlamak için, erken müdahalenin özel önemi vardır.

Seviye III - Özel destek

Yoğunlaştırılmış destek öğrencinin ihtiyaçlarını karşılamadığında veya başka bir durumda, Uzman Kuruluşları tarafından İşlevsel değerlendirmeye ilgili tavsiye yapıldıktan sonra sağlanır. Özel destek, yoğunlaştırılmış desteğe benzer, ancak daha da yoğun ve birden çok ve / veya eşzamanlı müdahalelerle ve değiştirilmiş bir müfredat temelinde sağlanır.

Her üç destek seviyesi de normal okullarda, ebeveynler / veliler ile işbirliği içinde ve öğrencinin yararına sağlanmaktadır. Okullarda sağlanan özel destek öğrencinin ihtiyacını karşılamıyorsa, desteğin kaynak merkezi veya öğrenme destek merkezleri ile ilkokullarda sağlanma olasılığı vardır. Destek biçimleri, değiştirilmiş bir müfredatta tanımlanmıştır..

IV.

ERKEN TESPİT VE MÜDAHALELER

Özel eğitim ihtiyacı olan çocukların erken teşhisinde, ebeveynleri ve sağlık kurumlarının yanı sıra, fonksiyonel değerlendirme için uzman kuruluşlar kilit bir role sahiptir. Bu uzman kuruluşlar işlevsel değerlendirmeyi, 2001 yılında Dünya Sağlık Örgütü tarafından kabul edilen Uluslararası İşlevsellik, Engellilik ve Sağlık Sınıflandırması - ICF'ye uygun olarak gerçekleştirir⁵. ICF, engellilik ve işlevselliğin tıbbi ve sosyal modelinin entegrasyonuna dayanmaktadır. İşlevselliğe farklı bakış açılarının entegrasyonunu sağlamak için "biyopsikososyal" bir yaklaşım kullanılır ve engellilik, kişi ile çevresel faktörler arasında dinamik bir etkileşim olarak görülür.

Gelişimsel bozukluklar, engellilik, sosyal davranış bozuklukları, öğrenme güçlükleri, kronik hastalıklar ve diğer nedenlerle eğitim, sağlık alanında ek desteğe ihtiyaç duyan herhangi bir çocuk veya gence, herhangi bir gerekçeyle ayırım yapılmaksızın ek destek veya sosyal koruma sağlanır. Fonksiyonel değerlendirmeye göre yasal düzenlemelere uygun olarak, çocuğun veya gencin okul öncesi kurumlara, normal eğitim sistemine dahil olma olanakları ve ihtiyaçları ile sosyal sağlığın korunması ve istihdamdan haklarının gerçekleştirilmesi belirlenir.

⁵ Uluslararası İşlevsellik, Engellilik ve Sağlık Sınıflandırması - ICF. Şu linkte mevcut: https://www.unicef.org/northmacedonia/sites/unicef.org.northmacedonia/files/2019-01/MK_SP_CWD_ICF_MK.pdf

Fonksiyonel değerlendirme için uzman kuruluşların görevi:

- ▶ farklı ortamlarda (okulda, ailede, toplumda) ek desteğe ihtiyaç duyan çocukların işlevsel değerlendirmelerini yapar;
- ▶ desteğin türü, öğrenme bağlamı, gerekli makul düzenleme ve gerekli ekipmanın sağlanması hakkında resmi bir karar verir;
- ▶ ebeveynlere çocuklarını en iyi nasıl destekleyecekleri konusunda tavsiyelerde bulunurlar;
- ▶ okul dahil ekibi ile işbirliği içinde, öğrenme ve öğrenme ortamını sürekli olarak izlemek ve ebeveynler, öğretmenler ve profesyoneller arasındaki desteği ve iletişimi koordine eder.

Çocuğun veya gencin ve ailesinin fonksiyonel değerlendirmesine dayanarak, yetiştirme ve eğitim alanında aşağıdaki destekleyici önlemler sağlanabilir:

- ▶ Okul öncesi kurumlara kabul için öncelik;
- ▶ engelli çocuklarla çalışmak için okul öncesi programların uygulanması;
- ▶ yoğunlaştırılmış destekle eğitim;
- ▶ özel destekli eğitim;
- ▶ eğitim yardım hizmetleri;
- ▶ kişisel yardım hizmetleri;
- ▶ uzman bir yardımcı ile bireysel eğitim çalışması;
- ▶ çocuk veya gençlerle danışmanlık çalışması;
- ▶ aile ile danışmanlık çalışması;

- ▶ uyarlanmış ders araç ve gereçleri ile yardımcı teknolojilerin kullanılması; (alternatif yolların ve iletişim araçlarının kullanımı - resimler, çizimler, fotoğraflar, nesnelere, özelleştirilmiş ders programı, sınıftaki yerleri işaretlemenin özel yolu, çalışma malzemesi için yerleri işaretlemenin özel yolu, ayrılmak için yerleri işaretlemenin özel yolu yapılan işler, bilgisayarlar, klavye ayarı, dokunmatik ekranlar, özel fareler, özel yazılımlar, zamanlayıcılar, saatler, kayıt cihazları vb.);
- ▶ Braille kullanımı, bağımsız hareket, yardımcı teknoloji kullanımı, işaret dili veya diğer alternatif iletişim araçları hakkında öğrencilere eğitim verilmesi;
- ▶ dil engellerini aşmanın yanı sıra ana dilin öğrencinin derslere gittiği dilden farklı olduğu çocuklara destek;
- ▶ ileri düzey ek öğretim, çevrimiçi öğretim, hastane veya ev koşullarında bireysel çalışma ve uzmanlık bilgisine sahip profesyonellerin katılımı şeklinde eğitimde sürekliliği sağlamak için şiddetli ve kronik hastalık nedeniyle uzun süre okuldan uzak durulması durumunda eğitim desteğinin düzenlenmesi;
- ▶ destekleyici teknolojinin, alternatif iletişim araçlarının kullanımı için kapsayıcı ilkelere uygun olarak, eğitim çalışmalarına doğrudan dahil olan öğretmenlerin ve profesyonel ortakların zorunlu eğitimi;
- ▶ ikamet yerinden eğitim kurumuna ulaşım sağlamak;
- ▶ pozitif yasal düzenlemelere uygun diğer önlemler.

Sıfırdan altı yaşına kadar olan çocukların ek destek ihtiyacının erken tanınması, önlenmesi ve zamanında tespiti için bir mekanizma oluşturmak amacıyla Çalışma ve Sosyal Politika Bakanlığı, Eğitim ve Bilim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi ve çocukların ebeveynlerine / velilerine zamanında bilgi ve destek sağlanması gerekmektedir.

Çocuğun ek desteğe olan ihtiyaçlarının işlevsel değerlendirmesi, çocuğun ebeveynlerinin / velilerinin talebi üzerine ve resmi yoldan -

eđitim, sađlık veya sosyal koruma alanındaki kurumların ve sosyal hizmet sađlayıcıların inisiyatifinde, ebeveynlerin veya velilerin rızası ile sađlanır.

Ebeveyn veya veli, bir deđerlendirme prosedürü bařlatmayı kabul etmezse ve böyle bir karar, bir kiři veya kurumun inisiyatifiyle çocuk için zararlı ise, Sosyal Hizmet Merkezi, en iyi řekilde çocuđun çıkarına olacak prosedürü resmi yoldan bařlatır.

Okullar içindeki destek müdahaleleri modeline ek olarak, iki düzeyde olacak bir dıř destek sistemi kurulmalıdır:

- ▶ ulusal / bölgesel - okullarda kapsayıcı eđitimin uygulanması için profesyonel destek ve kaynak merkezleri için ađ (okullara ve okul dahil ekiplerine kapasite geliřtirme) ve
- ▶ yerel - kapsayıcı eđitimi desteklemek ve uygulamak için potansiyellerini ve fırsatlarını tam olarak kullanmak için kapsayıcı eđitimin (yerel özerk yönetim, destek merkezleri, hizmet merkezleri, sivil toplum kuruluşları) desteklenmesi için önemli olan yerel çevredeki mevcut kaynakların seferber edilmesi.

V.

PAYDAŞLARIN EĞİTİMDEKİ ROLÜ VE SORUMLULUKLARI

Sosyal içerimi sağlayabilmek için eğitimdeki tüm paydaşlar, kapsayıcı müfredat, ders kitapları, değerlendirme ve başarmak için gerekli diğer kaynakları sağlamak doğrultusunda eğitim reform süreçlerinin (tasarımdan geliştirme ve uygulamaya kadar) uygulanmasının tüm aşamalarına koordineli ve aktif bir şekilde katılmalıdır. Kapsayıcılık, sadece politika yapıcılar için bir seçim değildir. İçerme aynı zamanda, onu uygulaması gereken kurumların çalışanları da dahil olmak üzere, toplumdaki çoğunluğun zihniyetinde (düşünme biçiminde) bir değişiklik anlamına gelir; yani, yeteneklerin bir kez ve herkes için verilmediği, kendin üzerinde çalışmayla ve emek yoluyla geliştirilebileceğine dair tutum ve inançlar oluşturmaktır. Bu anlamda kapsayıcı eğitim sağlamak, eğitim kurumlarının tek sorumluluğu değildir⁶.

- **Öğretmenler**, tüm çocuklar için kaliteli yetiştirme ve eğitim sağlamanın anahtarıdır. İyi eğitilmiş, destekli ve motive edilmiş öğretmenler, tüm çocukların erişimini, katılımını ve başarısını etkiler, özellikle de okula gelip kalmak için ek teşvik ve desteğe ihtiyaç duyan özel eğitim ihtiyacı olan çocukların yaklaşımını, katılımını ve başarısını kökükler⁷.

⁶ Global Education Monitoring Report 2020. Inclusion and Education: ALL MEANS ALL. Ulaşılabilir adres: <https://www.unesco.org/gemreport>

⁷ UNICEF: Çocuklara odaklı öğretmenler, kapsayıcı öğretim ve pedagoji. Ulaşılabilir adres: https://www.unicef.org/northmacedonia/media/4146/file/MK_ChildCentredTeaching_Report_MK.pdf

Kapsayıcı öğretmen, eğitim çalışmalarında aşağıdaki ilkelere saygı duyar:

- ▶ Kapsayıcı eğitim tüm öğretmenlerin sorumluluğundadır.
- ▶ Tüm öğretmenler, işbirlikçi bir okul kültürü geliştirebilmek ve kapsayıcı eğitim için uluslararası standartlara uygun kapsayıcı sınıflarda öğretimi gerçekleştirebilmek için edinmeleri gereken yeni becerilere ve bilgilere sürekli olarak ihtiyaç duymaktadır.
- ▶ Kapsayıcı eğitim, öğretmenlerin öğrencilerin sınıfa, okula ve topluma nasıl katıldıklarını ve öğrencilerin farklı ihtiyaçlarını ve öğrenme stillerini (görsel, işitsel, okuma-yazma ve kinestetik) nasıl dikkate alacaklarını sürekli düşünmelerini gerektirir.

Kapsayıcı eğitim için öğretmenlerin değerleri ve tutumları çok önemlidir. Tüm çocukları öğretmekten sorumlu olduklarına inanan öğretmenler genel olarak daha etkilidir.

- ▶ **Okul öncesi kurumlar** - Özel eğitim gereksinimi olan çocukların bir kısmının ilk tespitinin yapıldığı, çocuğun gelişimini teşvik etmek ve ek destek sağlamak için ebeveynlere yardım sunulan ortamlardır. Engelli çocukların eğitimine dikey geçişi kolaylaştırır ve ilkokul öğretmenleri için ihtiyaç duyulan ilgili bilgi kaynaklarıdır.
- ▶ **Okullar - (ilk ve orta okullar)** - onları tanıyıp ve tüm çocukların ihtiyaçlarına yanıt vermek için çaba gösterir ve makul uyum ilkeleri aracılığıyla her öğrencinin katılımı ve öğrenimi için teşvik edici bir okul ortamı yaratırlar. Ebeveynler / veliler ve özel eğitim ihtiyacı olan öğrencileri desteklemeye dahil olan tüm ilgili paydaşlarla aktif olarak işbirliği yapar ve ortaklıklar geliştirirler. Okulların önemli rollerinden biri, özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin yeteneklerini tanımak ve onların işgücü piyasasında rekabetçi, bağımsız bireyler haline getirmektir. Okullar, okula kayıtlı olmayan tüm çocuklara ve haksız yere okula devam etmeyen öğrencilere kayıt tutar ve ilgilenir.
- ▶ **Eğitim asistanları** - öğrenme sürecini iyileştirmek amacıyla her zaman öğretmenin gözetiminde farklı yollarla öğretime katılırlar. Öğrencilerle grup çalışmasını kolaylaştırabilirler, sınıfta yönetmeye yardımcı olmak için (disiplin, yönetim, motivasyon, duygular ve öğrencilerin ihtiyaçları) becerilerini pekiştirmek için bazen

belirli öğrencilerle bireysel olarak çalışıyorlar. Eğitim asistanları tarafından sağlanan desteğin amacı, öğretmenlerle işbirliği yapmak ve öğrencilerin eğitim sürecine katılmalarına yardımcı olmak, potansiyellerini gerçekleştirmelerine yardımcı olmak için işbirlikli öğrenme ve öğretme yöntemlerini uygulamak ve okul çevresinde bağımsızlık ile sosyal katılımı kazandırmaktır.

- ▶ **Kişisel asistanlar** - Engelli öğrencilerin günlük aktivitelerini gerçekleştirmelerine destek oluyorlar. Kişisel asistan tarafından sağlanan destek, engelli öğrenciye günlük yaşamın temel ihtiyaçlarını karşılamada uygun bireysel pratik yardım sağlamaktır: hareket, kişisel hijyen, beslenme, giyinme ve başkalarıyla iletişim gibi. Bu tür bir destek, öğrencinin eğitim sürecine ve topluluk etkinliklerine daha kolay katılımının temeli olarak daha yüksek düzeyde bağımsızlık ve işlevsellik kazanmasını sağlar.
- ▶ **Eğitim araçları** - sosyal açıdan yoksun ortamlardan gelen ve eğitim sistemi dışında olan çocuklar için angaje oluyorlar. Arabulucuların rolü, okullara erişim ve fırsatlar hakkında bilgi vermek, eğitimdeki savunmasız grupların özellikleri ve ihtiyaçları konusunda nüfusun ve ilköğretim personelinin farkındalığını artırmak için düzenli toplantılar yapmak, öğrenci başarısını artırmak için profesyonel ortaklar ve öğretmenlerle düzenli işbirliği gerçekleştirmek ve öğrencilerin eğitim sürecinden erken ayrılmalarını önlemek için faaliyetler bulunmaktır. Eğitim arabulucusu çalıştırma ihtiyacı, öğrencinin kayıtlı olduğu veya kayıtlı olması gereken okulun talebi üzerine Eğitim ve Bilim Bakanlığı'na sunulur. Eğitim arabulucuları, Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından yürütülen kamuya açık bir çağrı yoluyla işe alınırlar.
- ▶ **Eğitmenler-gönüllüler** - Bakan tarafından belirlenen ilköğretim öğrencilerine ders verme programına uygun olarak, öğrencinin kayıtlı olduğu öğretim yılında müfredatın parçası olan konularda öğrencilere ek destek sağlamak amacıyla, öğretim dilini öğrenmek için ders verebilir, ana dili öğretim dilinden farklı olan çocukların dil engelinin aşılmasına katkıda bulunurlar.
- ▶ **Kaynak merkezi olan ilköğretim okulları** - Kaynaştırmanın gelişmesiyle birlikte, özel okullar bir kaynak merkezi olan okullara dönüştürülerek ulusal, yani mesleki, materyal ve mekansal kaynaklarını engelli öğrencilere, ailelerine ve okullardaki eğitim personeline sunacak bölgesel merkezler haline getirilirler. Onlar işlevsel değerlendirme için uzman kuruluşun tavsiyesi doğrultusunda, bireysel tedavi ve

rehabilitasyon yapacaklar, eğitim ve kişisel yardım sağlayacaklar, karmaşık ihtiyaçları olan öğrenciler için değiştirilmiş programın bir kısmının uygulanmasına katılacaklar.

- ▶ **Öğrenme Destek Merkezleri** - Kaynaştırmanın gelişmesiyle birlikte, okullardaki özel sınıflar, öğrenme destek merkezlerine dönüştürülecek ve mesleki, materyal ve mekansal kaynaklarını engelli öğrenciler, onların aileleri ve okullardaki eğitim personeli için sunacaklar. Fonksiyonel değerlendirme için uzman kuruluşun tavsiyesi uyarınca, bireysel tedavi ve rehabilitasyon yapacaklar ve karmaşık ihtiyaçları olan öğrenciler için değiştirilmiş programın bir kısmının uygulanmasına katılacaklar.
- ▶ **Üniversiteler** - Kaynaştırma süreci için özellikle önemli olan öğretim kadrosu yetiştiren ve üreten yüksek öğretim kurumlarıdır. Gelecekteki öğretmenlerin ve mesleki ortakların yeterliliklerini geliştirmek için üniversiteler, yani öğretim kadrosu yetiştiren fakülteler, kapsayıcı eğitim için uluslararası standartlarla uyumlu yeni çalışma programları yapacaklardır. Üniversiteler, kapsayıcı sınıflarda öğrencilerle uygulamalı sınıflar aracılığıyla işyerinde öğretmen desteği kısmına da katılacaklar.
- ▶ **Eğitim ve Bilim Bakanlığı (EBB)** - İhtiyacı olan öğrencilere ek destek sağlamak için kapsayıcı politikalar oluşturur, kapsayıcı eğitim için yeterli okul kaynakları (insan, malzeme ve mali) sağlar, her okuldaki kapsayıcı uygulamaları, mevcut insan kaynaklarını ve topluluktaki / belediyedeki mevcut kaynakları izler.

Eğitim ve Bilim Bakanlığı, engelli çocukların özel okullardan normal okullara transferi için bir strateji geliştirmeli ve özel okulların kaynak merkezi olan okullara dönüşüm sürecini desteklemelidir, bu okullarda çalışan personelin kapasite geliştirme programını da içerir.

- ▶ **Eğitim Geliştirme Bürosu (EGB)** – Özel eğitim ihtiyaçları olan öğrencilerin öğretme ve öğreniminin teşvik edilmesi ve iyileştirilmesi için çaba harcarlar, kaynaştırma eğitimi alanında gelişim araştırmaları gerçekleştirir, kaliteli öğretim sağlama ve özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin ilerlemelerini kaydetme, izleme ve belgeleme araçları sağlama alanında okulları desteklemek için danışmanlık ve profesyonel çalışmalar yapar. EGB, Eğitim kadrosunu profesyonel bir şekilde yetiştirmek ve öğrencilerin başarılarını değerlendirmek amacıyla, kapsayıcı eğitim alanında eğitim programları oluşturmak, akredite etmek ve uygulamak için çalışır ve bu doğrultuda, kapsayıcı

eğitimi iyileştirmek için öğretimi desteklemek amacıyla kılavuzlar, dergiler ve diğer didaktik materyalleri yayınlamaktadır.

- ▶ **Mesleki Eğitim ve Öğretim Merkezi (MEÖM)** - Merkezin rolü, mesleki eğitim sistemlerinin analizi ve çalışmasına yöneliktir, bu kapsamda yapacağı çalışmalar arasında; Mesleki eğitimin belirli düzey ve türleri için yeni sistemik ve kavramsal çözümler tasarlamak, işgücü piyasası araştırması ve mevcut mesleklerin önerilmesi, kapsayıcılık kavramını içeren eğitim standartlarının geliştirilmesi, okulların ve sosyal ortakların engelli öğrenciler için pratik eğitimin uyarlanması ve uygulanması için desteklenmesi, kapsayıcı eğitime vurgu yaparak meslek okullarında eğitimin kalitesini yükseltmek ve meslek okullarındaki öğretmenleri kapsayıcı eğitimi uygulamaya hazırlamaktır.
- ▶ **Devlet Sınav Merkezi (DSM)** - Özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin ihtiyaçlarını sadece teknik düzenlemeler ve destek açısından değil, içerik ayarlamaları açısından da karşılamak için öğrencilerin başarılarının ve durum testlerinin dış ölçüm sürecindeki ayarlamaları tanımlar ve sağlar. Gelecekteki okul müdürlerinin eğitimi ve lisanslandırılmasına yönelik modüllerinde DSM, kapsayıcı eğitim için bir modül / lere sahip olacak ve bu alanda elde edilen sonuçları özellikle önemli olarak dikkate alacaktır.
- ▶ **Devlet Eğitim Müfettişliği (DEM)** - Olağanüstü denetimlerin yanı sıra integral değerlendirmenin bir parçası olarak, her okuldaki kapsayıcı uygulamaları, okulların çalışma kalitesine yönelik göstergelerde yer alan açıkça tanımlanmış göstergeler temelinde izler ve değerlendirir. DEM, okulun müfredatı nasıl organize ettiğini ve uyguladığını, yani öğrenmeyi desteklemek için önlemleri etkin bir şekilde uygulayıp uygulamadığını izler.
- ▶ **Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı - (ÇSPB)** - hizmetleri aracılığıyla okullara destek sunan anaokulların, gündüz bakım merkezlerinin ve diğer sosyal kurumların çalışmalarını izler ve teşvik eder. Bölgesel sosyal hizmet merkezleri aracılığıyla ÇSPB, eğitim dışı olan özel eğitim ihtiyacı olan çocukları tespit etme sürecine katılır. Bu bakanlık ayrıca engelli kişilere sosyal hizmetler sunan hizmetlerin lisansını da sağlar.
- ▶ **İşlevsel değerlendirme için uzman kuruluşlar** - Uluslararası İşlevsellik, Engellilik ve Sağlık Sınıflandırması - ICF uyarınca , desteğin türü, öğrenme bağlamı hakkında resmi bir karar vermek

için ek desteğe ihtiyacı olan çocuklar veya gençlere işlevsel bir değerlendirme gerçekleştirme rolüne sahiptir. Dahası, ebeveynlere çocuğu nasıl destekleyeceği konusunda tavsiyelerde bulunmak ve öğrenme ve öğrenme ortamını sürekli izlemek ve ebeveynler, öğretmenler ve profesyoneller arasındaki desteği ve iletişimi koordine etmektir.

- ▶ **Yerel yönetim** - Yerel düzeyde kapsayıcı eğitim sürecini izler ve destekler, bakanlıklar arası işbirliğini destekler, özel eğitim ihtiyacı olan çocukların dahil edilmesini teşvik etmek için yerel düzeyde hizmetler sunar. Yerel özyönetim, kapsayıcılık kavramını daha yüksek bir düzeyde onaylar, eylem planlarına dahil eder ve bu konuda daha geniş yerel çevrenin duyarlı hale getirilmesi için faaliyetler üstlenir. Aynı zamanda okulların ve genel nüfusa açık tüm kamu tesislerinin fiziksel erişilebilirliğini iyileştirmekten sorumludur ve kendi belediyesinden tüm çocukların eğitim sürecine dahil edilmesiyle ilgilenir. Yerel özyönetim, ayrılmış topluluklardan çocukların entegrasyonu için ön koşullar olarak, bölgelerin belirlenmesinde ve bölgeselleşmenin etkin uygulanmasında anahtar role sahiptir.
- ▶ **Sivil Toplum Kuruluşlar-STK'lar** - kapsayıcılık konusunu gündeme getirmek ve özel eğitim ihtiyacı olan çocukların ve ailelerinin çıkarlarını savunmak için lobi yapıyorlar. Bu kuruluşlar, okullara ve özel eğitim ihtiyacı olan çocukların ebeveynlerine / velilerine yerel, ulusal düzeyde destek sunar ve haklarını ve fırsatlarını kullanmaları için onları destekler.
- ▶ **Hizmetler** - özel eğitim ihtiyacı olan çocuklara ve ailelerine doğrudan hizmet sağlama alanında uzman ve lisanslıdırlar. Hizmet kuruluşları, ebeveynlere danışmanlık hizmetleri sunmakta ve özel eğitim ihtiyacı olan çocukları desteklemek için gerekli adımları atma sürecinde onlara rehberlik etmektedir. Bu hizmetler ÇSPB'nin yetkisi altındadır.
- ▶ **Günlük Merkezler** - Uzmanlıkları ve yetkinlikleri ile okullara destek sunmakta, özel eğitim ihtiyacı olan çocuklar ve aileleri için yerel düzeyde yeni hizmetler oluşturma fırsatına ve ihtiyacına sahip olup, ÇSPB'nin yetkisi altındadırlar.

VI.

OKUL ÖNCESİ, İLKÖĞRETİM VE ORTAÖĞRETİME KAYIT

Çocukları anaokullarına kaydettirmek, yaşamları boyunca başarılı bir sosyal içermenin anahtarıdır. Okul öncesi kurumlarda zamanında kayıt yaptırmak , riskli ve engelli doğan çocukların, farklı savunmasız kategorilerdeki kapsamını artırmak için aşağıdaki önlemlerin alınması gerekmektedir: kayıta öncelik, kayıt için mali sübvansiyonların sağlanması, yetkili destek personelinin sağlanması (pedagog, psikolog, özel eğitimci ve rehabilitasyon uzmanı, konuşma terapisti, sosyal hizmet uzmanı, vb.).

Anaokulları, çalışma şeklini her çocuğa göre uyarlayarak ve böylece uygun oyun temelli etkinliklere aktif katılımlarını sağlayarak özel ihtiyaçları olan çocukları destekleyecektir.

Çocuğu birinci sınıfa kaydettiren okul komisyonu, çocuklarını değerlendirme sürecine katılmak ve örgün ve yaygın eğitim de dahil olmak üzere çocuğun yaşamında önemli kararlar almak için ebeveynlerinden / velilerinden onun hakkında önemli bilgiler alır.

Okulda gerçekleştirilen ilk değerlendirme, çeşitli kaynak ve yöntemlere (konuşma, çocuğun çeşitli durum ve ortamlarda gözlemlenmesi, işlevlerin temel değerlendirmesi - motor beceriler, dikkat ve konsantrasyon, çabanın kabulü, iletişim, algılar, duygusal durum) dayanmaktadır.

Bu, güçlü yönler / potansiyeller ve çocuk nafakası ihtiyaçları açısından başlangıç durumu hakkında veri sağlar.

Engelli bir çocuęu birinci sınıfa kaydettirirken, ebeveyn / veli, işlevsel deęerlendirme için profesyonel bir kurumdan bir görüş / işlevsel profil sunmalıdır. Çocukların birinci sınıfa kaydolması için okul komisyonu, çocuęun belirli işlevsel zorlukları olduęunu deęerlendirirse ve ebeveyn / veli, işlevsel deęerlendirme için profesyonel bir kurumdan bir görüş / işlevsel profil sunmamışsa, gerekli destek tedbirleri hakkında gerekli bilgi ve rehberlięi elde etmek için ebeveyni / veliyi uzman deęerlendirme kuruluşuna yönlendirmek çocuęun yararınadır.

Kapsayıcı okul ekibi çocuęun eęitiminin daha sonraki döneminde, öğrencinin eęitim sürecinde ek desteęe ihtiyacı olduęunu belirlerse, ebeveynine / veliye çocuęu işlevsel bir deęerlendirme için meslek kuruluşuna götürmesini önerebilir. Yönlendirme sırasında, KOE'İ öğrencinin karşılaştığı zorluklarla ilgili görüşünü hazırlar.

Ebeveyn prosedürü başlatmayı reddederse ve bu, çocuęun yararına ise, okul resmi yolla prosedürü başlatır.

Daha iyi ilk deęerlendirme ve çocuęa giriş için ilgili bilgilerin daha verimli ve kapsamlı bir şekilde toplanması için, ilkokulun, okul öncesi kurumlarla işbirlięi özellikle katkı sağlar ve bu çocuęa ait belgelerin (geliştirme dosyası) zorunlu indirilmesi yoluyla sağlanır. Bu, her çocuęun gelişiminin ve ilerlemesinin izlenmesini ve deęerlendirilmesini sağlar ve her çocuęun alması gereken destek önlemlerinin zamanında planlanması için bir fırsat yaratır.

Bu tür bir işbirlięi, özel eęitim ihtiyacı olan öğrencilerin sınıftan konu öğretimine ve ilköğretimden ortaöğretime geçişinde özellikle önemlidir ve ilkokul ve ortaokuldaki kapsayıcı okul ekipleri, iletilmesi için öğrenciye ilgili tüm bilgileri güvenli ve gizli bir şekilde sağlamalıdır. Böylelikle öğrenci için lisede oluşturulacak kapsayıcı ekip, öğrencinin yararına olacak şekilde eęitim sürecini devam ettirebilecektir.

Okul ayrıca çocuęun faaliyetlerine / programlarına dahil olduęu dięer kurum ve kuruluşlarla da iletişime geçebilir ve işbirlięi yapabilir.

VII.

İŞGÜCÜ PİYASASINDA SUNULAN FIRSATLARA ÖĞRENCİLERİN HAZIRLANMASI

Geçiş dönemi, öğrencinin aktif katılımına ve karar vermede seçimine saygı duymasını sağlamalı bir süreçtir. Eğitim sürecine dahil olan tüm paydaşlar, okulun yıllık çalışma programı dahilinde, belirli bir eğitim düzeyini tamamladıktan sonra öğrencinin daha da gelişmesi için işbirliği yapmalı ve bireysel bir geçiş planı (BGP) geliştirmelidir.

Bireysel geçiş planının geliştirilmesi ve mesleki yönlendirme, danışmanlık ve mesleki eğitim için bir portföyün oluşturulması, öğrencinin eğitim sürecine katılımıyla başlamalıdır. Öğrencinin gelişiminin ve başarılarının sürekli izlenmesinde tanımlayıcı değerlendirme ve ek analizin uygulanması, kariyer danışmanlığı, mesleki eğitim ve işgücü piyasasında rekabet için yön sağlayacaktır. Süreç, bilgi toplamayı, işe gitmeyi, düşünmeyi ve okuldan sonraki yaşam hakkında kararlar vermeyi içerir. Okul, öğrencinin toplumdaki yaşamına ilişkin kişisel beklentilere göre, uygun mesleki, sosyal ve aile katılımı ile mezuniyet sonrası karar vereceği fırsatlar hakkında sağlıklı ve bilinçli bir karar verebilmesi için gerekli tüm desteği sağlamalıdır.

BGP'nin gelişimi, gençlerin evrensel eğitimi, eşitlik, katılım, esneklik ve kendi kaderini tayin ilkelerine göre her bir kişi için planlamanın, bireysel olarak yapılması gerçeğiyle yönlendirilmelidir.

Kapsayıcı eğitimin nihai amacı, özel eğitim ihtiyaçları olan kişilerin "yetişkinlerin çalışma dünyasına" tam olarak dahil edilmesini sağlamaktır.

- ▶ Tüm eğitim faaliyetleri öğrencinin yaşam boyu öğrenme için temel yetkinliklerini oluşturmayı amaçlamalıdır;
- ▶ Tüm öğrenciler için kariyer danışmanlığı ilköğretimden başlamalıdır. ÖEİ'li öğrenciler, işgücü piyasasında kendi kendini temsil etme becerilerini geliştirecek mesleki rehberlik programlarına dahil edilmelidir;
- ▶ Eğitimden istihdama geçiş sürecini kolaylaştırmak ve özel eğitim ihtiyacı olan kişilerin herkesle eşit bir şekilde çalışma sürecine dahil edilmesi için gerekli koşulları yaratmak amacıyla okullar ve şirketler arasında yakın ortaklıklar kurmak.

VIII.

KAPSAYICI EĞİTİM ŞARTLARI SAĞLAMAK

OKULLARDA KAPSAYICI EKİPLERİN ROLÜ

Yasal hükümlere uygun olarak tüm çocuklar için daha iyi eğitimin geliştirilmesi doğrultusunda okullarda iki tür kapsayıcı ekip oluşturulur ve çalıştırılır:

- ▶ **Kapsayıcı okul ekibi (KOE)**, okul müdürü tarafından oluşturulur ve yedi üyeden oluşur: pedagoğ, yani psikoloğ, yani sosyal hizmet uzmanı, okul personeli saflarından iki öğretmen, iki ebeveyn / veli, bir özel eğitimci ,rehabilitasyon uzmanı ve okul müdürü. Okulun belirli bir profilde profesyonel bir yardımcısı yoksa, okullardan kaynak merkezi olan veya öğrenme destek merkezlerinden bir kişi atanır. Okul kapsayıcı ekibi, tüm okul düzeyinde kapsayıcı politika ve uygulamalarla ilgilenir, planlanan etkinlikleri tasarlar, uygular ve eğitim çalışmalarında uyumlaştırılmasına ve uygulanmasına özen gösterir.
- ▶ **Kapsayıcı öğrenci ekibi (KÖE)**, okul müdürü tarafından oluşturulur ve şunlardan oluşur: öğrencinin öğretmenleri, ebeveyn / veli, pedagoğ, yani psikoloğ, yani okuldaki sosyal hizmet uzmanı ile özel eğitimci ve rehabilitasyon uzmanı. Okulun belirli bir profilde profesyonel bir yardımcısı yoksa, okullardan kaynak merkezi olan veya öğrenme destek merkezlerinden bir kişi atanır. Bu ekibe, gerekirse, öğrenciye destek veren diğer kişileri (doktor, öğrencinin okul dışında birlikte çalıştığı diğer profesyonel yardımcı veya rehabilitasyon uzmanı vb.) ya da uzman kuruluş

tarafından fonksiyonel değerlendirme için öneriliyorsa ve öğrenci ile çalışıyorsa, bir eğitim veya kişisel asistanı içerebilir. Kapsayıcı öğrenci ekibi, çalışmalarının odak noktasında, bu ekibin kendisi için oluşturulduğu belirli bir öğrenciye sahiptir, yani, işlevsel değerlendirme için profesyonel kuruluşların tavsiyelerine uygun olarak öğrenmede destek için önlemleri uygular. Bu anlamda tavsiye edilirse okul öğrenci ekibi engelli öğrenciye bireysel potansiyellerine ve ihtiyaçlarına göre ÖEP hazırlar ve öğrenciyle ona göre çalışır.

OKUL PROGRAMLARI VE PLANLARI

Okullar, daha önce gerçekleştirilen bir öz değerlendirmeye dayalı olarak, okulun çalışmalarına dair dört yıllık bir bir gelişim programı hazırlar ve bunun temelinde her öğretim yılında okulun çalışmaları için yıllık bir program hazırlanır. Bu belgelerde, okuldaki kapsayıcı eğitimin durumuna ilişkin bilgilerin yanı sıra kapsayıcı süreçlerin nasıl sürekli olarak iyileştirilebileceğine ilişkin yönergeler, önlemler ve faaliyetler yer alması gerekir. Daha sonra eylem planlarında detaylandırılan önlemler, temel olarak aşağıdaki bölümleri kapsamaktadır:

- ▶ özel eğitim ihtiyaçları olan çocukların başarılı bir şekilde dahil edilmesi, yetiştirilmesi ve eğitilmesi için okulun ve öğretmenlerin kapasitelerinin oluşturulması (kapsayıcı eğitim için fiziksel, örgütsel, profesyonel ve prosedürel ön koşulların sağlanması ve bunun için zamanında planlama ve fon tahsisi);;
- ▶ okullarda kapsayıcı bir ortam oluşturmak ve sürdürebilmek için öğrenciler, öğretmenler, profesyonel ortaklar ve ebeveynlerle birlikte çalışmak;
- ▶ öğretimde interaktif yaklaşımların uygulanması için öğretmenlerin mesleki yeterliklerinin yükseltilmesi, öğrencilerin pedagojik değerlendirmesi ve bireyselleştirilmiş öğretim;
- ▶ kapsayıcı eğitimin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi ve bunun önemi konusunda halkın bilinçlendirilmesi için yerel topluluktaki (belediye idaresi, sağlık ve sosyal koruma) ebeveynler, ilgili dernekler ve kurumlarla işbirliği geliştirmek.

FİZİKSEL ÇEVRE VE TEKNOLOJİ KULLANIMI

Eđitime eriřim aynı zamanda fiziksel çevreye uyum sağlamak, yani öğrencinin okul ortamında çalışmasını engelleyebilecek veya zorlaştıracak engelleri kaldırmak anlamına gelir. Bu amaçla, okulların yanı sıra bir kaynak merkezi ve yerel özerk yönetime sahip okullar şunlarla ilgilenir:

- ▶ Her türlü fiziksel veya duyuusal engeli olan öğrenciler, ebeveynler ve öğretmenler için tüm odalara erişim sağlayan mimari engellerin okul binasından kaldırılması;
- ▶ Sınıftaki mobilya ve teçhizatın öğrencilerin özel ihtiyaçlarına göre ayarlanması;
- ▶ Tuvaletlerin bir kısmının öğrencilerin özel ihtiyaçlarına göre ayarlanması;
- ▶ Alanda daha kolay yönlendirme için planlar sağlamak ve hareket yönünü işaretlemek;
- ▶ Özel eğitim ihtiyaçları olan öğrencilerin kapsayıcı eğitimindeki engellerin kaldırılması için yardımcı teknoloji (öğretim ve diğer yardımcı unsurlar) tedariki.
- ▶ Kapsayıcı eğitimi destekleme sürecinde, aşağıdakileri sağlayan önemli bir araç da bilgi-iletişim teknolojisidir.⁸
- ▶ Öğrencilerin, katılımı destekleyen öğrenme sürecinde özel eğitim ihtiyacı olan tüm öğrenciler için bireyselleştirilmiş öğretim çalışması biçimleriyle BİT'i etkili bir şekilde kullanmaları.
- ▶ Öğretmenler, teknolojinin okul içinde ve dışında uygulanması için sürekli mesleki gelişim gerektiren, kapsayıcı bir ortamda öğrenmeyi desteklemek için BİT'i etkili bir şekilde kullanılmalıdır.

Okulun ek mali ve diğer desteğinin gerekli olduğu bazı faaliyetlerin gerçekleştirilmesi; eğitim, sosyal koruma, sağlık gibi farklı faaliyetler kapsamında sağlanabilir. Ek mali ve diğer destekler esas olarak yerel yönetim ve Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından sağlanacak ve koordine edilecektir.

⁸ European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Şu linkte mevcut: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/Information%20and%20Communication%20Technology%20for%20Inclusion.pdf>

ÖĞRETMEN YETERLİKLERİ VE AKRAN DESTEĞİNİN ÖNEMİ

Öğretmenler, öğrencilerin yaşamlarında önemli bir rol oynar. Tüm öğrencilere karşı olumlu bir tutumun varlığı ve diğer profesyonellerle işbirliği yapma istekliliği öğretimde temel ilkeler olarak kabul edilir. 21. yüzyıl becerilerini kazanmak için ,öğretmenlerin tümü öğrencilerin öğrenme sürecine kendilerini adanmaları gerekir: tüm öğrencilerin 21. yüzyıl becerilerini edinmesi için öğrenme süreci: dijital okuryazarlık, iletişim becerileri, pazarlama ve satış becerileri, değişimi hızlı ve güvenli bir şekilde kabul etme, duygusal zeka, ekip çalışması becerileri. Başlangıç ve sürekli eğitim sırasında, öğretmenler öğrencilerin farklı ihtiyaçlarını karşılamak için uygun beceriler geliştirmeleri gerekir. Bu nedenle, öğretmenler yaşam boyu öğrenmeleri için sorumluluk almalıdır.

Avrupa Özel İhtiyaçlar ve Kapsayıcı Eğitim Ajansı⁹, eğitimcilerin yeterlilikleri açısından heterojen bölümlerdeki öğrenciler için çeşitli etkili öğretim yaklaşımları belirlemiştir. (tutumlar ve inançlar, bilgiler, beceriler ve yetenekler).

TUTUMLAR VE İNANÇLAR

- ▶ Etkili öğretmenler tüm öğrencilerin öğretmenleridir;
- ▶ Öğretmenler, sınıftaki tüm öğrenciler için öğrenmeyi kolaylaştırma sorumluluğunu alır;
- ▶ Öğrencilerin yetenekleri sabit değildir; tüm öğrencilerin öğrenme ve gelişme fırsatı vardır;
- ▶ Öğrenme bir süreçtir ve amaç tüm öğrencilerin “nasıl öğrenileceğini öğrenme” becerilerini geliştirmesidir.
- ▶ Öğrenme süreci temelde tüm öğrenciler için aynıdır - çok az “özel teknikler” vardır;
- ▶ Bazı durumlarda, öğrenme güçlükleri farkedildiğinde, müfredatta, ders programına ve öğretme yaklaşımlarında düzenlemelere ihtiyaç vardır.

TEMEL BİLGİ VE ANLAYIŞ

- ▶ Öğrencilerin öğrenme yolları ve öğrenme sürecini destekleyen öğretim modelleri hakkında teorik bilgi;

- ▶ Olumlu davranış ve sınıf yönetimine yaklaşımlar;
- ▶ Öğrenmeyi desteklemek için sınıf yönetimi (fiziksel ve sosyal çevre)
- ▶ Öğrenmenin önündeki çeşitli engelleri belirleme ve bunları aşmanın yolları ve bunların öğretim yaklaşımları üzerindeki etkileri;
- ▶ Öğretim ve değerlendirme yaklaşımlarıyla ilgili temel becerilerin geliştirilmesi - temel yetkinlikler;
- ▶ Öğrencinin güçlü yönlerini belirlemeye vurgu yaparak öğrenme yöntemlerinin değerlendirilmesi;
- ▶ Öğrencilerin dahil olabilmeleri ve farklı ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için Müfredat, öğrenme süreci ve öğrenme materyallerinde içeriğin farklılaştırılması;
- ▶ Öğrencilerin öğrenme özerkliğini geliştirmelerini destekleyen tüm öğrenciler için bireyselleştirilmiş öğrenme yaklaşımları;
- ▶ Uygun olduğunda bireysel eğitim planlarının (BEP ve değiştirilmiş programlar) geliştirilmesi, uygulanması ve etkili bir şekilde gözden geçirilmesi.

BECERİ VE YETENEKLER

- ▶ Olumlu sınıf yönetimine sistematik yaklaşımlar içeren sınıf liderliği becerilerinin uygulanması;
- ▶ Bireysel öğrencilerle ve heterojen gruplarla çalışma;
- ▶ Eğitim sürecini, öğrenmeye erişimi destekleyen bir dahil etme aracı olarak kullanmak;
- ▶ Müfredat oluşturma süreçlerindeki farklılıklar ile ilgili içeriklerin kapsamı;
- ▶ Öğrenmede farklı yöntemler, içerikler ve sonuçlar;
- ▶ Bireysel öğrenmeyi oluşturmak ve öğrenme hedeflerini belirlemek için öğrenciler ve aileleriyle birlikte çalışmak;
- ▶ Öğrencilerin, akran öğrenimi de dahil olmak üzere çeşitli şekillerde işbirliği yaptığı ve birbirlerine yardım ettiği işbirlikli öğrenim yoluyla öğrenmeyi kolaylaştırma.
- ▶ Öğretimde farklı öğretim yöntem ve yaklaşımlarının sistematik bir şekilde uygulanması;

- ▶ Esnek öğrenme yaklaşımlarını desteklemek için BİT ve yardımcı teknolojinin kullanılması;
- ▶ Öğrenme hedeflerine ulaşmak için kanıta dayalı öğretim yaklaşımları, esnek öğretim ve öğrencilere net geri bildirim verme;
- ▶ Öğrenmeyi desteklemek amacıyla, öğrenciler için olumsuz sonuçlara yol açmayan ve etiketlemeyen biçimlendirici ve özetleyici değerlendirme kullanmak;
- ▶ Öğrencilerle birlikte problem çözme;
- ▶ Öğrenme sürecini kolaylaştırmak amacıyla çeşitli sözlü ve sözlü olmayan iletişim becerilerinin uygulanması.

Eğitim Geliştirme Bürosu tarafından akredite edilen ve tavsiye edilen eğitimlerle öğretmenlerin ve profesyonel ortakların yeterliliklerinin sürekli olarak geliştirilmesi esastır.

Ayrıca, EBB ve Eğitim Geliştirme Bürosu, kapsayıcı öğretim uygulamalarına aşağıdakiler aracılığıyla destek sağlamalıdır:

- ▶ Tüm okullar için kapsayıcı eğitimle ilgili çeşitli el kitapçıkları ve kılavuzlar sağlamak;
- ▶ Kaliteli öğretim uygulamaları ve materyalleri yayınlamak için iyi uygulamalar ve platformlar içeren bir okullar ağı geliştirmek;
- ▶ Tüm okulların, kapsayıcı eğitim için yerleşik iyi uygulamalara sahip okullar ve öğretmenler açısından doğrudan yardım veya destek almasını sağlamak.

AKRAN İŞBİRLİĞİ

- ▶ Akran öğretimi veya işbirlikli öğrenme, tüm öğrencilerin başarısını geliştirmek için iyi bir temeldir.
- ▶ İşbirlikli öğrenme, okulda ve sınıfta kapsayıcı iklimin teşvik edilmesini ve desteklenmesini sağlar.
- ▶ Her çocuğun kabul edildiğini, değer verildiğini ve önemli olduğunu hissetmesini sağlar.
- ▶ Çatışmaların ortak çözümü, sorumluluğun paylaşıldığı ve öğrencilerin bunu birlikte çözmeleri gereken bir ortam yaratır.

Okul ve okulun kapsayıcı ekibi, aŐađıdakileri hazırlayarak öğretim uygulamalarını ve okuldaki kapsayıcı ortamı sürekli olarak desteklemelidir:

- ▶ Okul düzeyinde işbirliğine dayalı öğrenme için uygun mekanizmalar (savunmasız gruplarla çalışmanın yanı sıra yeterli öğrenme yöntemlerinin kullanılmasıyla ilgili konular).
- ▶ Öğretmenleri ödüllendirmek için okuldaki iyi uygulamaların tanınacağı ve güçlendirileceđi bir sistem.

IX.

FARKLILAŐTIRMA, BİREYSEL EĐİTİM PLANI (BEP) VE DEĐİŐTİRİLMİŐ MÜFREDAT

Okul ve ders dıŐı etkiliklere aktif ve üretken katılım için bazı öğrencilerin desteĐe ihtiyacı vardır. Bu amaçla, öğretmen hedeflenen müdahaleleri yapar, yani öğrencilerin katılımını ve öğrenme çıktılarına ulaşma fırsatını sağlamak için öğretimin planlanması ve uygulanmasında farklılaştırılmış bir yaklaşım uygular

Farklılaşma, öğretme ve öğrenmenin öğrencilerin ihtiyaç ve fırsatlarına uyarlanmasıdır. Müfredatın öğrenme sonuçları, öğrenme yöntemleri ve öğrenme etkinlikleri ile ilgili faaliyetlerin her öğrencinin bireysel olarak ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde planlandığı bir süreçtir. Bununla görevin, özel eğitim ihtiyaçları olan öğrenciler de dahil olmak üzere öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarına uygun olmasını sağlar.

FarklılaŐtırmada kullanılabilcek farklı stratejiler vardır:

- ▶ Her öğrenci, ödevi üzerinde kendi hızında çalışır;
- ▶ Tüm öğrencilere orta düzeyde (aynı materyaller, sorular, talimatlar) öğretilir, ancak daha yetenekli olanlar daha karmaşık bir ödev alır ve zorluk çekenlere ek yardım verilir;
- ▶ Sınıfı yeteneklere göre gruplara ayrılır (her grup karmaşıklıkta farklı bir ödev alır, ancak öğrenme hedefleri aynıdır);
- ▶ Ödevler karmaşık bir şekilde düzenlenmiştir, böylece yalnızca en yetenekli olanlar en birleşik ödevlere ulaşabilir;

- ▶ Aynı açık ödev verilir ve herkes ulaşabileceği maksimum kalite ile çalışır;
- ▶ Öğrenciler çözecekleri ödevleri kendileri seçerler;
- ▶ Herkesin ödevleri aynıdır, ancak grupta öğrenciler birbirlerine yardım eder;
- ▶ Herkese aynı çalışma kağıtları verilir ve bunları kendi hızına göre çözerler;
- ▶ Tüm öğrenciler konunun ayrı bir yönü üzerinde çalışır, ancak her biri kendi tarzında çalışır.

BİREYSEL EĞİTİM PLANI

Bazı öğrenciler, öğretimin farklılaşmasına rağmen, öğrenmeye dahil olamazlar ve öğrenmede ilerleme kaydedemezler, bu nedenle bu öğrencilerin daha yoğun müdahalelere, yani kapsayıcı bir öğrenci ekibi (KÖE) tarafından bir bireysel eğitim planının (BEP) hazırlanmasına ihtiyacı vardır. Öğrenciye yönelik kapsayıcı ekip, öğrencinin okulda öğretime başladığı günden itibaren 30 gün içinde, engelli öğrenciye bireysel potansiyel ve ihtiyaçlarına göre BEP'i hazırlar ve işlevsel değerlendirme için mesleki kuruluşların önerileri doğrultusunda öğrenme desteği önlemlerini uygular veya BEP eğitimine duyulan ihtiyacın belirlendiği günden itibaren. Bireysel eğitim planının uygulanmasının amacı, çocuğun / öğrencinin düzenli öğretim faaliyetlerine en uygun şekilde dahil edilmesinin yanı sıra, akran grubundaki kabul ve bağımsızlığını sağlamaktır. Bireysel eğitim planı, müfredatın öğrenme sonuçlarını uyarlamaları, belirli etkinliklerin girişini ve öğrenme sonuçlarının elde edilmesini sağlayacak öğretim yöntemlerini içerir.

BEP'nin hazırlanması sırasında, öğrenciye yönelik kapsayıcı ekip, öğrencinin eğitim sürecine dahil olan diğer öğretmenler ve profesyonel ortaklarla işbirliği yapar.

Özel eğitim ihtiyacı olan her öğrenci için uzun vadeli, orta vadeli ve kısa vadeli BEP hazırlanır.

BİREYSEL EĞİTİM PLANININ YAPISI (BEP)

- ▶ **Öğrenci hakkında temel bilgiler** - Bu bölüm, öğrenci hakkında kişisel bilgileri ve aşağıdakiler gibi diğer gerekli bilgileri içerir: eğitim tarihi; önceki müdahalelere ilişkin veriler; tıbbi geçmişi (varsa), öğrencinin / gelişimsel durumunun mevcut işleyiş düzeyinin bir bütün olarak tanımlanması, daha sonra alanlara (gelişimsel-bilişsel, duygusal, fiziksel ve sosyal durum) ve ayrıca çocuğun bireysel özelliklerine (tercihler, yetenekler, ihtiyaçlar, ilgi alanları vb.).
- ▶ **Farklı alanlarda mevcut başarı seviyesi** - Bu bölüm, öğrencinin desteğe ihtiyaç duyduğu tüm konuların bir listesini, öğrencinin desteğe ihtiyaç duyduğu her konu için mevcut başarı seviyesini, öğrencinin öğrenmesiyle ilgili güçlü yönler ve ihtiyaçlar ve öğrencinin desteğe ihtiyaç duyduğu kararın kanıtı olarak uygun değerlendirme verileri.
- ▶ **Öncelikli ihtiyaçların belirlenmesi** - KÖE öğrencinin profilini ve başarısını (madde 1 ve 2) belgeledikten sonra, bu bilgiler öğrencinin desteğe ihtiyaç duyduğu alanları belirlemek ve önceliklendirmek için kullanılabilir. Bu öncelik alanları, fonksiyonel değerlendirme için uzman kuruluşların tavsiye ettiği kalkınma hedefleri ve müdahaleleri dikkate alınarak farklı fonksiyonel alanlara ayrılmalıdır. Öncelikli ihtiyaçların belirlenmesinde, çocuğun mevcut yetenekleri ve işlevlerinin yanı sıra desteğe ihtiyaç duyan her alan için edinilen yetkinlikler ve ihtiyaçlar da dikkate alınmalıdır. Öğrencinin öncelikli ihtiyaçlarının belirlenmesine dayalı olarak, spesifik, ölçülebilir ve ulaşılabilir olması gereken öğrenme neticeleri planlanır.
- ▶ **Öğretim stratejilerinin ve değerlendirme stratejilerinin belirlenmesi** - Bu bölüm, çeşitli aktörlerin sorumluluklarını, öğrenciyle çalışma yollarını, öğretim ve değerlendirmenin uygulanmasındaki belirli yöntemlerin, tekniklerin ve faaliyetlerin tanımını, öğrenci tarafından elde edilmesi beklenen sonuçları, KEP'ni uygulamak için ihtiyaç duyulacak öğretim yardımcılarını / kaynaklarını ve rolleri açıklar.
- ▶ **Uygulamaya dair zaman çerçevesi** - KEP uygulamasına başlama zaman dilimini, uygulamanın kendisinin dönemini ve öğrencinin ilerlemesinin analizinin yapıldığı zaman dilimini ifade eder.

- ▶ **İlerleme Raporu** - Öğrenci ilerlemesini belirlemek için kullanılacak sürekli değerlendirme ve veri toplama için bireysel müfredatın ayrılmaz bir parçasıdır. Rapor, elde edilen öğrenme sonuçlarını, öğrencinin başarısının raporlanma şeklini, raporun hazırlanacağı sürenin belirlenmesini ve raporlama sıklığını kaydeder.
- ▶ **KEP geliştirme ve uygulama ekibinin üyelerinin isimleri ve pozisyonları.**
- ▶ **KEP'lerin izlenmesi, değerlendirilmesi ve gözden geçirilmesi.**

DEĞİŞTİRİLMİŞ MÜFREDAT

Karmaşık ihtiyaçları olan öğrenciler için değiştirilmiş bir müfredat hazırlanmaktadır.

Değiştirilmiş müfredat, ilköğretimin her eğitim dönemi için hazırlanır ve öğrencilerin bağımsızlık, kişisel gelişim ve sosyal ilişkiler kazanması ve geliştirmesi gereken yeterliliklere göre öğrenme sonuçlarını belirler. Yani, değiştirilmiş müfredatla, karmaşık ihtiyaçları olan öğrenciler, kültürel hijyen alışkanlıklarının bağımsız bakımı ve performansı, temel iletişim, psikomotor işlevlerin gelişimi, farklı eğitim alanlarından temel bilgiler, temel hayvan edinimi veya kişisel gelişim, kişilerarası ilişkiler, sosyal ilişkiler, sağlıklı yaşam ve dış çevre ile ilişkiler için bilgi edinecekler.

Değerlendirme için uzman kuruluşun tavsiyesi uyarınca, karmaşık ihtiyaçlı öğrenciler değiştirilmiş bir programa göre öğrenimini gerçekleştirirken bu öğrencilerin yararına olması durumunda eğitimlerinin bir bölümünü bir kaynak merkezi veya öğrenme destek merkezi ile ilkokulda görebilirler.

DEĞİŞTİRİLMİŞ MÜFREDATIN YAPISI

- ▶ **Öğrenci için temel bilgiler** – Bu bölüm, öğrenci hakkında kişisel bilgileri ve aşağıdakiler gibi diğer gerekli bilgileri içerir: önceki müdahalelere ilişkin veriler; tıbbi geçmiş, çocuğun mevcut işleyiş düzeyinin tanımı / genel olarak gelişimsel durum ve daha sonra alanlar (gelişimsel-bilişsel, duygusal, fiziksel ve sosyal durum), eğitim tarihi; yanı sıra çocuğun bireysel özellikleri (tercihler, yetenekler, ihtiyaçlar, ilgi alanları vb.).
- ▶ **Farklı alanlarda mevcut başarı düzeyi** - Bu bölüm, öğrencinin bağımsızlığını kazanması ve geliştirmesi gereken yetkinliklere

dayalı öğrenme neticelerinin bir tanımını, kişisel gelişim ve sosyal ilişkilerin gelişimini, yani yaşam becerilerini, ilerlemeyi izlemek için uygun verileri ve öğrenmede elde edilen sonuçları ve öğrencinin bu tür bir desteğe ihtiyacı olduğuna dair kararın kanıtı yanısıra , değiştirilmiş programın hazırlık dönemine kadar öğrenme sonuçlarının başarı düzeyini kapsar.

- ▶ **Öncelikli ihtiyaçların belirlenmesi** - işlevsel değerlendirme için uzman kuruluşlar tarafından önerilen kalkınma hedefleri ve müdahaleleri zorunlu olarak dikkate alınır. Öncelikli ihtiyaçların belirlenmesinde, çocuğun mevcut yetenekleri ve işlevlerinin yanı sıra desteğe ihtiyaç duyan her alan için edinilen yetkinlikler ve ihtiyaçlar da dikkate alınmalıdır. Öğrencinin öncelikli ihtiyaçlarının belirlenmesine dayalı olarak, spesifik, ölçülebilir ve ulaşılabilir olması gereken öğrenme neticeleri planlanır.
- ▶ **Öğretim stratejilerinin, yaşam becerileri gelişimini desteklemek stratejilerinin ve değerlendirme stratejilerinin belirlenmesi** – Bu bölüm, öğrencinin özel ihtiyaçlarına göre öğretim materyallerinin, etkinliklerinin ve prosedürlerinin ayarlamalarını, öğretim bölümünde ve yaşam becerileri geliştirme bölümünde öğrenciyle çalışma yollarını, başarıları izleme yönteminin tanımını ve elde edilen öğrenme sonuçları, değiştirilmiş programı uygulamak için ihtiyaç duyulacak kaynaklar ve çeşitli paydaşların rolleri ve sorumlulukları açıklar.
- ▶ **Uygulama zaman dilimleri** - Değiştirilen programın uygulanmasına başlama süresi, uygulamanın kendisi ve öğrencinin ilerlemesinin analizinin süresine aittir.
- ▶ **İlerleme Raporu** - Sürekli değerlendirme ve öğrenci ilerlemesini belirlemek için kullanılacak veri toplama için değiştirilmiş program planının ayrılmaz bir parçasıdır. Rapor, elde edilen öğrenme sonuçlarını, bunların öğrencinin başarısı hakkında ne şekilde raporlanacağını, raporun hazırlanacağı sürenin belirlenmesini ve raporlama sıklığını kaydeder.
- ▶ **Değiştirilmiş programın geliştirilmesi ve uygulanmasına dair ekip üyelerinin isimleri ve konumları.**
- ▶ **Değiştirilmiş programın izlenmesi, değerlendirilmesi ve revizyonu.**

KEP VE DEĞİŞTİRİLMİŞ PROGRAMIN İZLENMESİ, DEĞERLENDİRİLMESİ VE REVİZYONU

Okul kapsayıcı ekibi ve kapsayıcı öğrenci ekibi, KEP'nin ve değiştirilen programın uygulanmasından sorumludur. Öğrencinin eğitim sürecinin bir parçası olan ebeveynler / veliler ve öğretmenler ile destek sağlayan diğer kişiler, KEP'nin bir kopyasına veya değiştirilmiş bir programa sahip olmalı ve özel sorumlulukları hakkında bilgi edinmelidir.

Okul kapsayıcı ekibi, KEP'ına veya değiştirilmiş bir programa göre eğitilen her çocuğu izlemek için mekanizmalar kurar, okul müdürü ise okul kapsayıcı ekibinin çalışmalarını düzenli olarak izler ve bundan sorumludur.

KEP veya değiştirilmiş programın değerlendirilmesi bir öğretim yılı içinde en az iki kez yapılır ve ihtiyaçlara bağlı olarak ve daha sıklıkla, öğrencinin KÖE veya değiştirilmiş programla planlandığı gibi benimsediği bilgi, beceri, beklenen sonuçları ve sağlanan öğretim stratejilerinin etkililiğini analiz etmenin gerekli olduğu, kapsayıcı öğrenci ekibi tarafından KÖE ve değiştirilmiş bir program ile yapılır.

Planlanan sonuçların çoğu elde edilirse, yeni bir KEP veya değiştirilmiş bir program geliştirilmelidir. Planlanan öğrenme sonuçların çoğuna ulaşılmazsa, KEP veya değiştirilmiş müfredat revize edilmeli ve aynı sonuçlar daha uzun bir süre için tasarlanmalı ve yeni öğretim stratejileri uygulanmalıdır. Öğrenci, planlanan / beklenen öğrenme sonuçlarının ve revize edilmiş KEP veya değiştirilmiş programın çoğunu başaramazsa, işlevsel değerlendirme için meslek kuruluşlarına geri gönderilir.

EK DERSLER

Beklenen sonuçları elde etmek için belirli konular için ek desteğe ihtiyaç duyan öğrenciler için ek dersler düzenlenir, örneğin, bir öğrencinin, ebeveyninin, yani velinin talebi üzerine veya öğretmenin takdirine bağlı olarak. Öğretmen öğrencilerin ihtiyaçlarına göre ek dersleri planlar. Öğrenciyi, ek dersler ziyaret etme ihtiyacı için, sınıf öğretmeni, konuyla ilgili kayıtları tutar ve veliyi, yani çocuğun velisini, ihtiyacın tespitinden itibaren üç gün içinde bilgilendirir. Ek dersler kapsamında, ana dili öğretimin gerçekleştiği dilden farklı olan çocukların dil engellerini aşmak amacıyla öğretim dili öğrenimi düzenlenir.

X.

YAŞ ÜZERİNDEKİ ÖĞRENCİLERİN İLKÖĞRETİME KATILIMI

Ülkemizde ilköğretim tüm çocuklar için zorunlu olmakla birlikte, her zaman çeşitli nedenlerle (sosyo-ekonomik durum, marjinal grup üyeleri vb.) okula kayıt yaptırmamış veya eğitim sırasında okulu bırakmış çocuklar bulunmaktadır.

ÖĞRENCİ KAYDI, ÖĞRETİMİN ORGANİZASYONU VE UYGULANMASI

İlköğretim Kanununun 14. maddesi, bu sorunun ayrı paragraflarda belirtilen çeşitli yönlerini aşağıdaki gibi kapsamaktadır: (1) Öğretime dahil edilmeyen ve uygun ilköğretime dahil olma yaş sınırını aşan çocuklar, diğer çocuklar gibi eşit koşullarda ilköğretim hakkına sahiptir; (2) Bu maddenin (1) fıkrasında belirtilen çocuklar için, uygun ilköğretim bölümüne dahil edilmesini sağlayacak uyarlanmış müfredatlar hazırlanır; (3) Bu maddenin (1) numaralı fıkrasında belirtilen çocukların bilgilerinin incelenmesi, Büro tarafından belirlenen araçlarla eğitim sürecine dahil edilmeden önce okul tarafından yapılır. Bilgilerinin doğrulanmasından sonra, çocuğa uygun ilköğretime kaydını yaptırmak için sertifika verilir; (4) Bu maddenin (2) fıkrasında atıfta bulunulan uyarlanmış müfredat, Büro tarafından hazırlanır ve Bakan tarafından belirlenir ve (5) Bu maddenin (3) numaralı fıkrasında belirtilen belgenin şekli ve içeriği, Büro'nun teklifi üzerine Bakan tarafından belirlenir.

Söz konusu maddeye göre her okul, baş vuran yaşı geçmiş öğrenci varsa normal sınıflara dahil etmekle yükümlüdür.

Her şeyden önce, daha büyük öğrencilerin diğer veya yaklaşık yaşlarındaki öğrencilerle sınıfta değillerse veya öğrencilerin yaşlarına bağlı olarak okulda bilgi ve becerilerin farklı şekilde kazanıldıklarında kendilerini çevreye dahil hissetmedikleri birkaç faktör göz önüne alındığında, bu öğrencilerin okula dahil edilmesi için öğrencilerin ilgisine en uygun çözümü bulmak gerekir.

Okuldaki profesyonel hizmetin ve sorumlu öğretmenin (alt sınıflardan) daha büyük yaştaki öğrencilerle sohbet etmesi ve okula yeni başlayan büyük öğrencinin sosyal bağlamı hakkında olabildiğince fazla bilgi almaya çalışması gerekir.

Bundan başka güven, saygı ve anlayış ilişkisi kurmanın yanı sıra öğrencinin öğretme ve öğrenmeyle ilgili gerçekçi beklentiler yaratmasına yardımcı olması lazım.

Öğrenci, okula kayıt olana kadar derse hiç devam etmemişse (okula kayıt olmamışsa) birinci sınıftan müfredata uygun olarak eğitimine başlar. Ancak öğrencinin yaşına bağlı olarak, kendi yaşında veya yaklaşık olarak öğrencilerle derslere girecek ve aşağıdaki gibi bir sınıfa dahil edilecektir:

▶	İlköğretimin ilk döneminde (okul, 10 yaşına kadar olan öğrenciler dahil, kayıt olan öğrenci ile diğer öğrenciler arasındaki en büyük farkın 2 yıldan fazla olmaması esasına göre işleyecek) ve
▶	İlköğretimin ikinci döneminde (15 yaşına kadar olan öğrenciler dahil edilir, yine kayıt edilen öğrenci ile normal öğrenciler arasındaki yaş farkı 2'yi, yani altıncı sınıftaysa 3 yaş geçmemelidir).

Öte yandan, öğrenci okula kaydolduysa ve daha sonra ayrıldıysa, tamamladığı sınıf için son şahadetname dikkate alınır ve bir sonraki sınıfa yaklaşık yaştaki öğrencilerin bulunduğu sınıfa kaydolur (iki yıldan fazla fark olmadan).

Öğretime katılması gereken ve o zamana kadar bazı yaygın eğitimlerde yer alan öğrencinin veya belirli nedenlerle belirli bir sınıfı tamamladığına dair uygun belgelerin bulunmaması ve ebeveynlerinin / velilerinin derslere katıldığına ve belli bir sınıfı tamamladığına dair beyanı durumunda, öğrencinin bilgisi, okulun Eğitim Geliştirme

Bürosundan belirli bir öğrenci için talep edeceği belirli konularda (ana dili, yani öğretimin yapıldığı dil, matematik ve fen bilimleri) araçlar / bilgi testleri ile kontrol edilir.

Bilgi seviyesi belirlendikten sonra, öğrenci, ilkokulun birinci veya ikinci döneminde, yaklaşık yaştaki öğrencilerden oluşan bir sınıfa dahil edilmesine ilişkin yönergelere uyarak uygun bir sınıfa atanır.

Aynı okulda yaş sınırını aşan daha fazla öğrenci varsa, aynı sınıfta gruplandırılmamaları, birkaç sınıfta eşit olarak dağıtılması önerilir.

ÖĞRETME, ÖĞRENME VE ÖĞRENCİ GELİŞİMİ

Öğrencinin uygun sınıfa dahil edilmesinden sonra öğretmen, Eğitim Geliştirme Bürosu tarafından geliştirilen özelleştirilmiş müfredata dayalı olarak yaşın üzerindeki öğrenci ile çalışmak için bir plan hazırlar.

Öğretmen, öğrencinin planına göre başarılarını izler ve öğrencinin belirli bir sınıftan beklenen sonuçları elde ettiğini düşündüğünde Öğretmenler Konseyi'ne bilgi verir ve öğrenciye tamamladığı sınıf için sertifika verilir.

Öğretmen daha sonra planı bir sonraki sınıf için ayarlanmış müfredata uygun olarak hazırlar / tamamlar ve öğrencinin ilerlemesini ve başarılarını izler.

Bir okuma yılında, ileri yaşlı öğrenci, başarı ve sonuç gösterirse, uyarlanan müfredata göre tamamladığı iki sınıf için sertifika alabilir. Atandığı sınıfta derslere devam eder.

Öğrenci ve okuldaki meslek arkadaşlarına liderlik eden öğretmenin görüşüne göre, öğrenci asgari sonuç alamazsa aynı sınıfta kalabilir (diğer öğrencilerden 2 veya 3 yaş büyük değilse), böyle durumlarda Öğretmenler Kurulu karar alır.

Yaşı büyük olan bir öğrenci, altıncı sınıfı bitirme belgesi olmadıkça ve belirli nedenlerle altıncı sınıfı bitirdikten sonra okulu terk etmedikçe, ilköğretimin üçüncü dönemine atanamaz.

Üçüncü döneme kadar (yedinci sınıfa kadar) tüm öğrenciler, uyarlanan programlara göre başarıya ulaşmalı ve dokuz yıllık ilkokul müfredatına göre son dönemdeki öğretime (yedinci sınıftan dokuzuncu sınıfa kadar) düzenli olarak katılmalıdır.

16 yaşını dolduracak ve ilkokulu bitirmemiş olan tüm öğrenciler, yetişkin eğitimi programına göre ilköğretime devam edebilecekler.

YAŞI BÜYÜK ÖĞRENCİLER İÇİN DİĞER DESTEK TÜRLERİ

İlköğretim Kanunu'na (Madde 37) göre, okulun talebi üzerine, yerel halkın eğitimin önemi konusunda farkındalığını artıracak eğitim arabulucularının ödüllendirilmesi için bir prosedür başlatılabilir, okul personeline ise bu öğrenci kategorisinin özellikleri ve ihtiyaçları anlatılır.

Okul, faaliyet gösterdiği ortamda da (eğitim arabulucuları ve okula dahil etme ekipleri tarafından gerçekleştirilecek) forumlar, atölye çalışmaları ve bireysel ziyaretlerle okul dışında çocukları olan ebeveynler hakkında bilgi ve farkındalık yaratabilir.

Bu öğrencilerin öğrenme sürecindeki desteği ile ilgili olarak, okul yani öğretmenler, öğrencileri ek ve / veya ek derslere dahil etmelidir (uyarlanmış müfredattan beklenen sonuçların daha kolay benimsenmesi için, yani belirli içeriklerin daha hızlı öğrenilmesi ve bir sonraki sınıfa geçiş sürecinin hızlandırılması için).

Ayrıca, İlköğretim Kanunu (Madde 36), öğrencilerin içerdiği daha kolay benimsemelerine, ev ödevlerini yazmalarına vb. yardımcı olacak veliler olarak yabancıların katılımını öngürür.

Velilere en çok öğrencilerin dil engelleriyle karşılaştıkları ortamlarda ihtiyaç duyulabilir (özellikle Makedon dilinin, yani derslere devam ettiği dilin Roman öğrencilerin anadili olmadığı ve bu nedenle derslere devam etmekte sorun yaşadıkları durumlarda).

MÜLTECİ ÇOCUKLARIN VE VATANDAŞLIĞI OLMAYAN ÇOCUKLARIN İLKÖĞRETİME DAHİL EDİLMESİ

Yabancı uyruklu veya vatandaşlığı olmayan çocuklar, mülteci çocuklar, sığınmacılar, mülteci statüsü olan çocuklar, ikincil koruma altındaki çocuklar ve ülkemizde ikamet eden geçici koruma altındaki çocuklar, İlköğretim Kanunu'na göre (Madde 13) Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin çocuk vatandaşları ile eşit koşullar altında ilköğretim hakkına sahiptirler.

Bu çocuklar için, Makedon dili ve Kiril alfabesi çalışması düzenlenir ve Eğitim Geliştirme Bürosu tarafından hazırlanan programlara dayalı olarak en az bir yıl süreyle belirli konulardaki bilgilerin telafisi desteklenir.

Derslere katılmak için gereken temel dil bilgisini edindikten sonra, Eğitim Geliştirme Bürosu tarafından hazırlanan testlerde öğrencilerin gösterdikleri bilgi neticesinde, uygun sınıflardaki sıradan eğitime dahil

edilirler (matematik ve fen bilimleri derslerinden, yani biyoloji, kimya ve fizik derslerinden).

Normal sınıflara katıldıktan sonra, okul bu öğrencilere dili öğrenmeleri ve sınıfın ve okulun yaşamı ve çalışmalarına katılımları için ek destek sağlamaya devam eder.

XI.

BİLGİ VE BECERİLERİN NOTLANDIRILMASI

Öğrencilerin notlandırılması, öğretim ve öğrenme sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır; öğretimde öğrenci başarısının sürekli olarak izlenmesi, kontrol edilmesi ve değerlendirilmesidir.

Notlandırma, yazılı, sözlü ve uygulamalı testleri, sınavları, projeleri ve bir portföyü içeren önceden tanımlanmış öğrenme standartlarına ve sonuçlarına göre bilgi, beceri ve yetkinliklerin değerlendirilmesi sürecidir.

İlk eğitim döneminde derse giren öğrencilerin KEP'ına göre başarıları betimsel olarak değerlendirilir. İkinci ve üçüncü eğitim döneminde KEP'ına göre derslere devam eden öğrencilerin başarıları betimsel ve sayısal olarak değerlendirilebilir. Değiştirilmiş bir programa göre derslere katılan öğrenciler, belirlenen öğrenme sonuçlarının bireysel başarısına göre ilköğretimin tüm eğitim dönemlerinde tanımlayıcı olarak değerlendirilir.

Engelli öğrencilerin notlandırma şekli, Eğitim Geliştirme Bürosu'nun önerisi üzerine Bakan tarafından belirlenir.

Bireysel eğitim planına ve değiştirilmiş programa göre derslere katılan öğrenciler için notlandırma, öğrencinin katılımına ve gerçekleştirilen ayarlanmış öğrenme sonuçlarının derecesine göre yapılır.

Özel eğitim ihtiyaçları olan öğrencilerin notlandırılması için, öğretmen notlandırmayı planlar ve belirli notlandırma yöntemlerini seçer ve belirli prosedürleri ve araçları seçer / geliştirir; değerlendirme sürecini yürütür;

bir not oluşturur; değerlendirme sürecinde edinilen bilgileri analiz eder ve bilgilendirir ve gelecekteki öğretim planları hakkındaki bilgileri kullanır.

Her öğrencinin izleme ve notlandırılma yolu, bilişsel yeteneklerine, olanaklarına, sınırlamalarına ve ifade şekline göre özel olarak ayarlanır.

Öğretimin gerçekleştirilmesinde, öğrencinin başarılarının notlandırılması için aşağıdaki yöntemler kullanılır: öğrencinin önceki bilgilerinin değerlendirilmesi (tanısal notlandırma), biçimlendirici notlandırma ve özetleyici notlandırma.

Notlandırma yöntemi öğrencilerin özel ihtiyaçlarına göre uyarlanır: Braille yazılı testler, büyütülmüş format, elektronik versiyon, ses formatında vb. yardımcı teknoloji kullanımı, test için daha uzun süre, test sorularını okumaya yardımcı olmak, denetimli molalar ve esnek müfredat, bir eğitim asistanının varlığı.

Notlandırma süreci, öğrencinin yeteneklerine bağlı olarak öz değerlendirmesini içerir.

ÖEP'lı öğrencilerin tüm notlandırma yöntemlerinin etkili bir şekilde uygulanması için, okul, değerlendirmeyi aşağıdaki seviyelerde planlar:

- Okulun gelişiminde ve yıllık çalışma programında notlandırmanın planlanması;
- Mesleki varlıkların çalışma planlarında notlandırmanın planlanması;
- Yıllık çalışma programında notlandırmanın planlanması ve KOE'nin planlanması;
- Okuldaki profesyonel ortakların çalışma planlarındaki notlandırmayı planlamak;
- Öğretmenin yıllık planlamasında, tematik planlamasında ve ders planlamasında notlandırmanın planlanması.

Notlandırmanın oluşturulması, müfredattan alınan değerlendirme standartlarına göre gerçekleşir.

Not, program birimi (konu / alan) ve öğretim yılının belirli bir dönemi (çeyrek, yarıyıl ve öğretim yılının sonu) tamamlandıktan sonra oluşturulur.

KEP veya değiştirilmiş bir programa göre ders alan öğrenciler için not, hedeflerin gerçekleştirilmesi ve KEP veya değiştirilmiş bir programa göre beklenen öğrenme sonuçlarının elde edilmesinden sonra oluşturulabilir.

Sınıfı oluştururken (tanımlayıcı / sayısal) öğretmen, belirli bir öğrencinin notlandırılmasında objektifliğe ulaşmak için tamamlanan tüm araçları ve öğrenci kağıtları, öğrenci için bir portfolyo tutma, çalışma örnekleri, gözlemlenen davranış kalıpları, kontrol listeleri, anekdot notları vb. ibi biçimlendirici değerlendirmeden toplanan kanıtları kullanır.

İlkokulda her ders saatinde öğrencilerin başarılarının kontrolü yapılır ve öğretmen bir yarıyıldan en az iki kez genel not oluşturur.

Öğretmen belirli bir konu için oluşturulmuş notu pedagojik dokümantasyona yazar.

Pedagojik dokümantasyonda, öğrencinin dersleri takip ettiği programın türü belirtilir (KEP, değiştirilmiş program ve uyarlanmış müfredat).

Pedagojik kayıtlarda, tanımlayıcı değerlendirme için alan öngörülmüştür.

Öğretmen, öğrencilere verilen notlar hakkında üç ayda bir, yarıyıl ve öğretim yılının sonunda sınıf konseyini bilgilendirir.

Sınıf öğretmeni, yani sınıf başkanı ders yılı boyunca öğrenciye her derste elde ettiği ilerleme ve başarıları hakkında ayrı ayrı bilgi verir.

Sınıf öğretmeni, yani sınıf başkanı, öğrencinin ilk çeyrek, birinci yarıyıl, üçüncü dönemdeki başarısını ve davranışını belirlemek için sınıf konseylerinin bitiminden en geç üç gün sonra, bir veli toplantısında her dönem en az iki kez öğrencinin başarısı hakkında ebeveyine / veliye kayıt kâğıtlarını sunarak bilgi verir.

Öngörülen değerlendirme dönemleri (çeyrek, dönem, yıl sonu) sonunda elde edilen başarılar hakkında bilgilendirmenin yanı sıra ebeveynler / veliler sözlü veya yazılı olarak (bireysel karşılaşmalarda), yazılı notlar, kayıt sayfaları, kontrol listeleri, yazılı yorumlar ve diğer öğrenci çalışmalarlarıyla sürekli bilgi alırlar.

Öğrenci başarısına ilişkin bireysel veriler yalnızca ebeveynler / veliler, öğretmenler ve gerekirse uzman danışmanlar tarafından kullanılabilir.

Yerel, eyalet yetkilileri ve genel halk, verilere yalnızca toplu değerlendirme verileri olarak ulaşılabilir.

XII.

KAYNAK MERKEZLİ ORTA OKULLARIN VE EĞİTİMİ DESTEKLEME MERKEZLERİNİN KAPSAYICI EĞİTİMDEKİ ROLÜ

2019 tarihli İlköğretim Kanununa göre özel eğitim ihtiyacı olan tüm öğrencilere kaliteli eğitim verebilmek amacıyla özel okullar kaynak merkezi olan okullara, özel sınıflar ise öğrenme destek merkezlerine dönüştürülüyor.

Bu okulların ve sınıfların sahip olduğu kaynaklar, uzmanların bilgi ve deneyimleriyle birlikte öğrencilere, ebeveynlere / velilere, öğretmenlere ve uzman danışmanlara gerekli desteği sunmak için mevcut olacaktır.

Kapsayıcı bir eğitim sistemi oluşturmada, kaynak temelli ilkokullar ve öğrenme destek merkezleri, değişimin uygulanmasında kilit rol oynar.

Onlar, karmaşık ihtiyaçları olan öğrencilerin yetiştirilme ve eğitim sürecine katkıda bulunmaya devam edecekler, ancak aynı zamanda normal okulları ve ilgili tüm paydaşları desteklemede ek bir role sahip olacaklar. Mesleki bilgileri ve önceki deneyimleri, ÖEİ'li tüm öğrencilerin katılım ve öğrenme başarısını geliştirme kapasitesini geliştirmek için okullara katkıda bulunacaktır. Kaynak Temelli Okullar ve Öğrenme Destek Merkezleri, eğitim ve öğretime erişimi kolaylaştırarak, özel toplum hizmetleri sunarak, istihdamı ve bağımsız yaşamı destekleyerek çocukların ve öğrencilerin katılımını destekleyecektir.

Okullar arası ile kaynak merkezli okullar arasındaki işbirliği kapsayıcı politika ve uygulamaların gerçekleşmesi esnasında teşvik edilmeli ve geliştirilmelidir. Bu tür bir işbirliği, bir yandan, bir kaynak merkezi ve öğrenme destek merkezlerine sahip okullardaki personele, ÖEİ'li öğrencilere eğitim sisteminde destekleme rollerini sürdürmeleri için fırsatlar yaratmaktadır. Öte yandan, normal okullardaki personele, özel

eğitim ihtiyacı olan öğrencileri en iyi şekilde kabul etmek ve onlarla çalışmak için maksimum destek alma fırsatları sunarlar.

Kaynak merkezi okulları ve öğrenme destek merkezleri, okul öncesi eğitimden ilköğretim, orta öğretimden yetişkin eğitimine kadar çeşitli eğitim seviyelerinde destek sağlamalıdır. Bir kaynak merkezi olan ilkokullar, öğrenme destek merkezleri ve diğer ilkokullar arasındaki işbirliği biçimi, Eğitim Geliştirme Bürosu'nun önerisi üzerine Eğitim Bakanı tarafından kabul edilen özel bir kanunla düzenlenmiştir.

KAYNAK MERKEZLİ OKULLARIN VE ÖĞRENİME DESTEK MERKEZLERİNİN FAALİYETLERİ

Kaynak merkezi okullarının ve öğrenim destek merkezlerinin çalışmalarında iki rolü vardır:

- ▶ Bir yandan, işlevsel değerlendirme için meslek kuruluşlarının tavsiyelerine uygun olarak, karmaşık ihtiyaçları olan öğrencilere eğitim faaliyetinin bir bölümünü sağlamak için geleneksel uzmanlık rollerini sürdüreceklerdir. Bu öğrenciler, kaynak temelli okullarda veya öğrenme destek merkezlerinde değiştirilmiş bir programın bir bölümünü takip edecekler ve bu sayede yaşam becerileri, öz bakım, kişisel hijyen, konuşma geliştirme, iletişim becerileri ve duygusal gelişim geliştirecekler. Kaynak merkezi okulları ve öğrenim destek merkezleri, yüksek düzeyde desteğe ihtiyaç duyan öğrencilere hitap edecek özel bilgi, hizmet ve donanıma sahiptir ve bu da onların bireysel ihtiyaçlarına odaklanmalarına olanak tanır.
- ▶ Diğer yandan onların materyal, mekansal ve insan kaynaklarını göz önünde bulundurarak, başarılı bir kaynaştırma için en önemli halka olan okulları destekleyecek kaynak merkezleri olacaklar. Teknik ekipmanlarını, mesleki bilgilerini ve deneyimlerini kullanarak, öğretmenlere, uzman danışmanlara, kapsayıcı ekibe, öğrencilerin farklı ihtiyaçlarına cevap vermeye ilgili kendi bilgi ve becerilerini geliştirmeleri için destek sağlayacaktır. Onlar çevreye uyum sağlamaya yardımcı olmalı, bireysel bir eğitim planının oluşturulmasına, özel öğretim araç ve gereçlerin geliştirilmesine katılmalıdırlar.

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde özel okullar, yani tedavi ettikleri engelliliğin türüne göre bölünmüş kaynak merkezi olan okullar vardır.

Bu okullar, kapsayıcı eğitim sisteminin ve sahip oldukları misyon ve vizyonun geliştirilmesinde, farklı ihtiyaçları olan öğrencilere hizmet ve kaynak sağlamak için kapasitelerini güçlendirmeye ve geliştirmeye odaklanmalıdırlar.

KAYNAK MERKEZİ OKULLARIN KAPASİTELERİ VE ÖĞRENİM DESTEK MERKEZLERİ

2020/21 öğretim yılından itibaren kaynak merkezleri ve Öğrenme Destek Merkezleri ile ilköğretim okullarına dönüştürülen özel ilkokulların ve ilkokullardaki özel sınıfların yeni rolüne göre, mesleki ve organizasyonel yapıları ile geniş bir hizmet / faaliyet yelpazesi sunacaktır. : eğitim, danışmanlık, rehabilitasyon vb.

Kaynak merkezi okulları ve öğrenme destek merkezleri, karmaşık ihtiyaçları olan öğrencilerin eğitim faaliyetlerine ek olarak aşağıdakiler için de hizmet vermektedir:

- ▶ Eğitim ve kişisel asistanların koordinasyonu;
- ▶ Okullar için özel didaktik öğretim araçları (Braille ders kitapları ve edebiyat, dokunsal yardımlar, vb.);
- ▶ Alanda yönlendirme ve hareketlilik, işaret dilinin kullanılması, yardımcı teknolojinin iletişim ve öğrenme desteği için bir araç olarak kullanılması, Braille alfabesi / makine / bilgisayar kullanımı vb.
- ▶ Kaynak özel öğretmenleri ve rehabilitasyon görevlilerinin gezici hizmetleri;
- ▶ Okullara dahil olan engelli öğrenciler için destek (okulun uzmanlığına göre);
- ▶ belirli engelleri olan öğrencilerle çalışmaları için ilkokul öğretmenlerine profesyonel destek sağlamak;
- ▶ öğrencinin ev ortamında çalışmak ve ailelere destek (destek grupları, eğitimler, danışmanlık, vb.);
- ▶ rehabilitasyon tedavileri: konuşma terapisi tedavileri, duyuşal uyarım, sanat terapisi, Montessori yöntemi, grafomotor ve motor beceriler, vb.
- ▶ engelli yetişkinler için mesleki eğitim / yeterlilik / ek eğitim;
- ▶ Mesleki rehabilitasyon ve yönlendirme, eğitim ve işgücü piyasasına dahil olma.

DÖNÜŞÜM PLANLARININ HAZIRLANMASI

Dönüşümün biçimi ve içeriği her okula özel olacak ve birkaç faktöre bağlı olacaktır: mevcut kaynaklar, birlikte çalıştığı öğrenciler, hizmet vereceği bölge vb. Okulun işlevsel olması ve gelecekte hizmet sunmaya yönelik vizyon ve kaynaklarla uyumlu olması için planın organizasyon yapısını da değiştirmesi (reform yapması) gerekecektir. Ayrıca, okul içinde belirli hizmet verecek, örneğin seyyar hizmet, rehabilitasyon hizmeti, eğitim hizmeti vb. Farklı ekipler oluşturulacaktır. Plan yapılırken, okulun kullanabileceği beşeri sermayenin bir analizinin yapılması, yani bunların etkililiğini ve verimliliğini değerlendirmek ve ardından tüm kaynakları rasyonelleştirmek için tavsiye edilir.

Okulları desteklemede alacakları yeni rol, yeni yetkinlikler ve beceriler gerektirecektir. Özel eğitimcilerin ve rehabilitasyon görevlilerinin ve diğer profesyonellerin kendilerinden gerekli olacak yeni görevleri en iyi nasıl yerine getirecekleri konusunda ek eğitim ve rehberlik almaları çok önemlidir.

XIII.

ÖĞRETMENLERİN PROFESYONEL GELİŞİMİ

Öğretim kadrosu ve mesleki yeterliliği, eğitim sürecinde başarının temelini oluşturur. Etkili kapsayıcı eğitim elde etmek için, öğretmenlerin yeterliliklerinin geliştirilmesinin temeli olan dört temel değere odaklanmaları gerekir:

- **Öğrencilerin farklılıklarına saygı;**
- **Tüm öğrencilere destek;**
- **Takım çalışması;**
- **Sürekli kişisel mesleki gelişim.**

Kapsayıcı ve eşitlikçi bir eğitim sisteminin olabilmesi için tüm öğretmenlerin öğrenciler arasında var olan farklılıklara yaklaşımı, olumlu bir tutum ve kapsayıcı uygulamalar anlayışı ile olmalıdır. Öğretmenler, ilk üniversite eğitimleri sırasında bu tür kapsayıcı uygulamalara hazırlık konusunda bilgi edinebilirler. Bu amaçla, öğretim kadrosu üreten fakültelerin, yeni İlköğretim Kanununa uyum sağlamak amacıyla çalışma programlarının revizyonunu yapmak için birbirleriyle işbirliği yapması gerekmektedir. Aynı doğrultuda, konu programları aracılığıyla kapsayıcı eğitim için hedeflerin ve içeriklerin tanınacağı yeni çalışma programları hazırlanması önerilmektedir. Çalışma programlarının hazırlanmasının disiplinlerarasılıklarını hesaba katması gerektiğine

dikkat etmek önemlidir, bu da pedagojik biliminden daha fazla alanın entegre edilmesi gerektiği anlamına gelir.

Böyle bir çalışma programı ile, başlangıç eğitiminde geleceğin öğretmeni, kapsayıcı uygulamaların başarılı bir şekilde uygulanması için yeterlilikler kazanacaktır, örneğin:

- ▶ Tüm öğrenciler hakkında iyi bilgilendirilmiş;
- ▶ Öğrenciler arasındaki fiziksel, duygusal, sosyal ve kültürel farklılıkları bilir ve anlar;
- ▶ Hassas sosyal gruplardan öğrencileri desteklemenin yollarını bilir;
- ▶ Farklı motivasyon yollarını bilir;
- ▶ Öğrencileri bireyselliklerine saygı duyarak tanır ve teşvik eder;
- ▶ Farklı öğrenme modellerini ve öğrenmeye yaklaşımları uygular;
- ▶ Uygun öğretim yöntemlerini, stratejilerini ve öğretim tekniklerini bilir ve uygular;
- ▶ Öğretim becerilerine sahiptir;
- ▶ Değişimi kabul etmede demokrasi, saygı, dostluk, işbirliği, hoşgörü, uyum yeteneği ve esnekliğe sahiptir;
- ▶ Yeni fikirlere, yaklaşımlara ve bilgilere açıklık.

Öte yandan, öğretmenlerin mesleki gelişimi, normal okullarda öğretmenlerin karşılaştığı yeni zorluklar nedeniyle özellikle önemlidir ve öğrencilerin artan ve farklı ihtiyaçlarına cevap vermesi gerekir.

Öğretmenler için temel yeterliliklere uygun olarak, Eğitim Geliştirme Bürosu akredite programlar kataloğundaki, kapsayıcı eğitim programlarına özel dikkat göstermelidir. Tüm öğretmenler için öncelikli eğitimler, kapsayıcı eğitim için öğretmenlerin yetkinliklerini güçlendirmeye yönelik programların yanı sıra özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerle ve ek desteğe ihtiyaç duyan diğer öğrenci kategorileriyle çalışmaya dayalı gereken bilgi ve becerileri güçlendirmeye yönelik diğer programlar olmalıdır.

Ayrıca, pedagojik-psikolojik ve metodolojik mevcut akredite çalışma programının yeniden eğitim (PPM) için yeni kapsayıcı konu programlarının eklenmesiyle revize edilmesi gerekmektedir.

Öğretmen eğitime yönelik çalışma programları aracılığıyla bu yetkinliklerin ve değerlerin güçlendirilmesi, onların bilgi edinmesini ve yeni zorluklara cevap verebilecekleri beceriler geliştirmelerini sağlayacaktır. Ancak bu şekilde, tüm ülke düzeyinde sistemli bir çözüm ile öğretmenler, öğrenme gücünü çeken öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap vermeye hazır olacaktır.

XIV.

İZLEME, DEĞERLENDİRME VE RAPORLAR

Kapsayıcı eğitim sistemini ulusal düzeyde uygulamak ve sürdürmek amacıyla, kapsayıcı eğitim doğrultusunda kapsamlı kalite standartları (kapsayıcı eğitim için uluslararası standartlara uygun olarak) ve ilerlemeyi izleme mekanizmalarının getirilmesi gerekmektedir⁹. Bu amaçla, devlet, açıkça tanımlanacak izleme (izleme) ve değerlendirme (değerlendirme) için bir plan geliştirmelidir: göstergeler (girdi, süreç ve çıktı), doğrulama kaynakları, zaman çerçevesi (son tarihler), sorumlu kurumlar ve mali çıkarımlar.

İZLEME VE DEĞERLENDİRME GENEL OLARAK AŞAĞIDAKİLERİ ÖLÇMEYİ / DEĞERLENDİRMEYİ AMAÇLAMALIDIR:

- ▶ Öğrenci kabulüne yönelik ayrımcı olmayan kurallar, politikalar ve uygulamalar;
- ▶ Tüm öğrencilerin ihtiyaçlarını belirleyip ifade edebilmelerini desteklemek için geliştirilen politika ve stratejiler;
- ▶ Şiddete karşı açık politikanın varlığı;
- ▶ Tüm öğrencileri kabul etme ve arkadaş yanlısı bir okul ortamı yaratma konularında personel eğitimi;
- ▶ Öğrenciler ve ailelerle saygı ve işbirliği içinde çalışma;

⁹ Kapsayıcı eğitim hakkına ilişkin Genel Yorum No. 4 (2016). Şu linkte mevcut: https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/kplp_opsht_komentar_br_4_-_inkluzivno_obrazovanie.pdf

- ▶ Öğrencilerin ve ailelerin okul topluluğuna ve sınıfa aktif olarak katılmalarına yardımcı olacak stratejiler;
- ▶ Öğrenciler için bilgiye ve danışmanlığa erişim.

İÇ VE DIŞ İZLEME

Kapsayıcı Eğitiminin eğitim kurumlarında uygulanması iki düzeyde izlenir:

- ▶ İç izleme (okul düzeyinde) ve
- ▶ Dış izleme (ulusal düzeyde).

İç izleme, Eğitim ve Bilim Bakanlığı'ndan alınan yönergeler takip edilerek eğitim kurumu bünyesinde gerçekleştirilir:

▶	Okulu kapsayan ekip, okul düzeyinde kapsayıcı uygulamaları izlemek için mekanizmalar kurar ve kapsayıcı öğrenci ekibinden (okul içinde oluşturulan her şeyi kapsayan öğrenci ekiplerinden) veri toplar ve analiz eder.
▶	Okul kurulu, okul kapsayıcı ekibinin çalışmalarını düzenli olarak izler

Okul, kapsayıcı eğitimin uygulanmasına ilişkin verileri girmesi gereken yıllık bir rapor sunmakla yükümlüdür (EBB'dan alınan talimatlara göre oluşmuş).

Dış izleme, yasal yetkileri dahilinde DEM, EGB ve MEÖM tarafından gerçekleştirilir. DEM, okul çalışmalarının ayrılmaz bir şekilde değerlendirilmesi süreci boyunca izleme yapar, EGB ve MEÖM aracılığıyla:

▶	Kapsayıcı eğitimin uygulanması için okulların yıllık raporlarının analizi, aşağıdakileri belirlemek için:
▶	KEP'ine göre ve değiştirilmiş bir müfredattan sonra başarılı bir şekilde çalışan öğrenci sayısı, "çıkış" derecesi ve böyle bir sonucun nedenleri.
▶	Kapsayıcı eğitim hedeflerinin gerçekleştirilmesine yönelik genel ilerleme - ÖEP'lı çocukların kapsamı ve eğitim kurumlarının (normal ve kaynak merkezi olan okullar, öğrenme destek merkezleri) yeterlilik derecesi çocukların eğitim ihtiyaçlarına göre uyarlanması.
▶	Okula kayıtlı yaş ilerlemiş öğrencilerin sayısı ve okul tarafından alınan kapsayıcı önlemler.
▶	Uyarlanmış müfredata göre okuyan öğrenci sayısı (eğitim sistemine dahil olmayan öğrenciler için).
▶	Geliştirilmiş KEP ve değiştirilmiş müfredatın gözden geçirilmesi ile okulun öngörülen prosedürleri takip edip etmediğini ve uygun destek ve hizmetleri sağlayıp sağlamadığını belirlemek için kilit paydaşlarla (ebeveynler / veliler, öğrenciler, eğitim kurumlarında çalışan personel) bir dizi görüşme KEP ve değiştirilmiş program tarafından sağlanır.
▶	Tüm öğrencilerin normaleğitimedahil edilmesi doğrultusunda alınan olumlu önlemlerin kalite değerlendirilmesi..

